İnsan-olay-zaman-mekânla bağları sebebiyle ele aldıkları konular ve dil ile olan münasebetleri bakımından tarih ve edebiyat disiplinlerinin birbirleriyle ilişkileri çeşitli yönlerden araştırılmaya ve tartışılmaya muhtaçtır.

Edebiyat var olduğu zamanın sosyal, siyasal ve kültürel izlerini yansıtırken, hammaddesi dil olan tarih de edebi bir nitelik kazanma eğilimindedir. Tarih ve edebiyatın "belirlenmiş" sınırlarını yekdiğerine doğru genişletmek, olgu ve kurmaca arasında epistemolojik kesişme ve geçişlilikleri gündeme getirir.

Endüstri devrimiyle birlikte disiplinler arasında yükselen duvarlar, dijital devrim sonrasında ortaya çıkan günümüz iletişim toplumunun meydan okuması ile karşı karşıyadır. Sosyal medya ve bilgi teknolojileri yeni bir zihinsel inşa sürecini gündeme getirmekte, kurmaca ve hakikat arasındaki çizgi belirsizleşmektedir. Sosyal bilimlerde de mesafeler daralmakta, disiplinler arası çalışmalar önem ve ağırlık kazanmaktadır.

Bu sebeple yakın dönemlerde tarihî söylem ile edebî söylem arasındaki ilişkiyi sorgulayan ve dilin anlam kurucu rolüne vurgu yapan yaklaşımlar bu iki alanın ve aralarındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılmıştır. Genelde tarih ve edebiyat, özelde ise Osmanlı tarihi ve Türk edebiyatı ilişkisine dair teorik problemler üzerinde yapılacak çalışmalara ve konuyla ilgili yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

+90 536 663 97 66
+90 286 217 22 24
/paradigmaak
/divit_kitabevi
/paradigmaakademiyayınevi

paradigma akademi
Basın Yayın Dağıtım

9 786258 009620

www.paradigmaakademiyayinlari.com | www.divitkitabevi.com | paradigmaakademitasarim@gmail.com

Sözün Tarihi - Tarihin Sözü TARİH VE EDEBİYAT ARASINDA YENİ YAKLAŞIMLAR

Sözün Tarihi - Tarihin Sözü

TARİH VE EDEBİYAT ARASINDA YENİ YAKLAŞIMLAR

SEMPOZYUM BİLDİRİ ÖZETLERİ

25-26

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
OSAMER SAKARYA ÜNİVERSİTESİ OSMANLI ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TÜRAMER FSMVÜ Türkiye Araştırmaları Merkezi

www.osamer.sakarya.edu.tr - osamer@sakarya.edu.tr

paradigma akademi

Sözün Tarihi-Tarihin Sözü:

Tarih ve Edebiyat Arasında Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu

25-26 Kasım 2021- Sakarya

Editörler:
Prof. Dr. Mükerrem Bedizel AYDIN
Dr. Samet ÇAKMAKER

Paradigma Akademi

Sözün Tarihi-Tarihin Sözü:
Tarih ve Edebiyat Arasında Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu

25-26 Kasım 2021- Sakarya

Editörler:
Prof. Dr. Mükerrem Bedizel AYDIN
Dr. Samet ÇAKMAKER

ISBN: 978-625-8009-62-0

Sertifika No: 32427
Çanakkale Kitaplığı
Araştırma İnceleme Bilişim Yayın Matbaa
TİC. LTD. ŞTİ.

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Dizgi
Himmet AKSOY

Kapak Tasarımı
Himmet AKSOY

Matbaa
Vadi Grafik Tasarım ve Reklam LTD. ŞTİ.
Sertifika No: 47479

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarına aittir

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Kasım 2021
Paradigma Akademi

Sempozyum Onursal Başkanları
Prof. Dr. Fatih Savaşan (Sakarya Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. M. Fatih Andı (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörü)

Düzenleme Kurulu
Prof. Dr. Mükerrem Bedizel Aydın (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz Daşcıoğlu (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Arif Bilgin (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Göleç (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülsemin Hazer (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammed Hüküm (Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mesut Koçak (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hülya Ürkmez (Sakarya Üniversitesi)

Sekretarya
Dr. Samet Çakmaker (Sakarya Üniversitesi)
Arş. Gör. Elif Esra Önen Dede (Sakarya Üniversitesi)
Arş. Gör. Büşra Ay (Sakarya Üniversitesi)
Arş. Gör. Melike Kılıç (Sakarya Üniversitesi)

Bu kitapta yayımlanan bildiri özetlerinin bilim etik kurallarına uygunluğuna, yasalara ve insan haklarına aykırı hiçbir bilgi ve açıklama içermediğine, telif haklarına aykırı bir durumun bulunmadığına dair sorumluluklar yazarlara aittir.
Her hakkı saklıdır. Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

CUMHURİYET'İN ONUNCU YIL KUTLAMALARI KAPSAMINDA YAZILAN *ON YILIN ROMANI* VE *BAYBİÇE* ROMANLARINDA TARİHÎ KÖKEN KURGUSU/ Ahmet Akgül.....3

ORTAÇAĞ'A HAS EDEBİ DİLİN ARAŞTIRMACI-TARİHÇİLERİ YANILTMA POTANSİYELİNE DAİR / Ahmet N. Özdal.....5

XV. YÜZYIL FARSÇA TİMURLU KRONİKLERİNİN MANZUM RİVAYETLERİNDE SİLAH TERMİNOLOJİSİNE DAİR VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ / Ahmet ÖZTURHAN-Ahmet KORKMAZ 7

SALTUKNÂME VE *VİLÂYETNÂME* BAĞLAMINDA EVLİYA MENÂKIBNÂMELERİNİN TARİHYAZIMI AÇISINDAN DEĞERİ / Ali Vasfi Kurt-Ender Büyüközkara.....9

MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ÜÇLEMESİNDE TARİHÎ GERÇEKLİĞİN KURMACA YOLUYLA YENİDEN-İNŞASI / Ayşe Duygu Yavuz.....11

SEYAHATNAMELER VE TARİH İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA 17. YÜZYIL ARAP SEYAHAT EDEBİYATI: İBRAHİM EL-HİYÂRÎ'NİN SEYAHATNAMESİ / Ayşe TÜRKHAN 13

SÖZÜN TARİHİNDEN MEDET UMAN TEFSİR / Ayşe Uzun.....15

TARİH FELSEFESİ BAĞLAMINDA TEVFİK FİKRET'İN "TARİH-İ KADİM" ŞİİRİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ / Bahadır Karadağ.....17

OSMANLI'NIN SON YÜZYILINDA EDEBİYAT TARİHİ TARTIŞMALARI / Birol BULUT 19

TARİHSEL EMPATİ BECERİSİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE ROMANLARIN KULLANIMI *LİMON AĞACI* ROMANI ÖRNEĞİ: BİR EYLEM ARAŞTIRMASI / Cahide Kayış 21

ORBAY DELİCEIRMAK'IN "HÜZZAM İLE ÖZGÜRLÜK" ŞİİRİNDE KIBRIS TÜRK TARİHİNİN ÜÇ DÖNEMİ / Can Şen 23

TARİHÎ HADİSELER VE ŞAHSİYETLER BAĞLAMINDA 2000 SONRASI TÜRK ROMANINDA TÜRK HAVACILIK TARİHİ / Canan Sevinç.....25

SOSYOLOJİK ELEŞTİRİ VE SOSYAL TARİHÇİLİK ANLAYIŞI AÇISINDAN TREN ÖYKÜLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME / Demet Koçyiğit.....27

EDEBİYATIN PERSPEKTİFİNDEN OSMANLI KRONİKLERİNİN TAHLİLİ: *HÂKİM TARİHİ*'NDE ANLATIM TEKNİKLERİ / Duygu Kayalık Şahin.....29

HARBİN EDEBİYATA YANSIMASI: 19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAKİ SAVAŞLARI ROMANLARDAN OKUMAK / Ebru Değe Güven.....31

TARİHİN ÜVEY EVLADI: "HATIRA" TÜRÜ / Elif Türker Gümüş 33

TÜRK DÜŞÜNCE HAYATINDA EDEBİ METİNLER ÜZERİNDEN TARİHE VE TOPLUMA BAKIŞTA İKİ YAKLAŞIM: SABRİ F. ÜLGENER VE ŞERİF MARDİN / Elif Türkislamoğlu 35

TARİH, YAZI VE KURGU: YAZININ TARİHLE BİR OYUNU OLARAK TARİHYAZIMI GÖSTERGESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK / Emre Elmas 37

TARİH İLE EDEBİYAT ARASINDAKİ KÖPRÜNÜN SAHİBİ KİM?: TÜRKLERİN İSLAMLAŞMA DEVRİ TARİHİNE DELİ DUMRUL'UN GÖZÜNDEN BAKMANIN İMKÂNI / Enes Şahin 39

FATIMÎ- HAÇLI İLİŞKİLERİNİN DÖNEMİN ŞİİRLERİNE YANSIMASI / Esra Altay 41

TARİHE TANIKLIĞIN İMKÂNI OLARAK SEYAHATNÂMELER; SEKİNE SULTAN VE MİHRİMAH HANIMIN SEFERNÂMELERİ / Fatma Batkitar 43

BALKAN TARİHİ YAZIMINDA KURGU, GERÇEĞE NASIL HÜKMEDER? BAİ GANYO'DAN İVO ANDRİÇ'E BİR ELEŞTİRİ / Galip Çağ 45

ORDU'DAKİ OSMANLI CAMİLERİNİN KİTABELERİNDE TARİH DÜŞÜRME GELENEĞİ / Gökhan Demir 47

ASKERİ ÖRNEKLERLE HATIRAT VE GÜNLÜK TÜRLERİNİN KURGUSAL VE GERÇEKLİK BAĞLAMLARINDA DEĞERLENDİRİLMESİ / Gülçin Tuğba Nurdan 49

TARİH MECMUALARINDA OSMANLILARIN KIBRIS'A DÜZENLEDİĞİ SEFER VE ADA'NIN FETHİNE DAİR DÜŞÜRÜLEN NOTLAR / Gürkan Gümüşatam-Gülden Sarı Kanlıay 51

MUSAVVER SERVET-İ FÜNÛN SALNÂMELERİNDE EDEBİYATA VE TARİHE DÜŞÜLEN NOTLAR / Hakan Soydaş 53

OSMANLI SAVAŞ İLANLARINDA KULLANILAN ÜSLUPTA DEĞİŞİM / Hamit Karasu 55

MOĞOL-JAPON SAVAŞININ JAPON EDEBİYATINA YANSIMALARI / Huriye Şen 57

OKÇUZÂDE MEHMED ŞÂHÎ VE MÜNŞEATI: *MÜNŞEÂTÜ'L-İNŞÂ* / İlknur Özer 59

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA İDEOLOJİ VE EDEBİYAT: AKKAD KRALLARININ KAHRAMANLIK MİTLERİ / Kübra Karaköz 61

YAŞANAN VE YAZILAN TARİH AZERBAYCAN ROMANINDA (EYÜP ABBASOV'UN *ZANGAZUR* TARİHİ ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME) / Lütviyye Asgerzade 63

BİYOGRAFİNİN FARKLI YÜZLERİ: TARİHSEL BİYOGRAFİ YAZIMINDA YENİ YAKLAŞIM VE USUL TEKLİFLERİ / Mehmet Yılmaz Akbulut 65

EFSANE BİR BARBAROS HAYREDDİN PAŞA ROMANI MI? / Meriç Kurtuluş.....67

SİMAVNE KADISI OĞLU ŞEYH BEDREDDİN DESTANI'NA YENİ TARİHSELCİ BİR BAKIŞ: FARKLI ŞEYH BEDREDDİN PORTRELERİ / Mert Tutucu.....69

EDEBİYAT TARİHİ ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK ARŞİV BELGELERİ (HÜSEYİN RÂCÎ EFENDİ, TARSUSLU CÛDÎ-ZÂDE MEHMED TEVFÎK VE SÜLEYMANİYELİ MEHMED RE'FET ÖRNEKLERİ) / Mesut Algül-Bahir Selçuk 71

TARİH VE HİKÂYE ARASINDA: ŞEHNAMECİ SEYYİD LOKMAN'IN DÜNYA TARİHİ OLAN *ZÜBDETÜ'T-TEVARİH*'İNİ EDEBÎ BİR METİN OLARAK OKUMAK / Muhammet Emin Yüksel-Ali Emre Özyıldırım 73

HADİSLERDEN HADİSELERE: MEHMED ÂRİF BEY'İN *BİNBİR HADİS* ŞERHİ / Muhammet Sani Adıgüzel.....75

ÜSÂME İBN MÜNKIZ'IN GÖZÜYLE HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDAKİ MUHAREBE SANATI VE TAKTİKLERİ / Murat Öztürk 77

BÖYLE İŞİTDÜM MÜVERRİHDEN BUNI: ŞAİR VE TARİHÎ BİLGİ HAKKINDA BİR TARTIŞMA / Nazım Taşan.....79

A'MÂK-I HAYÂL'DEN *AYNADAKİ YALAN*'A ZİHNİYET SORGULAMASI / Nilüfer Aka Erdem.....81

SULTAN ABDÜLAZİZ'İN VEFATININ TÜRKÜLERE YANSIMASI / Nursel Işık.....83

11 VE 12. YÜZYIL FARS EDEBİYATI ESERLERİNİN SELÇUKLU TARİHÇİLİĞİ İÇİN ÖNEMİ: *VİS İLE RAMİN*, *ÇEHAR MAKALE* VE *HAMSE* ÖRNEĞİ / Okan Küsgün.....85

İBRAHİM NECMİ DİLMEN'İN *TÂRÎH-İ EDEBİYYÂT DERSLERİ (I. CİLT)* ADLI KİTABINDA KLASİK TÜRK ŞAİRLERİ HAKKINDA YAPTIĞI DEĞERLENDİRMELER / Orhan Kaplan.....87

16. YÜZYIL BATI EDEBİYATI *DENEMELER*'İNDE TARİH ANLATIMI: MONTAİGNE VE BACON ÖRNEKLERİ / Osman Cengiz.....89

MİTHAT CEMAL KUNTAY'IN "TARİH KÖŞELERİNDE" BAŞLIKLI YAZILARINDA EDEBİYAT, TARİH VE İDEOLOJİ / Özge Şahin 91

GEÇMİŞE DÖNÜK TOPLUMSAL CİNSİYET OKUMALARINDA BAŞVURU KAYNAĞI OLARAK POPÜLER TÜRK-İSLAM EDEBİYATI ESERLERİ: *MUHAMMEDİYYE* ÖRNEĞİ / Peyman Ünügür Tekin 93

TÂRİHÎ VESÎKALARLA BÂTINÎ FAÂLİYETLERİNİN KURGULANMASINA DÂİR BİR ÖRNEK: *CENNET FEDAİLERİ* / Pınar Kaya Tan 95

KEMAL TAHİR VE TANPINAR'DA "ENSTİTÜ" SORUNU: İLK DÖNEM CUMHURİYET KURUMSALLAŞMASININ POLİTİK ELEŞTİRİSİ / Ramazan Kandemir Enser.....97

SANSÜRE UĞRAYAN *SAİME*'NİN EDEBİYAT VE TARİHE BIRAKTIKLARI / Reyhan Tutumlu 99

1980 SONRASI TÜRK ŞAİRLERİNDEN HÜSEYİN ATLANSOY VE İHSAN DENİZ'İN ŞİİRLERİNDE MEDENİYET GÖSTERGELERİ BAĞLAMINDA ŞİİR VE MEDENİYET İLİŞKİSİ / Sema Noyan.....101

AKA GÜNDÜZ'ÜN BİLİNMEYEN BİR FENNÎ EDEBİYAT TEFRİKASI: *T:5000* /Serap Şimşek Padar.....103

DESTANIN İÇİNDEKİ TARİH: *DİGENES AKRİTES DESTANI* / Sultan Gürsoy.....105

TARİH YAZIMINDA ORYANTALİST VE OKSİDENTALİST SÖYLEM: *VEBA GECELERİ* / Şeyma Bakkaloğlu 107

SÜRELİ YAYINLARDA CİHAT-I EKBER'E DAVET MANZUMELERİ / Tuğba Özen.....109

EDEBİYAT TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA ARŞİV KAYNAKLARININ KULLANIMI: "MABEYN-İ HÜMAYUN" ÖRNEĞİ / Umut Soysal.....111

YENİ TARİHSELCİLİĞİN '*RESİMLİ DÜNYA*'SI / Yasemin Ulutürk Sakarya 113

EMEK TARİHİ İÇİN EDEBÎ BİR KAYNAK: *CULFA DESTANI* ADLI ERMENİ HARFLİ TÜRKÇE BİR ESER (1899) / Yaşar Tolga Cora.....115

ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATINDA BELLEK-SONRASI ESTETİĞİ: BARIŞ BIÇAKÇI VE BEHÇET ÇELİK EDEBİYATINDA HAFIZA-DIŞI GEÇMİŞ / Yüce Aydoğan.....117

"ANKARA'DAN NE HABER?" / Zafer Özdemir.....119

SAVAŞ EDEBİYATINDA ÇANAKKALE SAVAŞI'NIN ÖTE YÜZÜ: *THE ANZAC BOOK* / Zeliha Öztürk 121

CENNETLİK İBRAHİM EFENDİ'NİN KİTABÎ KURGUSU / Zeynep Tek.....123

SUNUŞ

İnsan-olay-zaman-mekânla bağları sebebiyle ele aldıkları konular ve dil ile olan münasebetleri bakımından tarih ve edebiyat disiplinlerinin birbirleriyle ilişkileri çeşitli yönlerden araştırılmaya ve tartışılmaya muhtaçtır.

Edebiyat var olduğu zamanın sosyal, siyasal ve kültürel izlerini yansıtırken, hammaddesi dil olan tarih de edebi bir nitelik kazanma eğilimindedir. Tarih ve edebiyatın "belirlenmiş" sınırlarını yekdiğerine doğru genişletmek, olgu ve kurmaca arasında epistemolojik kesişme ve geçişlilikleri gündeme getirir.

Endüstri devrimiyle birlikte disiplinler arasında yükselen duvarlar, dijital devrim sonrasında ortaya çıkan günümüz iletişim toplumunun meydan okuması ile karşı karşıyadır. Sosyal medya ve bilgi teknolojileri yeni bir zihinsel inşa sürecini gündeme getirmekte, kurmaca ve hakikat arasındaki çizgi belirsizleşmektedir. Sosyal bilimlerde de mesafeler daralmakta, disiplinler arası çalışmalar önem ve ağırlık kazanmaktadır.

Bu sebeple yakın dönemlerde tarihî söylem ile edebî söylem arasındaki ilişkiyi sorgulayan ve dilin anlam kurucu rolüne vurgu yapan yaklaşımlar bu iki alanın ve aralarındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılmıştır. Genelde tarih ve edebiyat, özelde ise Osmanlı tarihi ve Türk edebiyatı ilişkisine dair teorik problemler üzerinde yapılacak çalışmalara ve konuyla ilgili yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bağlamda Sözün Tarihi-Tarihin Sözü: Tarih ve Edebiyat Arasında Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu'nun amacı, edebiyat ve tarih disiplinleri arasındaki teorik ve aktüel etkileşimin ve ilişkinin kuşatıcı bir şekilde ortaya konulmasıdır. Akademik tarih ve edebiyat araştırmalarının giderek büyüyen kesişim kümesine bilimsel bir platformda mercek tutularak yeni bilgi ve yorumlar sunulması ve farklı görüşler ortaya konulması beklenmektedir. Böylelikle tarih yazımı ve edebiyatın ilişkisi üzerine Türkçe literatürde hissedilen eksikliğin bir nebze de olsa giderilmesi umulmaktadır.

Düzenleme Kurulu

BİLDİRİ ÖZETLERİ

CUMHURİYET'İN ONUNCU YIL KUTLAMALARI KAPSAMINDA YAZILAN *ON YILIN ROMANI* VE *BAYBİÇE* ROMANLARINDA TARİHÎ KÖKEN KURGUSU*

Ahmet Akgül
(Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmet.akgul@gop.edu.tr)

Bir toplumun yönetici erki ve aydın tabakası; topluma yeni bir gelecek kurgusu tesis etmek istediğinde, yaşadığı zaman ile tarih arasındaki köprüyü bilinçli bir eylemle yeniden kurar. Böylelikle yönetici erk ve iktidarla aynı çizgide olan aydın/yarı aydın kadro, tasavvur ettiği ve istediği hayat tarzını, düşünce sistemini, değerler dizisini mensubu bulunduğu topluma sunabilir. Sözü edilen eylem bir nevi tarihin rötuşlanmasına veya yeni bir tarih yazımına denk gelir ve böyle bir eylem topluma ve devlete yeni değerler dizisiyle yeni bir gelecek üretme amacını taşır.

Genel olarak Tanzimat Fermanı'yla başlatılan Osmanlı'nın Batı'ya yönelişi 1856 Islahat, 1876 I. – 1908 II. Meşrutiyet ve 1923 Cumhuriyet'le hızlanarak devam etti. Cumhuriyet ile imparatorluktan ulus-devlete geçişi sağlayan askeri-bürokrat aydın-yarı aydın kadro, ulusal temelde bağımsız bir devleti kurduktan sonra, tesis ettikleri egemenliğin milletin ve devletin menfaatine daha uygun gördükleri için toplumlarını bir sıfır noktası oluşturarak yeniden tanzim etmeyi planladılar. Bu sıfırdan başlayan tanzim planı devlet, toplum ve birey gibi her bir katmanın sınırlarını içine almaktaydı. Bu bağlamda toplum ve birey, ulusçu bir hissiyat ile yapılandırılıyor ve yeni değerler dizisi bireylere aktarılmaya çalışılıyordu.

Edebiyat ise; bu köktenci inşanın kitle iletişim araçlarının yoksunluğunda, bir kitle iletişim aracı olarak görülerek iktidar ideolojisiyle aynı çizgide olan yazarlar tarafından ideolojilerinin aracı haline getirilmekteydi. Zikredilen düşünceyle hareket eden kadrolar, Batı'nın hazırdaki kıymetlerini (medeni-yi hazıra) göz önünde bulundurarak, kültürel bir üretime girişmişlerdi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yönetici erk tarafından önemli görülen diğer bir kültürel alan 'Tarih' idi. Yeni kurulan devletin yeni değerler dizisinin ve

* Bu çalışma, "*Türk Romanında Yeni İnsan Tasavvuru (1923-38)*" adlı doktora tezimden üretilmiştir.

kurmak istediği yeni geleceğin tarihle bütünleşmesi gerekmekteydi. Bu bağlamda 1930 yılında Türk Tarihi Kurumu kuruldu. Bu kurumda geliştirilen tarih tezlerinin amacı, Zürcher'e göre *"Türklere kendi geçmişleri ve kendi ulusal kimlikleri için yakın geçmişten yani Osmanlı döneminden bağımsız bir övünç duygusu vermeyi amaçlıyordu"* (2000: 277).

Bu sebepten ötürü kimi yazarlar tarafından Cumhuriyet'in ilk yıllarında, dönemin politik havasıyla uyumlu genel temalarla ulusal kimliği güçlendirecek, alt-anlatılarla da hayat tarzına, davranış biçimlerine, zihnî yapıya yön verecek romanlar kaleme alındı. Yazarların öncelediği, yeğlediği, rol-model olarak sunduğu romandaki temsiller bir nevi sosyal dönüşüm projesinin istediği insan tasavvuruna denk geldi.

Anlatılanlar dâhilinde; "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları" kapsamında yazılan ve 'Devlet Matbaası' tarafından basılan romanlar olan Etem İzzet Benice'nin *On Yılın Romanı* ile Şaziye Berin'in *Baybiçe* eserlerinin; hem kurulan yeni devletin ideolojisini anlamak bakımından hem de romanın medeniyet dönüşüm projesinin önemli bir aracı haline getirildiğini görmek açısından iyi bir veri kaynağı olacağını düşünmekteyiz. Biz de bu çalışmamızda mezkûr romanların Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ideoloji ile uyumlu olarak yeni bir tarihi köken oluşturma gayretlerini tetkik etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Roman, Kanon, Tarih, Edebiyat

ORTAÇAĞ'A HAS EDEBİ DİLİN ARAŞTIRMACI-TARİHÇİLERİ YANILTMA POTANSİYELİNE DAİR

Ahmet N. Özdal
(Doç. Dr. - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Tarih Bölümü, ahozdal@gmail.com)

Tarihçilerin kaynak olarak başvurdukları şiir, makamat, seyahatname tarzında kaleme alınmış eserler, her şeyden önce edebi metinlerdir. Modern-öncesi dönemlerde tarih edebiyatın bir alt kolu olarak değerlendirildiği için bu kategorideki kaynaklarda da bazen edebi üslup vaka bilgisinin önüne geçebilmektedir. Sorunun kaynağında, Arapçadaki zaruret-i şiir kuralının inanılmaz esnekliğe sahip oluşu, bir dili bilip de o dilin edebiyatını bilmeyen araştırmacılar ve kusursuz bir dünyayı tahayyül eden şairlerin / yazarların geniş hayal güçleri gibi pek çok karmaşık olgu yer alır. Sözgelimi, bir askeri tarih araştırmacısı, eğer silahların menşeine dair yapacağı çalışma için şiirlere başvuracak olursa Ortaçağ'daki tüm kılıçların Hint veya Yemen üretimi olduğu, tüm mızrakların da Hitt (Bahreyn bölgesi) üretimi olduğu sanrısına kapılabilecektir. Bir yazar, örneğin "Gana'dan Fergana'ya ticaret malları sevk ettim" şeklinde bir cümle kurmuş ise aslında ticaret rotalarına dair bir bilgi vermekten çok secî sanatındaki ustalığını konuşturmaktadır. Nitekim Ortaçağ'da Sahra-altı Afrika ile Türkistan arasında böyle bir ürün sevkiyatı kârlılıktan ve gerçeklikten çok uzaktır.

Müelliflerin, eserlerini yazarken mitolojiye fazlasıyla öykündükleri ve *Şehnâme*, *Herodot Tarihi* gibi kült eserlere ait kalıp ifadeleri iktibas ettikleri de dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Mesela İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde birkaç yerde tesadüf edilen ve mantığa hiç uygun gelmeyen "… Savaşta sadece bir kişi ölmüştü, o da düşman tarafından değil de yanlışlıkla atından düşmesi sebebiyle…" benzeri ifadelerin kaynağı bu tarz kadim eserlerdir. Benzer şekilde, bazı tarihçiler Anna Komnena'nın *Alexiad* isimli eserindeki bir anekdotundan yola çıkarak Çaka Bey'in Homeros'tan alıntı yapacak düzeyde Eski Yunan edebiyatına hâkim olduğunu düşünmeye meyillidirler. Oysa Anna Komnena, eserini İlyada Destanı'na benzeterek yazmış ve Çaka Bey'in konuşmasını da bu formatı kullanmak suretiyle bizlere aktarmayı tercih etmiştir.

Müellifin eseri yazmadaki gayesinin ya da hitap ettiği okuyucu kesimin farklı oluşu da hedeflenen okuyucu profiline uymayan araştırmacının bocalamasına neden olabilir. Bunun örneğini çok Evliya Çelebi'nin

Seyahatname'sinde görebiliriz. Niyeti, okuyucusunu bir nebze eğlendirmek olan yazarımız, bilgi aralarına serpiştirdiği inanılmaz anlatılar ve espriler nedeniyle bazı araştırmacılar tarafından palavracı ilan edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Tarih, Edebi dil, Metin, Hermeneutik

XV. YÜZYIL FARSÇA TİMURLU KRONİKLERİNİN MANZUM RİVAYETLERİNDE SİLAH TERMİNOLOJİSİNE DAİR VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahmet Özturhan
(Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Tarih Bölümü, ahmet.ozturhan@batman.edu.tr)

Ahmet Korkmaz
(Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi, Tarih Bölümü, ahmetkorkmaz1040@gmail.com)

Edebi bir dil olarak Farsçanın gelişimi X. yüzyılda İran'da hüküm süren mahalli hanedanlar devrinde başladı. Bahsi geçen yüzyıldan sonra Farsça İran coğrafyasında hâkimiyet kuran Türk hanedanları devrinde gelişmeye devam etti. Gazneliler döneminden itibaren İran'da Farsça tarih yazıcılığı kalıcı bir hal aldı. İlhanlıların (İran Moğolları) İran coğrafyasında hâkimiyet kurmalarının ardından Farsça tarih yazıcılığı büyük bir merhale kat etti. Moğol tarih yazıcıları eserlerinde oldukça edebi bir dil kullandılar. XIV. yüzyılın son çeyreğinde İran coğrafyasının tamamını hâkimiyeti altına alan Timurlular döneminde Farsça tarih yazıcılığı yeni bir döneme geçti. Timurlu müellifleri eserlerini kaleme alırken İlhanlı dönemi müellifleri kadar edebi bir dil kullanmadılar. Özellikle Emir Timur'un sade bir dille fetihlerinin kaleme alınmasını istemesi bu duruma etki etti. Timurlu müellifleri kaleme aldıkları kroniklerde sade bir dil kullanmayı tercih ettiler. Bunun yanında nesir şekilde aktardıkları rivayetleri yer yer manzum rivayetler ile süslediler. Bazı durumlarda nesir olarak anlatılmayan olayları manzum rivayetlere yansıttılar. Müellifler, bu manzum rivayetlerde dönemin olaylarını, ebced hesabıyla olayların yıllarını ve yaşanan sosyal hadiseleri aktardılar.

Ortaçağ kroniklerini tercüme eden mütercimlerden bir kısmı vakayinamelerdeki şiirleri tarihi ehemmiyete haiz olmadıkları gerekçesiyle tercüme etmekten kaçınmaktadırlar. Fakat manzum rivayetler nesir rivayetler kadar ehemmiyet arz etmektedir. Bu çalışmanın bir amacı manzum rivayetlerin ehemmiyetini ortaya çıkarmaktır. Diğer bir amacı ise Timurlu dönemi silah terminolojisini ortaya çıkarmaktır.

Ortaçağ silah tarihi araştırmacıları, silah terminolojisine dair verileri elde etmek için arkeolojik veriler, sanatsal eserler (minyatür gibi) ve kroniklerdeki nesir rivayetlere başvurmaktadır. Fakat kroniklerdeki manzum rivayetler çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Bu çalışmada XV. yüzyılda kaleme alınan Timurlu

kroniklerinden Nizameddin Şami'ni *Zafernâme*'si, Şerefüddin Ali Yezdi'nin *Zafernâme*'si, Hafız-ı Ebrû'nun *Zübdetü't-Tevârîh-i Bâysunguri*'si, Mirhvând'ın *Tarih-i Ravzatu's-Safa fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*'sı ve Abdurrezzak-ı Semerkandî'nin, *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn* adlı eserlerde yer alan manzum rivayetler incelenerek dönemin silah terminolojisi hakkında veriler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Silah Terminolojisi, Timurlular, Zafernâme, *Zübdetü't-Tevârîh-i Bâysungurî*.

SALTUKNÂME VE *VİLÂYETNÂME* BAĞLAMINDA EVLİYA MENÂKIBNÂMELERİNİN TARİHYAZIMI AÇISINDAN DEĞERİ

Ali Vasfi Kurt
(Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, avkurt@sakarya.edu.tr)

Ender Büyüközkara
(Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Felsefe Bölümü, ebuyukozkara@sakarya.edu.tr)

Bu çalışmanın konusunu, evliya menâkıbnâmelerinin tarihyazımı açısından taşıdıkları değerin soruşturulması teşkil etmektedir. Bu çerçevede şu ve benzeri sorular eşliğinde bir soruşturma yürütülmektedir: "Menâkıbnâmeler tarih bilimince ne kadar değerlidir? Tarihyazımı söz konusu olduğunda bu eserler ne derece güvenilir ve müracaat edilebilir eserlerdir? Menâkıbnâmeler tarihyazımı için ne tür veriler sağlamaktadır?"

Menâkıbnâmelerin tarihsel değerine ilişkin olarak daha önce yapılmış değerlendirmelerde, bu tarz eserlerin siyasî tarih, kültür tarihi ve mutasavvıf biyografileri gibi alanlarda katkı sağlayabilecekleri zikredilmektedir. Bununla birlikte mezkûr katkı, eserlerin tarih bilimsel ölçütler bakımından iyi bir biçimde tetkik edilmesi ve böylece olağanüstü ve efsanevî hadiselerin ihtiyatla karşılanması kaydına bağlanmaktadır. Bu çerçevede mutasavvıflara ilişkin biyografik çalışmalarda genellikle menkıbevî hayat ile tarihî kişilik olmak üzere ikili bir ayrım gözetilir. Tarihî kişiliğin tespiti için, esas olarak kitabeler, istinsah kayıtları, tarih kitapları, tarihî vesika ve belgeler gibi veri kaynaklarına müracaat edilmektedir. Buna göre menkıbeler ilgi alanı dışında yer almakta ya da en fazla menâkıbnâmelerdeki olağanüstü hadiseler göz ardı edilerek tarihî kişiliğin tespiti için katkı sağlayacak malzemelere müracaat edilmektedir.

Menâkıbnâmelerin olağanüstü yönlerine ilişkin takınılan tavrın, pozitivist bir bakış açısının izlerini taşıdığı söylenebilir. Kanımızca olağanüstü hâller ve efsanevî anlatılarda dile getirilen hususlar da bir mutasavvıfın yaşam öyküsü için kıymeti haizdir. Ya da en azından yorumlanmak suretiyle onun tarihsel kişiliği açısından katkı sağlayabilir. Diğer taraftan menâkıbnâmelerin kaleme alınış öyküleri de bizzat tarih nazarından kıymete sahip görünmekte ve eserlerin hangi sâiklerle meydana getirilmiş olmaları, içinde bulundukları dönemin sosyal yapısına ışık tutabilmektedir.

Menakıbnâmelerin tarihyazımı açısından taşıdıkları önem ve değeri örneklendirebilmek üzere, 15. asrın sonlarına doğru, Şehzâde Cem'in görevlendirmesi üzerine Ebülhayr Rumî tarafından derlenen *Saltuknâme* ile 1481 ve 16.yy. başları arasında Musa b. Ali ya da Uzun Firdevsî tarafından yazılan *Vilâyetnâme* adlı eserler hakkında incelemede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Menâkıbnâme; Tarihyazımı; *Saltuknâme*; *Vilâyetnâme*

MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ÜÇLEMESİNDE TARİHÎ GERÇEKLİĞİN KURMACA YOLUYLA YENİDEN-İNŞASI

Ayşe Duygu Yavuz
(Doktor Öğretim Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ayavuz@dogus.edu.tr)

İmparatorluk sonrası ulus-devlete geçişte üretilen milliyetçi söylemin toplum tarafından kabulünde okurun romanlarda sunulan aile hikâyeleriyle kuracağı bağ, ideal vatandaş kimliğine yüklenen anlamı da açığa çıkarmaktadır. Milliyetçilik çalışmalarında ulus ile aile arasındaki koşutluğa dikkat çeken kuramsal yaklaşımlar söz konusudur. Özellikle Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının kurucu isimlerinin bizzat içinde yaşadıkları ulus-devlete geçiş sürecini aktarırken diğer yandan da Osmanlı ailelerinin modernleşme deneyimine yer vermeyi ihmal etmedikleri göze çarpar. Toplumsal değişim süreçlerinin yakın planda tanığı olan aileler yoluyla tebaadan ulusa geçişi içselleştirme pratikleri, mimarideki dönüşüm döneme ışık tutan roman içeriklerinde sıkça yer bulur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş evresini aksettiren Münevver Ayaşlı (d. 1906, Selanik- ö. 1999, İstanbul)'nın nehir roman türünde değerlendirilen üçlemesi *Pertev Bey'in Üç Kızı, Pertev Bey'in İki Kızı ve Pertev Bey'in Torunları*, tarihsel gerçekliğin yeniden kurgulanarak okura sunulduğu bir dönem anlatısının taşıyıcısıdır. Üçlemede aktarılan tarihsel sürecin başlangıcı, Osmanlı'da milliyetçilik ideolojisinin de yükselişe geçtiği Balkan Savaşı'na rastlar. Aile ile ulusal kimlik ve kültür kodları arasındaki bağıntıyı işlerken kendisinden önce bu içerikte üretmeleri olan millî edebiyat geleneğine sadık kalır. Bununla beraber, Münevver Ayaşlı 1967-1968 yıllarında tefrika edilen bu üç romanının tarihsel aktarımını aynı içerikteki kanonik metinlerin aksine daha ileriki bir tarihte kaleme alır ve romanın yazıldığı evreye kadarki geniş tarihsel evreyi aksettirir. Bu geriye dönüşte yazarın belleğinden süzülen ve kendisinin de vaktiyle bir parçası olduğu Osmanlı kimliğine dair bakış açısına yer verilir. Nesiller boyu bir ailenin modernleşme deneyimi, Türkiye tarihinde iz bırakan siyasi dönemeçler düzleminde okura sunulur. Balkan Savaşı'ndan 1960'ların sonuna değin bir ailenin birkaç neslinin hikâyesi, ulusun hikâyesi hüviyetinde değerlendirilmeye uygundur.

Bu çalışmada ise kimlik, kadın-erkek ilişkileri, mekân düzleminde aile kurumu yoluyla ulusal değişimin nasıl sunulduğu üzerinde durulacaktır. Hatırat türündeki yetkin kalemiyle öne çıkan Münevver Ayaşlı'nın sonradan tek kitapta

toplanıp yayımlanan üçlemesi, Halide Edib, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Peyami Safa gibi yazarların uluslaşma sürecini ele alan ve millî edebiyat dönemi romancılığında öne çıkan eserleri ile karşılaştırmalı biçimde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel Roman; Uluslaşma, Aile Kurumu; Toplumsal ve Mimarî Dönüşüm

SEYAHATNAMELER VE TARİH İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA 17. YÜZYIL ARAP SEYAHAT EDEBİYATI: İBRAHİM EL-HİYÂRÎ'NİN SEYAHATNAMESİ

Ayşe Türkhan
(Dr, İstanbul Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü / Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, aturkhan@istanbul.edu.tr)

Edebiyat, sadece edebi ürünler veren bir alan olmayıp; tarih, coğrafya, sosyoloji, dilbilim gibi çeşitli alanlarla doğrudan ilişkilidir. Edebiyat bu alanlara malzemeler sunduğu gibi bazen bu alanlar da edebiyata malzeme sunar. Gerek Türk edebiyatında gerek de dünya edebiyatlarında önemi haiz olan seyahat edebiyatı da incelendiğinde, bu alanın sadece edebiyata hizmet etmediği görülecektir. Seyahat edebiyatı, seyyahların çeşitli ülkelere ve şehirlere yaptıkları seyahatlerdeki izlenimlerini ele alan edebi eserlerden oluşmaktadır. Seyyah eserinde, gördüğü şehirlerin tabiatına, iklimine, ekonomisine, mimarisine, tarihine, diline, edebiyatına, burada yaşayan hakların âdetlerine, dini yaşamlarına, sosyal yaşamlarına dair izlenimlerini kaleme alır. Bu açıdan seyahatnameler edebi eser olmalarının yanı sıra, yazıldıkları döneme dair tarih, coğrafya, iktisat, mimarlık, gibi pek çok disiplini ilgilendiren bilgiler ihtiva ettikleri için bu alanlarla da iç içedir.

Buradan hareketle, bu bildiride 17. yüzyıl Arap seyahat edebiyatına önemli bir seyahatname kazandırmış olan İbrahim el-Hiyârî'nin (ö.1672) *Tuhfetü'l-üdebâ' ve selvetü'l-gurabâ'* isimli seyahatnamesinde edebiyat tarih ilişkisi analiz edilmeye çalışılacaktır. Medineli İbrahim el-Hiyârî, 1669 yılında Medine'den yola çıkarak Osmanlı başkenti İstanbul'a gelmiş, buradan da Selanik Yenişehir bölgesine geçtikten sonra 1670 yılında Medine'ye geri dönüp yolculuğunu tamamlamıştır. Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerine yaptığı bu seyahatinde gördüğü şehirlere, tanışıp görüşme imkânı bulduğu devlet görevlileri, edipler, âlimler gibi şahsiyetlere dair gözlem ve izlenimleri ile bu şehirler ve kişiler hakkında edindiği bilgileri anlatan bir seyahatname telif etmiştir. Seyyah, seyahatnamesini şiirlerle ve çeşitli edebi anlatım özellikleriyle zenginleştirmiştir. Edebi değeri ve önemi olan bu seyahatname, aynı zamanda o dönemin tarihi olaylarına, seyyahın gördüğü şehirlere, bu şehirlerin halklarına ve sosyal yaşamlarına dair bilgiler de içerdiği için edebiyat tarih ilişkisi bağlamında incelenmeye değerdir.

Sonuç olarak bu çalışmamızda, 17. yüzyılda Arap dünyasından Osmanlı coğrafyasına yapılan seyahatleri anlatan seyahatnamelerin sadece edebi bir eser olmaktan öte tarihi bir öneme de haiz oldukları görülmektedir. Yazıldıkları dönemin tarihine ışık tuttukları için söz konusu seyahatnamelerin tarih disiplinine de hitap eden boyutlarıyla ele alınmalarının tarih alanına da katkı sağlayacağı açığa çıkmaktadır. Bu bildiride İbrahim el-Hiyârî'nin yaşadığı zamanın ve gördüğü mekânların fiziksel, sosyal, izlerini yansıttığı seyahatnamesinden örneklerle edebiyat ve tarih arasındaki etkileşim ve iletişim değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Seyahat Edebiyatı, Seyahatname, İbrahim El-Hiyârî, Edebiyat-Tarih İlişkisi, *Tuhfetü'l-Üdebâ' ve Selvetü'l-Gurabâ'*

SÖZÜN TARİHİNDEN MEDET UMAN TEFSİR

Ayşe Uzun
(Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tefsir Anabilim Dalı, uznays@gmail.com)

Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân ve *Târîḫu'l-ümem ve'l-mülûk* adlı eserleriyle meşhur Taberî, ilahiyat araştırmalarında önemli bir başvuru kaynağıdır. Taberî'nin hicrî ilk üç asrın ilmî mirasını kayıt altına alması, onun müfessir ve tarihçi kimliğinin vurgulanması için başlı başına yeterli bir özellik kabul edilir. Söz konusu kaydetme işinin, rivayetleri derlemekle gerçekleştiğine vurgu yapılırken müellifin eseri "ansiklopedik" olmakla nitelenir. Nakil verilerinin zenginliğine işaret eden bu ifade, onun tarihçi yönünün, yazdığı metinlere sirayet etmesi biçiminde okunabilir. Zira Taberî, geçmişin yorum havuzundan seçtiği bilgileri kaydederek onları *tarih* haline getirmektedir. Özellikle Kur'ân ayetlerini tefsir ettiği *Câmi'u'l-beyân* için bu söylemin güçlü bir tez olduğunu iddia etmek mümkündür. Rivayet arşivinden yaptığı seçkiyle müellif, ilahî sözün yorumunun tarihini yazmaktadır.

İlahî hitaptan murad edilen manayı açığa çıkarma maksadıyla müfessir, dil ve tarih rivayetlerini tefsirinde yoğun bir biçimde kullanmıştır. Kur'ân tefsirinde yararlanılan nüzul sebepleri, tarihsel arka plan bilgisi ve Arap kültür tarihine ilişkin bilgiler tarih üst başlığı altında derlenebilir. Filolojik tefsir malzemesi sayılabilecek verilerin, Kur'ân tefsirinde müracaat edilen temel araçlar olduğu malumdur. Bu dilsel malzemelerden Arap şiiri, klasik Arapça sözlükler, garîbü'l-Kur'ân, meâni'l-Kur'ân ve müşkilü'l-Kur'ân literatürünün yazılı kaynaklar arasında birincil kaynak statüsünde yer aldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra gündelik dilin tarihi de aşikâr düzeyde tefsirde kendine yer bulur. Nitekim Taberî'nin *Câmi'u'l-beyân*' adlı tefsirinde "Fî kelâmi'l-Arab / Arap dil kullanımında" şeklindeki ibareleri, beşerî bir üretim mahiyetindeki gündelik dil kullanımının, ilâhî kelâmı tefsir etmedeki işlevine dikkat çeker. "Fî kelâmi'l-Arab" şeklinde yapılan referanslar, Kur'ân'ın nüzulünden önceki süreci, nüzul aşamasını ve nüzulden sonraki kesiti içeren zamansal çerçeveye sahiptir. Genel anlamda dilin özelde ise lafızlarının delaletinin kronolojisini keskin biçimde sunmak dilin doğası gereği pek kolay değildir.

Bu yazının amacı Taberî'nin tefsirinde yer alan "fî kelâmi'l-Arab" ifadelerinin kaynağını ve kullanım sahasını tespit etmektir. Bir başka deyişle, Arapların dil kullanımına yapılan atıfların, diğer yazılı kaynaklardaki bilgilerle

örtüşüp örtüşmediği merak konusudur. Taberî'nin kütüphanesinde bulunması kuvvetle muhtemel dilbilimsel kaynaklar üzerinden bu örtüşme incelenecektir. Bilhassa *Kitâbü'l-Ayn* ve *Kitâbü'l-Cîm* gibi erken dönem sözlükbilim kaynaklarında yer alan bilgiler, Taberî'nin tefsirinde "fî kelâmi'l-Arab" bağlamında zikredilen materyal ile karşılaştırılacaktır. Ayrıca söz konusu ibarenin sıklıkla kullanıldığı konuların tespiti yapılacaktır. Taberî'nin "fî kelâmi'l-Arab" ibaresine inanç, ahlak ve hukuk içerikli yorumlardan hangisinde ağırlık verdiğini saptamak da bu metnin uğraş alanına dahildir. Bunun yanı sıra müfessirin Arap dil kullanımında sahih, hatalı, meşhur, fasih, ma'dûm, gayru mevcûd şeklinde değerlendirdiği kısımların tasnifine yer verilecektir. Bu sayede, adeta tarihin sözü sayılabilecek ve ekseriyetle insan tecrübesinin ürünü olan filolojik kullanımların, ilahî sözün yorumunun tarihine eklediği katmanlar açığa çıkacaktır. Kaynak eser merkezli bir yöntemin takip edildiği bu yazı, müfessir ve tarihçi hüviyetlerini taşıyan Taberî'nin dil ve tarih arasında kurduğu bağları sorgulama çabasındadır.

Anahtar kelimeler: Filolojik tefsir; Taberî; Tarih

TARİH FELSEFESİ BAĞLAMINDA TEVFİK FİKRET'İN "TARİH-İ KADİM" ŞİİRİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bahadır Karadağ
(Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Felsefe Bölümü, bkaradag@sakarya.edu.tr)

Bu bildiri, Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim" adlı şiirinde ortaya konulan tarih anlayışını tarih felsefesi bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Şairin tarih hakkındaki fikirleri ile tarih felsefesi disiplini içerisinde yer alan çeşitli görüşler arasında ne tür ilişkiler kurulabileceği sorgulanacaktır. Bu bağlamda tarih felsefesi alanındaki görüşleri iki temel yaklaşım şeklinde ele almak mümkün görünmektedir: Bunlardan ilki, tarihe anlamlı bir bütün olarak bakan ve tarihin yasa veya prensiplerini akla dayanarak çıkarsamaya çalışan bir felsefe iken; ikincisi daha şüpheci ve eleştirel bir felsefe şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim"deki yaklaşımı açıkça ikinci kümeye yakın olsa da; yine de tam anlamıyla aynı oldukları söylenemez. Fikret, "Tarih-i Kadim"de bir şair sezgisi ile hareket etmekte ve tarih anlayışını kendi his ve duyumları üzerine bina etmektedir. Fakat ister tarihte bir anlam bulma eğiliminde, isterse de bunun aksi yönde bir yaklaşım olsun; bütün tarih felsefelerinde ortak olan şey, ele alınan konunun akli ölçülere göre değerlendirilmesidir. Bu bakımdan tarih-şiir ilişkisinin tarih-felsefe ilişkisine göre daha dolayımsız olduğu savı da bu bildiride değinilecek noktalardan olacaktır.

Tarihe şüpheyle bakanların başında belki ilkin Aristoteles zikredilmelidir. Aristoteles tarih bilgisinin *tümel* (külli) bir bilgi vermediğini, *tikel* (cüzi) hadiselerden bahsettiği için gerçek bir bilgi sunamayacağını; bununla birlikte şiirin dahi tarihe göre daha güvenilir bir bilgi kaynağı olabileceğini söyler. Çünkü şiirde -her ne kadar muhayyile ile kurulmuş olsa da- yine de bir tümel bilgi arayışı söz konusudur. Zaten Antik çağlarda tarih döngüsel bir şekilde anlaşılmakta olduğundan; nasıl ki doğada daimi bir devir söz konusu ise insanoğlunun tarihinin de böyle olduğu düşünülürdü. Dolayısıyla geçmişte olan bitenleri anlamak gibi bir bilgi türü henüz anlaşılabilir bir şey değildi. İbn Haldun'un ise döngüsel bir tarih anlayışına dayanmasına rağmen geçmiş hadiseleri anlamaya çalışmasıyla, bu bağlamda antik ve modern dünya arasında oldukça hususi bir yerde durduğunu not düşmek gerekmektedir. Bununla beraber ilk defa Hristiyanlık ile birlikte çizgisel bir tarih anlayışı hâkim olmaya başladı. Katolik tarihçiler elinde kilise merkezli bir tarih okuması baş gösterdi. Bunu Protestan tarihçiler takip etti ki; bu, Katolik tarihçilere kıyasla, daha eleştirel bir tarih okumasına yakın durmaktadır.

Rönesans'ın Hümanist tarih anlayışı da yine aynı eleştirel çizgide değerlendirilebilecek bir şüphecilikle tarihe yaklaştı. Elbette bütün bunlar olup biterken; 'tarih bilinci' diye niteleyebileceğimiz bir unsur da adım adım sivrilmekte idi. Bu sivrilmenin sonucu olarak 'tarih yüzyılı' diye de adlandırılan 19. yüzyıla gelindi. İşte 19. yüzyıl, tarihi, bir aklın eseri olarak okuma eğilimlerinin en yoğun hissedildiği ve aynı zamanda buna karşılık en sert eleştirilerin getirildiği bir yüzyıl şeklinde karşımıza çıkar.

Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim"i, şiirdeki tabirlerle söylersek, altı bin yıllık iskeletleşmiş bir heykelin, insan düşmanı bir gölgenin, fitne yayan bir sahne ve köhnemiş bir kitabın yani 'tarihin' hikâyesidir. Bu tarih Tevfik Fikret'in elinde kişileştirilmiş ve 'biraz filozof, biraz sırtlan' şeklinde tavsif edilmiştir. Şairin anlattığı haliyle hikâyedeki içeriğe fikri planda katılıp katılmama konusu bir kenara; bir şair duyumsamasıyla tarih gibi büyük bir meselenin nasıl ele alınacağını göstermesi açısından "Tarih-i Kadim" karşımızda büyük bir şiir olarak durmaktadır. Hatta belki de yüzyıllar sonra bile hala Aristoteles'in şiir ve tarih yorumunun haklılığı konusunda bizi şüpheye sürükleyebilecek kadar…

Anahtar Kelimeler: Tarih Felsefesi; Tevfik Fikret; Tarih-i Kadim, Aristoteles, Doğrusal ve Çizgisel Tarih Anlayışı.

OSMANLI'NIN SON YÜZYILINDA EDEBİYAT TARİHİ TARTIŞMALARI

Birol BULUT
(*Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, birol.bulut@klu.edu.tr)*

Türk edebiyatı tarihi denilince akla ilk gelen ürünler şairlerin biyografilerini içeren tezkirelerdir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise görece yeni bir tür olan edebiyat tarihi, tezkirelerin yerini almaya başlar. Türk edebiyatının modernleşmesi sürecinde edebiyat tarihlerinde de yeni yaklaşımların gerekliliğini fark eden isimlerden biri Şinasi'dir. Geleneksel tarzda kaleme alınan ve Türk edebiyatının son tezkiresi olarak ifade edilen *Fatin Tezkiresi* üzerine Şinasi'nin yaptığı eleştiriler artık yeni bir anlayışla edebiyat tarihi yazılması noktasında farkındalık oluşturarak bir ihtiyaca da temas etmiş olur. Bu tarihten itibaren tezkirecilik yerini edebiyat tarihçiliğine bıraksa da geleneksel anlayışın izleri bir müddet daha devam eder. Ziya Paşa, 1874 yılında yayımladığı *Harabat Mukaddimesi* ile şairleri tasnif etmesi bakımından gelenekten farklı bir yaklaşım sergiler. Edebiyat tarihçiliğinin mahiyeti açısından dönüşümü ve zihniyet farklılığını ortaya koyan eser, isminden de anlaşılacağı üzere, Abdülhalim Memduh'un 1890 tarihinde yayımladığı *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'dir. Asrın başından itibaren "edebiyat tarihi" başlıklı eserlerde artışın olduğunu gözlemlenir. Şahabettin Süleyman, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1912) adlı eserinde Osmanlı edebiyatını Servet-i Fünun'a kadar getirir. Faik Reşad ve Ali Canib'in edebiyat tarihlerinin bakış açısı, tasnifi kendilerinden öncekilerden pek de farklı değildir. Türk edebiyatı tarihi ile ilgili çalışmalarda kendinden önceki nesli aşan ve farklı bir yaklaşım sergileyen isim M. Fuad Köprülü'dür. 1916 tarihinde Şahabettin Süleyman ile birlikte kaleme aldığı *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* başlıklı eser, edebiyatı diğer bilim dalları ile birlikte düşünerek bir metot doğrultusunda eleştirel bir perspektif sunar. M. Fuad Köprülü'nün 1920-1921 yıllarında fasikül hâlinde çıkardığı ve 1926'da son şeklini verdiği *Türk Edebiyatı Tarihi*, ilmî usuller etrafında yazılmış modern bir edebiyat tarihi olarak kabul edilir.

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında edebiyat tarihi ile ilgili meseleler Türk aydınının gündemine daha sık gelmeye başlar. Bunun sebepleri arasında Batı edebiyatını daha yakından takip eden bir neslin varlığı ve edebiyat tarihi minvalinde ortaya çıkar eserler gösterilebilir. Konu ile ilgili teorik

tartışmaların gerçekleştiği mecralardan biri de ortaya çıkışından beri Osmanlı'nın edebî eğilimlerine yön veren bir niteliğe sahip olan süreli yayınlardır. Buradaki tartışmalar genel itibariyle edebiyat tarihlerindeki yöntem fikri üzerinedir.

Köprülü'nün müstakillen kaleme aldığı edebiyat tarihi, usul açısından bir milat olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı çalışmamızda edebiyat tarihi ile ilgili fikirlerin yoğunlaşmaya başladığı 1900 ile Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi*'ni yayımlamaya başladığı 1920 yılları esas alınacaktır. Bu yıllar arasında neşredilmiş sanat ve edebiyat içerikli süreli yayınlarda yer alan edebiyat tarihi ile ilgili tenkitleri içeren yazılar üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat Tarihi, Süreli Yayınlar, Teorik Tartışmalar.

TARİHSEL EMPATİ BECERİSİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE ROMANLARIN KULLANIMI *LİMON AĞACI* ROMANI ÖRNEĞİ: BİR EYLEM ARAŞTIRMASI

Cahide Kayış
(Doktora Öğrencisi, Marmara Üni., Tarih Öğretmenliği, cahide89@windowslive.com)

Bu araştırmanın amacı Ortaöğretim 12.sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi programında yer alan "Küreselleşen dünyada Orta Doğu ve Afganistan'da meydana gelen siyasi gelişmeleri ve nedenlerini açıklar" kazanımının "Filistin'deki işgalin bölge politikalarının oluşumundaki rolü ve küresel güçlerin bu politikalara etkileri üzerinde durulur" alt maddesinden yola çıkarak informal alanda da birçok bilgiyle karşılaşan öğrencilerin Filistin-Yahudi meselesi hakkında duyuşsal becerilerini geliştirme konusunda *Limon Ağacı* tarihi roman örneği üzerinden tarihsel empati becerisini kazanma durumlarını incelemektir. Tarihsel romanların içinde yer alan kahramanlar ve tarihi bilgiler tarih öğretiminde önem arz etmektedir. Öğrencilerin geçmişte yaşanan olaylara dair başkalarına ait deneyimleri, duyguları, düşünceleri anlamalarına yardımcı olmak amacıyla tarihsel romanlardan yararlanmak mümkündür.

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılında Konya, Gaziantep illerinin çeşitli ilçelerinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarındaki 11 kız, 4 erkek olmak üzere toplamda 15 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerle uzaktan eğitim sürecinde çevrim içi görüşülmüştür. Çalışma grubunda Konya ve Gaziantep illerindeki öğrenciler araştırmacının kişisel görüşmeleri sonucu rastgele ve gönüllülük esasına göre dahil edilmiştir. Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden eylem araştırması tercih edilmiştir. *Limon Ağacı* romanından verilen alıntılar ve birincil-ikincil kaynaklardan derlenen bilgilerle hazırlanmış olan çalışma yaprakçığı öğrencilerle paylaşıldıktan sonra tarihsel empati becerisine yönelik sorular yönlendirilmiş ve sürecin sonunda öğrencilerden konu hakkında taslak bir tweet hazırlamaları istenmiştir. Araştırmanın verilerini öğrencilerin hazırlamış olduğu tweet çalışması ve süreçteki öğrenci görüşleri oluşturmaktadır. Mevcut veriler çevrim içi bir platformda kayıt altına alınmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda öğrencilerin Filistinli ve Yahudi bireylerle empati kurabildikleri gözlenmiştir. Her iki bakış açısına hitap eden tweetler

hazırlamışlardır. Öğrenci tweetleri zafer, kayıplar, mücadele, barış, savaş, dostluk, zulüm, özgürlük, çaresizlik, özlem, empati gibi içeriklere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Roman, Tarih Öğretimi, Tarihsel Empati Becerisi, *Limon Ağacı*.

ORBAY DELİCEIRMAK'IN "HÜZZAM İLE ÖZGÜRLÜK" ŞİİRİNDE KIBRIS TÜRK TARİHİNİN ÜÇ DÖNEMİ

Can Şen
(Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cansen20@gmail.com)

Kıbrıs'ın 1571'de fethiyle birlikte adada Türk varlığı ve bununla bağlantılı olarak Kıbrıs Türk edebiyatı oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı hâkimiyetinde bulundurduğu üç yüz yıllık dönemde ada gelişen edebiyat, Osmanlı divan ve halk edebiyatlarının bir devamı şeklindedir.

Kıbrıs'ın 1878'de önce geçici, sonra kalıcı olarak İngiliz yönetimine geçmesi Kıbrıs Türk tarihinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren Kıbrıs Türkleri önce İngiliz sömürgeciliği, ardından Rum terörüyle karşı karşıya kalmışlar ve 20 Temmuz 1974'te gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar pek çok sorun yaşamışlardır.

1878'de yaşanan kırılma sosyal hayatla bağlantılı olarak edebiyatı da etkilemiştir. 1571-1878 arası dönemde Osmanlı anakarasındaki edebiyatın bir devamı olarak varlığını sürdüren Kıbrıs Türk edebiyatı, 1878'den sonra özellikle tematik düzlemde farklılaşmıştır. Adada yaşanan olayların etkisiyle bilhassa 1878-1974 arasında edebiyatta anavatana özlem, İngiliz sömürgeciliği, sömürgecilik karşıtlığı, Rum terörü ile mücadele, millî varlığı koruma ve bağımsızlık gibi konular ağırlıklı olarak işlenmiştir. Bu temalar 1878 sonrası Kıbrıs Türk edebiyatını Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet Türkiyesi'nde gelişen edebiyattan farklı bir noktaya taşımıştır. Bunun neticesinde Kıbrıs Türk edebiyatı belirtilen dönem içerisinde daha çok sosyal konuların işlendiği, Türkiye'deki edebiyatla etkileşim hâlinde ama ondan bağımsız bir edebiyat hüviyeti kazanmıştır.

Kıbrıs Türk edebiyatının "Ulusal Direniş Dönemi" (1960-1974) şairlerinden olan Orbay Deliceırmak (d. 1942) da eserlerinde ağırlıklı olarak yukarıda belirtilen toplumsal temaları işlemiştir. Onun 1994 tarihli *Leylâ ile Köroğlu* kitabında yer alan "Hüzzam ile Özgürlük" şiiri bu bağlamda edebiyat - tarih ve edebiyat - sosyal hayat ilişkisini somutlaştırması bakımından dikkat çekici bir şiirdir. Deliceırmak bu şiirinde 1878 sonrası Kıbrıs Türk tarihinin üç dönemini, kırılma noktalarına uygun olarak özgürlük teması bağlamında ele almıştır. Şair,

şiirinde İngiliz sömürgeciliği, Rum terörü ve bağımsızlık dönemlerini kapsayan ve tarih kitaplarında sayfalarca anlatılabilecek yüz yıllık süreci şiirin imkânlarıyla oldukça özlü bir şekilde işleme olanağı bulmuştur.

Çalışmamızda Orbay Deliceırmak'ın "Hüzzam ile Özgürlük" şiirini, şiirde işlenen üç tarihî dönemi baz alarak, tarih - edebiyat ilişkisi bağlamında inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Orbay Deliceırmak; Kıbrıs Türk Tarihi; Kıbrıs Türk Edebiyatı; "Hüzzam ile Özgürlük"; Tarih - Edebiyat İlişkisi.

TARİHÎ HADİSELER VE ŞAHSİYETLER BAĞLAMINDA 2000 SONRASI TÜRK ROMANINDA TÜRK HAVACILIK TARİHİ

Canan Sevinç
(Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, cananseviinc@hotmail.com)

Uçmak, insanoğlunun en evrensel arzularından biridir. Dünyadaki çeşitli uçuş denemelerine mukabil Osmanlı - Türk kültüründe de, 10. yüzyıldan itibaren, bu yolda birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Kuşların kanatlarının taklit edilmesiyle yapılan bu ilk deneme uçuşları, zamanla, yerini, profesyonel motorlu uçuş teknolojilerine bırakmıştır. Bu noktada, insanoğlunun uçma hevesi, "tayyare"den önce, balon ve zeplin aşamalarından geçerek motorlu uçak kullanımına ulaşır. Bunda uçakların askerî amaçlarla kullanılabileceği fikri etkili olmuştur. Osmanlı semalarında da önce balon, sonrasında zeplin ve motorlu uçak uçurulmasıyla beliren bu ilgi, özellikle İttihat ve Terakki yıllarında, uçakları, askerî bir güç olarak orduya dâhil etme istemine dönüşür. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın gayretleriyle başlayan bu süreçte, öncelikle, pilotaj eğitimi için seçilen subaylar, yurt dışına gönderilir. Devamında Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın isteğiyle pilot yetiştirmek üzere Yeşilköy'de bir hava uçuş okulu, ardından da deniz uçuş okulu açılır. Bu bağlamda; 1911 tarihi, Türk havacılığı açısından bir milattır.

Trablusgarp ve Balkan savaşlarından edinilen deneyimlerin de sevkiyle kurumsal bir güç olmaya doğru ilerleyen Türk havacılığı, 1914 yılında "Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi" olarak da bilinen İstanbul - Kahire uçuşu ile ulusal ve uluslararası kamuoyunda gündem olur. Pilot Yüzbaşı Fethi Bey ile Pilot Üsteğmen Nuri Bey'in seçildiği bu sefer için halkın bağışlarıyla alınan "Muavenet-i Milliye" ve "Prens Celalettin" adlı uçakların havalanması planlanır. Ne var ki her iki uçak da seferini tamamlayamadan düşer ve ordunun en iyi hava pilotları şehit olur. Bu seferin anısına, Fatih'te, bir anıt yaptırılır.

İşte edebiyat ile tarih arasındaki etkileşim düşünüldüğünde, Türk havacılık tarihinin edebiyattaki iz düşümünü, bu minvaldeki kalem denemelerinden takip etmek mümkündür. Şöyle ki Osmanlı semalarında balon uçurulmasından başlayarak teknolojik bir araç olarak tayyarenin, kamuoyunun gündemini işgal etmesine kadar uçuş temalı birtakım şiirler kaleme alınmıştır. Bunları, tercüme ve telif eserler takip eder. Modern havacılıkla birlikte İttihat ve Terakki nezdinde

başlatılan çalışmaların da aynı şekilde edebiyata aksettiği gözlemlenir. Bilhassa şehit pilotlar için yazılmış şiirler, kayda değerdir. Yine savaş temalı birçok şiirde de tayyare göndermelerine rastlanmaktadır.

Uçmanın ve havacılık faaliyetlerinin, Türk basın tarihi ile şiir vadisindeki yansımalarına ilave olarak Türk romanında da kendisine yer bulduğu söylenebilir. Özellikle 2000 sonrası Türk romanında; uçma arzusunun yanı sıra Türk havacılık tarihine mal olmuş birçok hadise ve şahsiyet zikredilmiş, bunlar, âdeta ölümsüzleştirilmiştir. Bu bağlamda; Nazlı Eray'ın, *Beyoğlu'nda Gezersin* (2005), Mehmet Coral'ın, *Kuş Ölür Sen Uçuşu Hatırla* (2017), Muhittin Şimşek'in *Bir Öncünün Romanı Nuri Demirağ* (2017), Tufan Sevinçel'in, *Ben Tayyareci Fethi* (2018), Orhan Bahtiyar'ın *Vecihi* (2020) ve Ömür İklim Demir'in *Kum Tefrikaları* (2020) adlı romanları anılabilir. Bunlardan; *Bir Öncünün Romanı Nuri Demirağ* ile *Vecihi*, Cumhuriyet sonrası sivil havacılık faaliyetlerine katkıda bulunan isimleri konu edinişiyle öne çıkar. Yine romanların, Türk havacılık tarihine dair mühim hadiselerin yanı sıra bu husustaki önemli şahsiyetlerin biyografisine yoğunlaştığı da dikkati çeker. Dolayısıyla bu bağlamdaki romanların, ağırlıklı olarak, biyografik roman türüne dâhil edilebileceği söylenebilir.

Bu çalışmada; 2021 yılı itibariyle yüz onuncu yaşını dolduran Türk havacılık tarihinin, 2000'li yıllar romanına akseden yönleri, karşılaştırmalı bir bakış açısıyla, değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Havacılık, Roman, Tayyare

SOSYOLOJİK ELEŞTİRİ VE SOSYAL TARİHÇİLİK ANLAYIŞI AÇISINDAN TREN ÖYKÜLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Demet Koçyiğit
(Doktor Öğretim Üyesi, FSMVÜ, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, dkocyigit@fsm.edu.tr)

Bu çalışma, edebiyat ve tarih disiplinlerinin ilgisini modern Türk edebiyatındaki tren öyküleri üzerinden tartışmayı hedeflemektedir. Bu amaçla, eserin yazıldığı şartları ve eserde ortaya konulan gerçekliği ele almayı esas edinen sosyolojik eleştiri ile incelediği döneme sosyal çerçeveden bakmayı esas alan sosyal tarihçilik anlayışının çeşitli noktalarda kesişen yöntem ve gayeleri tartışılmaktadır. Yirminci asırda tarih disiplinini önemli ölçüde etkileyen sosyal tarihçilik anlayışının zaman ve mekân bağlamında inceleme nesnesinden hareketle insanı ve sosyal değişmeyi tahlil etme girişiminin, sosyolojik eleştiri açısından edebî eserleri okumaya etkisi sorgulanmakta; aynı zamanda bu etkinin sosyal tarihçilik açısından konumu değerlendirilmektedir. Yöntem olarak edebiyat ve tarih disiplinlerinin birbiriyle ilişkili olan sosyolojik eleştiri ve sosyal tarihçilik anlayışını harmanlayan çalışmada, edebî metin ile tarihî belgelerin birbirini tamamlayan yönüne dikkat çekilmektedir. Çalışma, tarih ve edebiyatın bahsi geçen ortak özellikler barındıran yaklaşımlarından hareketle modern Türk öyküsünün trenleri konu edinen örneklerini ele almaktadır. Sosyolojik eleştiri açısından incelenmek üzere yirminci asır Türk öyküsünde trenlerden ve tren istasyonlarından söz eden eserlerden bir seçki yapılmıştır. Bu bağlamda, bir sosyal mekân olarak trenler, tren istasyonları ve bekleme salonları ile demiryolu rotalarının hayata etkisi takip edilmektedir. Burada ilk olarak Türkiye'de sosyal tarihçiliğin edebiyatla ilgisi tartışılacak; ardından edebiyat incelemelerinde tarih disiplininin yeri değerlendirilecektir. Edebiyat ve tarih disiplinlerinin birbiriyle ilişkileri gösterilerek buradan hareketle söz konusu yaklaşımlarının birlikte uygulama imkânı sorgulanacaktır. Sosyolojik eleştirinin eserin çoklu okumalarına imkân vermek için sağladığı tarihî arka plan irdelenmekte, öykünün nasıl bir toplumsal gerçekliği temsil ettiği trenlerle ilişkisi etrafında incelenecektir. Sosyal tarihçilik anlayışının edebî metinleri okumada sunabileceği imkânlar ve bu

okumaların tarih disiplininin gerek duyacağı bir materyal üretme potansiyeli tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat-Tarih İlişkisi; Sosyolojik Eleştiri; Sosyal Tarihçilik; Tren Öyküleri; Tren İstasyonları

EDEBİYATIN PERSPEKTİFİNDEN OSMANLI KRONİKLERİNİN TAHLİLİ: *HÂKİM TARİHİ*'NDE ANLATIM TEKNİKLERİ

Duygu Kayalık Şahin
(Arş. Gör. Dr., Bartın Üniversitesi, Osmanlı Türkçesi ve İslami Türk Edebiyatları Anabilim Dalı, dkayalik@bartin.edu.tr)

Yazarın anlatımı kuvvetlendirmek, metnin dinamizmini artırmak ve okur üzerinde bir etki yaratabilmek amacıyla kullandığı yöntemler anlatım teknikleri olarak tavsif edilmektedir. Eserin kurgusuna uygun olarak seçilen bu teknikler, bir anlatıdaki olay-kişi-zaman-mekân gibi aslî unsurların etkili bir şekilde aktarılmasını sağlar. Anlatma esasına bağlı olan eserlerde yazarların muhayyilesi ve üslup özelliklerine bağlı olarak anlatıma çeşitlilik ve derinlik katan bu teknikler, Osmanlı tarihini anlatan kroniklerde de karşımıza çıkmaktadır. Klasik ve modern edebiyatın tahlil metotlarında öne çıkan ve zamanla gelişip çeşitlenen anlatım tekniklerinin kroniklerdeki varlığı, bu metinlerin edebî yönden incelenmesine imkân tanımaktadır. 18. yüzyılda vakanüvüslik müessesesinin kurulmasıyla birlikte bu kuruma dokuzuncu vakanüvis olarak atanan Seyyid Mehmed Hâkim Efendi de geleneği devam ettirerek bir kronik kaleme almıştır. 1 Receb 1166/4 Mayıs 1753 tarihinde vakanüvislik görevine başlayan Hâkim Efendi, 1166/1753-1180/1766 yılları arasında cereyan eden olayları edebî bir üslupla pekiştirerek kurgulamıştır. Tarihçi kimliğinin yanı sıra edebî şahsiyetinin de tezkirelerde takdir edildiği görülen Hâkim Efendi, mezkûr iki disiplindeki yeteneğini tarihinde bir araya getirerek anlatısının karakterini öğreticilikten edebîliğe yakınlaştırmıştır. Muhteva bakımından tarih disiplinin önemli bir kaynağı olan *Hâkim Tarihi*, kurgu bakımından edebî özellikler taşımaktadır. Manzum ve mensur yirmiye yakın birçok telif ve tercüme eser ortaya koyan Hâkim Efendi'nin, tarihsel verileri bir kurgu dâhilinde yeniden inşa ederken ifade imkanlarını çeşitlendirmek için diyalog, sergileme, montaj, tasvir, açıklama, yorumlama, geri dönüş ve leitmotiv gibi çeşitli anlatım tekniklerine başvurduğu görülmektedir. Hâkim Efendi'nin eser boyunca olayları renkli, dinamik ve canlı bir anlatımla kaleme alması, anlatım tekniklerinin sıklıkla kullanılmasına imkân sağlamıştır.

Bu çalışmada öncelikle *Hâkim Tarihi*'nde tespit ettiğimiz anlatım teknikleri ele alınmış; ardından, seçtiğimiz örneklerle bu tekniklerin varlıkları ortaya konulmuştur. Çalışmamızda, belirlenen on farklı anlatım tekniğinin Hâkim Efendi'nin anlatım ve nesir üslubunda nasıl harmanlandığı incelenmiştir. Ayrıca müellifin elde ettiği bilgiyi ve anlatı malzemesini okura sunarken bu tekniklerden

nasıl faydalandığı da tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın neticesinde, elde ettiğimiz verilerle *Hâkim Tarihi*'nin anlatım özelliklerine dair değerlendirmelerde bulunulmuş, anlatım tekniklerinin *Hâkim Tarihi*'nin kurgulanmasında sağladığı katkı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hâkim Tarihi; Anlatım Teknikleri; Seyyid Mehmed Hâkim Efendi; Üslup; Osmanlı Kronikleri; Vakanüvis

HARBİN EDEBİYATA YANSIMASI: 19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAKİ SAVAŞLARI ROMANLARDAN OKUMAK

Ebru Değe Güven
(Öğretim Görevlisi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Yabancı Diller Bölümü, ebru.dege@gmail.com)

19. yüzyılın ikinci yarısı Türk harp tarihi ve Türk edebiyatı açısından önemli gelişmelere sahne olur. Osmanlı Devleti Kırım Harbi (1853-1856), Osmanlı-Rus Savaşı/ 93 Harbi (1877-1878) ve Osmanlı-Yunan Harbi/Teselya Savaşı (1897) ile oldukça hacimli olan harp tarihine yeni savaşlar eklerken Türk edebiyatı da bu yıllarda Tanzimat Devri Edebiyatı/ Arayışlar Devri Edebiyatı gibi farklı adlandırmalarla batı etkisiyle yenileşmeye başlar. Batı edebiyatından roman, öykü, tiyatro gibi yeni edebi türleri bünyesine alan edebiyatımızda yeni biçimler ile eski temalar; eski biçimler ile yeni temalar iç içe görülür.

Tarih ve edebiyat birbirleriyle yakından ilişkili iki alandır; tarihte meydana gelen bir olayın edebiyata ve edebi metinlere aksetmemesi mümkün değildir. Savaşçı bir yapıya sahip olan Türk milletinin tarihinin yanı sıra edebiyatında da harp önemli bir kavram olarak karşımıza çıkar. Savaş edebiyatımızdaki en eski konu ve temaların başında gelmektedir. Yüzyıllarca şiir türüyle eşleştirilen harp edebiyatımızdaki yenileşmeyle birlikte şiirin yanı sıra roman ve tiyatro gibi farklı yeni türlerde de boy göstermeye başlar. Harp şiir türünde şairin kahramanlık, yiğitlik gibi duygularıyla yansıtılırken roman türünde yazarın belirli başkişiler önderliğinde kurguladığı olaylar zinciri aracılığıyla aktarılır. Yazar harbi farklı yollarla verebilir; kimi romanlar harp sırasında cephede yaşananları konu alırken kimileri harp sırasında veya sonrasında cephe gerisindekilerin yaşadıklarını konu edinir. Her iki yöntemde de yazar Türk milleti için tarihi bir önem arz eden savaşları kendi hayal dünyasıyla kurgulayıp aşk ve aile gibi yardımcı temalarla okuyucusuna sunmaktadır.

Türk harp romanlarında birtakım ortak özellikler söz konusudur; görece yeni bir tür olması, hacimce uzunluğu ve yazımının zorluğu gibi sebeplerden dolayı harp romanları çoğunlukla harbin meydana geldiği yıllarda değil sonraki dönemlerde yazılır. Türk harp romanlarının hemen hepsinde harbin olumsuzluklarından ziyade olumlu nitelikleri ele alınır; askerlik, vatanseverlik, görev bilinci, şehadet gibi kavramlar yüceltilir. Vatan sevgisi ve askerlik aşk gibi bireysel duygulardan üstün tutulur. Erkek cinsinin lider ve etken özellikleriyle ön

plana alındığı bu romanlarda kadın cinsi pasif ve edilgen konumda yer alır. Askerlik erkeğin yaşamında ona bilgi, olgunluk ve tecrübe kazandırarak erkekliğini güçlendiren bir eşik olarak kabul edilir.

Çalışmamızın giriş bölümünde tarih-harp-edebiyat-roman kavramları arasındaki ilişki üzerinde durulduktan sonra 19. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen Kırım Harbi (1853-1856), Osmanlı-Rus Savaşı/ 93 Harbi (1877-1878) ve Osmanlı-Yunan Harbi/Teselya Savaşı (1897) olmak üzere üç farklı savaş ile bu savaşların yansımaları olan Sevinç Çokum'un *Hilali Görünce,* Şemsettin Ünlü'nün *Yukarışehir* ve *Toprak Kurşun Geçirmez*, Ahmet Dumlu'nun *Meysun Ana*; Talat Uzunyaylalı'nın *Efsane Kadın Nene Hatun*; Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü*; Ahmet Rasim'in *Asker Oğlu;* Abdullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* adlarındaki romanlar ele alınacak, adı geçen savaşlar ile romanlar arasındaki ilişki tarih ve harp edebiyatı bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Harbi, 93 Harbi, Teselya Savaşı, Tarih-Edebiyat İlişkisi, Türk Harp Edebiyatı, Harp Romanları.

TARİHİN ÜVEY EVLADI: "HATIRA" TÜRÜ

Elif Türker Gümüş
(Dr. Öğr. Üys., Doğuş Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, eturker@dogus.edu.tr)

"Hatıra", hafızanın kurgulamaya meyilli olması ve olayların tek bir kişinin bakış açısından yansıtılması nedeniyle edebiyat alanına dahil edilen bir tür olmasına rağmen verdiği bilgiler bağlamında edebiyattan çok, tarih alanına hizmet etmektedir. Hatıralarını kaleme alan kişinin verdiği bilgilerden şüphesinin olmayışı ve resmî tarih yazımına alternatif olarak "gerçeği açıklama" iddiasında bulunması nedeniyle de "hatıra" türü, edebiyatın kurmacalığından ve hatta şifreli / metaforik anlatımından uzaktır. Tarih belgelerinin nesnelliği meselesinin tartışıldığı günümüzde "hatıra" metinlerinin "belge" niteliği artmış görünmektedir. Aynı şekilde kurmaca bir metnin taşıdığı tarihsel bilgilerden de faydalanmayı amaçlayan yeni ekol tarihçiler için "hatıra" türü, edebiyat metni olmaktan uzaktır.

"Roman, hikâye, şiir" gibi türler kurmacalığı baştan kabul edilen metinler olduğu için orada yazarın gerçeği anlatmak gibi bir sorumluluğu yoktur. Oysa "hatıra" türü, tam da tarih metinleri gibi kurmacadan tamamen arınmış bir gerçekliği dile getirdiği iddiası taşır. Türün bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda tarih alanına mı, edebiyat alanına mı dahil edilmesi, yoksa her iki alanı birbirine yaklaştıran bir ara tür olarak mı değerlendirilmesi gerektiği tartışmaya açılmalıdır.

Türk Edebiyatı'nda, "hatıra" türü altında ve bir kitap boyutu taşıyan ilk metinler, Tanzimat Dönemi'nde yazılmıştır. Bu tarih tesadüfi olmasa gerektir zira Batılılaşma sürecinde ortaya çıkan "birey"in varlığının tarih sahnesinde söz hakkı olduğunu kabul ederek bu yolda bir üretime geçmesi söz konusudur. Aynı şekilde Tanzimat Dönemi'nde üretilen ve hatta Batı'dan alınan romanların yazılmasındaki "halkı eğitme / bilinçlendirme" amacının arka planını, "hatıra" metinlerinin kurmacadan azade iddiası akılda tutarak araştırmak mümkündür.

İşbu bildiride "hatıra" türünün edebîliği tartışmaya açılarak, Türkçede üretilen ilk hatıra metinlerinin yazılma niyeti ve içeriği göz önünde bulundurularak edebiyattan çok tarih alanına hizmet ettiği ileri sürülecektir. Bu iddiayı ispat etmeye çalışırken, Tanzimat Dönemi yazarlarının politik kimlikleri

sebebiyle güdümlü metinler ürettiklerinin altı çizilirken Tanzimat Dönemi edebiyatının "edebîliği" hakkında da yeniden düşünmeye çağrı çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hatıra, Tarih Yazımı, Tanzimat Dönemi Edebiyatı.

TÜRK DÜŞÜNCE HAYATINDA EDEBİ METİNLER ÜZERİNDEN TARİHE VE TOPLUMA BAKIŞTA İKİ YAKLAŞIM: SABRİ F. ÜLGENER VE ŞERİF MARDİN

Elif Türkislamoğlu
(Dr. / Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı / A. Ü. İnkılap Tarihi Enstitüsü ve DTCF)

Edebiyat, toplumla yakından ilişkili bir sanat dalı olarak içinden çıktığı topluma bakmanın ve onu değerlendirmenin önemli bir ölçütü olmuştur. Batı'da burjuva toplumunu ortaya çıkmasından edebiyat, özellikle de roman sanatı toplumsal ve siyasi değişmeleri aktarmanın başlıca yollarından biri haline gelmiştir.

Türkiye'de de Tanzimat dönemi ile birlikte şekillenen ve Batı'dan alınan roman, tiyatro, deneme gibi nesir türleriyle gelişen edebiyat toplumu okumanın önemli bir yolu olduğu gibi, aydınlar açısından siyasi ve toplumsal düşüncelerini aktarmanın bir aracı haline gelmiştir. Hatta 19. yüzyılda Tanzimat'la başlayan çağdaş Türk düşüncesinin gelişimi büyük ölçüde edebiyat üzerinden olmuştur. Bu anlamda Yeni Osmanlılar hareketinden beri düşünce hayatımızda toplumsal konuları işleyen düşünürler, gazeteciler aynı zamanda şairler, romancılar olmuşlardır. Dolayısıyla yakın zamanlara değin Türkiye'de edebiyat toplumsal gelişmelerle iç içe bir halde olmuştur.

Başlangıçta edebi metinler ve gazete yazıları üzerinden gelişen çağdaş Türk düşüncesi, 20. yüzyılda toplumsal bilimlerin üniversite kürsülerinde yer bulmasıyla akademik düzlemde devam etse de özellikle roman, toplumun aynası olma yönünü uzun süre korumuştur.

Toplumsal hayatla bu kadar iç içe bir halde olan edebi metinler üzerinden toplumu okuma meselesi ise Türk düşüncesinde sınırlı sayıda ismin ilgisine mazhar olmuştur. Bu anlamda Sabri F. Ülgener ve Şerif Mardin'in edebi metinlere yaklaşımları üzerinde dikkatle durulması gereken bir konu olarak öne çıkar. Ülgener'in divan ve halk şiirleri üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal ve iktisadi yapısını, düşünüş biçimlerini irdelediği *İktisadi Çözülmenin Ahlâkî ve Zihniyet Dünyası* başlıklı kitabı bu alanda öncü bir çalışma olarak görülebilir. Çalışmalarında edebi metinlere sıklıkla gönderme yapan Şerif Mardin'in "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma" başlıklı makalesi ise Türkiye'nin Batılılaşma sürecinin değerlendirilmesine ilişkin olarak Osmanlı/Türk romanının önemli bir başvuru kaynağı olduğu hususunu vurgulamasıyla dikkati çeker.

Bu çalışmada, Sabri F. Ülgener'in ve Şerif Mardin'in sözü edilen çalışmaları başta olmak üzere, Türk toplumuna dair çalışmalarında edebi metinlerden nasıl yararlandıkları konusu ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Edebiyat, Toplum, Şerif Mardin, Sabri F. Ülgener

TARİH, YAZI VE KURGU: YAZININ TARİHLE BİR OYUNU OLARAK TARİHYAZIMI GÖSTERGESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Emre Elmas
(Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Tarih Bölümü, emre.elms@hotmail.com)

Batı dillerinden kendi dilimize doğrudan yapılan çevirinin bir sonucu olarak tarihyazımı göstergesi, kendi içerisinde hem "tarih"i hem de "yazı"yı barındırmaktadır. Hem "tarihi" içeren bir "tarihyazımı"nın hem de yazının birtakım niteliklerini gösteren bir "tarihyazımı"nın yürürlükte olduğunu belirtmeliyim. Yalnız bu durum, sadece bu göstergenin taşıdığı "tarih" ve "yazı" kelimelerinin kendileriyle de ilgili değildir. Hem tarihi hem de yazıyı bir araya getiren, onları bir kelimede, bir göstergede bağlayan tarihyazımı; tarihle yazı arasındaki ilişkiyi de sorgulamanın imkânını bizlere vermektedir. Bu bağlamda tarih mi yazıyı öncelemekte, yoksa yazı mı tarihi var kılmaktadır? Tarihin kendisi yazısız olabilmekte midir, yoksa yazının kendisi salt tarihsel bir şey midir? Tarihyazımı göstergesinde tarih mi yazıya hâkim olmaktadır, yoksa yazı mı tarihe galebe çalmaktadır? Tüm bunların kurguyla olan bağlantısı nedir?

Hem ülkemizde hem de Batılı literatürde tarihyazımının daha çok "tarihin tarihi" olarak tezahür ettiği görülebilir. Tarihyazımı üzerine yazan tarihyazımcıları, tarihin kendisinden hareket etmekte, ne yazıya ne de yazının "ne"liğine dair pek düşünmektedirler. Tabii olarak burada yer alan yazı; salt bir harfin, bir işaretin, bir kelimenin ya da bir kavramın kâğıda doğrudan dökülüvermesi veya basılı bir form olarak yazının kendisi değildir. Tersine, yazı, kendisini "metin" olarak açan, "metinsel bir mekanizma"ya sahip olan şeyin bizatihi kendisidir. Yani yazı, yazılı veya basılı bir şey değil, tüm bunlarla birlikte izsel bir mahiyete, kurgusal bir biçime sahiptir. Yazının yazınsallığı, onun izsel bir etkisinin, ancak bir erteleme, bir def etme durumun tezahürü olmasıdır. Dolayısıyla bir iz olarak yazı, kendi var oluşunu, işaret ettiği şeyin yokluğuyla ancak garanti altına alabilmektedir. Bunun anlamı ise yazının izsel bir hareket olarak ortaya çıkması ve kendisini izin dışında verememesi, bir mevcudiyetin kesin bir göstereni olamamasıdır. Yazı, bir "mevcudun" değil, ancak "na-mevcut" olanın "mevcudiyeti" olarak iş görmekte, her daim "na-mevcut" olanla bir "mevcudiyet" ilişkisine, bir "mevcudiyet oyunu" içine girmektedir.

Bu bildirinin temel gayesi, sadece ve sadece tarihi düşünen, bununla birlikte yazıyı salt bir araca, bir işleve, basit bir iletişim aygıtına indirgeyen

geleneksel okuma biçimine karşı çıkmaktır. Bu bağlamda az önce sorduğum sorulara ilişkin olarak tarihin kendisini ne yazısız ne de yazı dışında verebileceğini düşünmekteyim. Bu nedenle tarihyazımcısının tarihi düşündüğü ve kurduğu kadar yazı üzerine düşünmekle mükellef olduğunu, tarihin sadece yazınsal bir şey olarak yazıdan fazla bir şey olmadığını, tersine yazı olarak tezahür ettiğini, yani bir iz olarak, bir metin olarak, bir kurgu olarak ancak yazıda kendisini açtığını öne sürüyorum. Eğer tarihin bir fazlalığı mevcutsa, bu fazlalığın tarihin kendisinden, geçmişin bir yerlerinden çıkıp gelmediğini, bu fazlalığın yazının fazlalığı olduğunu iddia ediyorum. Dolayısıyla tarihin geçmişe ulaşma, onu var etme koşulu da bir yerde geçmişin yazınsallığı, yani bir izin dışında, bir metnin ötesinde geçmişin kendisini açamıyor oluşudur. Bu bakımdan sadece tarihyazımcısının değil, belki de tarihyazımcısından önce, tarihçinin; tarih ve geçmiş arasında var olan bu fark ve bu farkın sağladığı kendi konumundan hareketle bu yazınsallığı düşünmesi gerektiğini iddia ediyorum.

Bu bildiri, tarihyazımındaki yazıyı ikincilleştiren, onu "basit" bir işleve indirgeyen bir tavra karşılık olarak tarihten yazıya değil, yazının kendisinden tekrar yazıya, yani bir yazı olarak, bir metin olarak, bir kurgu olarak tarihe dönme çabasını ifade etmektedir. Tarih namına yazının dışına çıkmak, yazının izselliğini aşmak ve metnin ötesinde, kurgunun dışında kendinde doluluk arz eden bir mevcudiyete sahip olmak mümkün değildir. Yazının dışında bir mevcudiyetin olmadığını, bunun ise tarihin ontolojisi açısından olmazsa olmaz bir koşul olduğunu ileri sürüyorum. Böylelikle bu çalışma; "tarihyazımının tarihle oyunu" üzerine değil, yazının tarihle bir oyunu ve bizatihi bu oyunun tarihin kendisine, özellikle onun ontolojik ve epistemolojik boyutları hakkında neler söyledikleri üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Yazı, İz, Ontoloji, Epistemoloji

TARİH İLE EDEBİYAT ARASINDAKİ KÖPRÜNÜN SAHİBİ KİM?: TÜRKLERİN İSLAMLAŞMA DEVRİ TARİHİNE DELİ DUMRUL'UN GÖZÜNDEN BAKMANIN İMKÂNI

Enes Şahin
(Arş. Gr. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, enes.sahin@dpu.edu.tr)

Türk tarih tecrübesi için İslamlaşma devri öncesinden etkilenen ve sonrasını etkileyen bir dönem olarak hususi bir manayı ifade eder. Bu anlamda İslamlaşma devrinin anlaşılması Türk dünya görüşü ve hayat pratiklerinin idraki için varoluşsal bir öneme sahip olur. İslamlaşma devrinin tetkikinde ise yazılı kültür unsurları kadar sözlü kültür unsurlarına da intikal etmek devrin şartları değerlendirildiğinde bir zarurete dönüşür. Nitekim devri anlamanın imkânını arayan Mehmet Fuad Köprülü, Irène Mélikoff ve Ahmet Yaşar Ocak gibi isimler çalışmalarında yazılı kültür ürünlerine olduğu kadar sözlü kültür unsurlarına da başvurur. Türk tarihinin İslam öncesi dönemlerinde fikriyatın sözlü edebi kültür unsurları ile bir gelenek haline getirildiği ve aktarıldığı düşünüldüğünde İslamlaşma devri için de sözlü kültüre dayalı edebi eserlerin kıymeti kendiliğinden aşikâr olur. Bu istikamette İslamlaşma devrini anlamak için kapısının çalınması icap eden ilk eserlerden birinin ise *Dede Korkut Oğuznameleri* olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Dede Korkut Oğuznameleri Türk edebî zihniyetinin bir hülasası olduğu kadar İslamlaşma devrinin yapısı, tarihi ve zihniyeti de onda tecessüm eder. İslamlaşma devrinin siyasî, iktisadî, içtimaî, dinî ve şahsî tüm unsurları bu eserde gözlemlenebilir. Türklerin İslamlaşma devri adeta ete kemiğe bürünür *Dede Korkut Oğuznameleri* olarak görünür. İslamlaşma devrinin dinî anlamda ortaya çıkan kitabî, şifahî ve mistik tüm unsurları *Dede Korkut Oğuznameleri*'nde kendisine yer bulur. İslamlaşma devrinin hülasası *Dede Korkut Oğuznameleri*'nde olduğu gibi *Dede Korkut Oğuznameleri*'nin hülasası da *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul* bahsinde bulunur. İslamlaşma devri adeta Deli Dumrul'un şahsında kendisini gösterir. Bu hikâyede Tanrı günlük hayat diliyle konuşturulur, Azrail ak sakallı bir ihtiyar olarak tasvir edilir ki bu unsurlar İslamlaşmanın şifahî cephesini aşikâr kılar. Bunun yanında Deli Dumrul Tanrı'nın vasıflarını anarken kitabî İslamlaşmanın zihniyetini ortaya koyar, Maturidiliğin Tanrı tasavvuru etrafında söylemlerini üretir. Tanrı'ya yakarışlarındaki ifadeleri ise tasavvufî zihniyetin bir atıf klasiği haline getirdiği

hadislerle inşa edilir. Böylece İslamlaşmanın şifahî, kitabî ve mistik tüm boyutları Deli Dumrul'un ağzından tarihe şehadet eder. Bu istikamette söylem analizi yöntemi kullanılacak olan çalışmada İslamlaşma devri din ve düşünce tarihinin *Dede Korkut Oğuznameleri*'ndeki *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Oğuznamesi* üzerinden okunması amaçlanmaktadır. Çalışma doğrultusunda varılan sonuç ise İslamlaşma devri tarihini dönemin yazılı olduğu kadar sözlü kültür merkezli edebi eserleri üzerinden de okumanın mümkün olduğu ve *Dede Korkut Oğuznameleri*'ndeki *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Oğuznamesi*'nin bu durum için tutarlı bir örnek teşkil ettiğidir.

Anahtar Kelimeler: Türklerin İslamlaşma Devri Tarihi, *Dede Korkut Oğuznameleri*, *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Oğuznamesi*.

FATIMÎ- HAÇLI İLİŞKİLERİNİN DÖNEMİN ŞİİRLERİNE YANSIMASI

Esra Altay
(Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, esrayakupoglu1988@gmail.com)

Ortaçağ tarihinin doğu ve batı arasında süregelen en önemli olaylarından biri olarak kabul edilen Haçlı Seferleri, esasen sosyal, siyasî ve ekonomik sebeplere dayansa da "Kudüs'ü Kurtarmak" sloganıyla dinî bir hüviyete bürünerek 1095 yılında Clermont Konsili'nde yapılan çağrıyla başlamıştır. 1071 yılında Selçukluların Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirmesinin ardından Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118) başkent İstanbul'u da tehdit eden Türk akınlarının durdurulması için Papa II. Urbanus'tan yardım istedi. İmparatorun isteğini kabul eden Papa, ücretli asker toplamak yerine çoğunluğunu Fransa'dan olmak üzere Almanya ve İtalya'dan gelen din adamları, topraksız köylüler ve sefil kişilerden müteşekkil bir orduyu Amiensli keşiş Pierre l'Ermite'in idaresinde sefere gönderdi. 1 Ağustos 1096'da İstanbul'a ulaşan binlerce çapulcu, uğradıkları her yerde yağma ve talan hareketlerinde bulunduklarından İmparator Aleksios tarafından başkent surları dışına yerleştirildi. Pierre l'Ermite saraya davet edilerek kendisine para ve hediyeler sunulurken, imparator gelen topluluğun Türkler'e karşı savaşacak yetenekte bir ordu olmadığını gördüğünden arkadan gelecek olan kontlardan oluşan asıl orduların şehre ulaşıncaya kadar İstanbul civarında bekletilmesine karar verdi. Fakat imparator, disiplinsiz hareketleri nedeniyle başkent halkını tedirgin eden bu Haçlı topluluğunu 6 Ağustos'ta Anadolu yakasına geçirerek İzmit körfezinde Kibotos karargâhına yerleştirdi. Ancak bir süre sonra Selçuklu topraklarına giren bu ordu, İznik yakınlarında köyleri yağmaladılar ve 6000 kişilik bir Alman-İtalyan birliği, İznik civarında Kserigordon Kalesi'ni ele geçirdi. Sultan I. Kılıçarslan bu haberi öğrenince kaleyi almak üzere Kserigordon'a bir ordu gönderdi ve Haçlıları geri püskürttü ve 6 Ekim'de teslim oldular.

Pierre l'Ermite'in ordusunun ardından Haçlı seferi için asillerin kumandasında yola çıkan büyük ordular, birbiri ardından İstanbul'a ulaştılar ve 1097'de İznik'i zapt edip Eskişehir'e ilerlediler ve 20 Ekim 1097'de Antakya önlerine geldiler.

Haçlılar, Antakya'yı muhasara altında tutarken Fatımîler de bu durumu fırsat bilip Suriye'deki topraklarını Selçuklulardan almak üzere Kudüs'ü muhasar edip daha sonra ele geçirdi. Yaşanan kıtlık dolayısıyla zor duruma düşen Haçlı ordusuna 1098'de Fâtımî elçileri gelip Selçuklulara karşı ittifak teklif etti. Fakat dostane bir şekilde başlayan ilişkileri, Haçlıların hedefinin, Kudüs olduğunun anlaşılmasıyla bozuldu ve Fatımî-Haçlı mücadelesi başladı. 1099'da Haçlıların Kudüs'ü zapt etmesinin ardından gerçekleşen Askalân Savaşı, iki taraf arasındaki ilk büyük savaştır. Bu savaşı müteakip başlayan mücadeleler, Fâtımîlerin yıkılışına dek sürmüştür.

Bu çalışmada, 1098-1171 yılları arasındaki Fatımî-Haçlı münasebet ve mücadelelerini konu edinen şiirler ele alınacak olup, bu dönemin tarihi olaylarının edebi hayata aksi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Haçlılar, Fatımîler, Şiir, Edebiyat.

TARİHE TANIKLIĞIN İMKÂNI OLARAK SEYAHATNÂMELER; SEKİNE SULTAN VE MİHRİMAH HANIMIN SEFERNÂMELERİ

Fatma Batkitar
(Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı, fbatkitar1@gmail.com)

Edebi türler içerisinde kendine has bir literatüre sahip olan seyahatnâmeler, telif geleneğinde benzersiz eserler ortaya koymuştur. Bireysel yazımın ürünü olan bu eserler kendi zamanlarına dair birincil bilgi verirler. Seyahatnâmeler bu bağlamda sosyal bilimler ile özellikle de tarihle ilişkilidirler. Bu çalışmada iki seyahatnâme örneği üzerinde "kasıt" ve "amaç" olmaksızın aktarılan anlatıların tarih için bilgi ve veri olarak değerlendirilme süreçleri incelenmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada konu edilecek iki eser, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Hac ve Atabât ziyaretlerini gerçekleştirmek üzere İran'dan yola çıkan iki kadın hacı tarafından telif edilmiştir. Hanedan mensubu bu kadınlardan ilki, Nâsırüddin Şah'ın amcası Ferhâd Mirzâ'nın kızı Mihrimah Hanım'dır. Mihrimah Hanım'a ait *Sefernâme-yi Mekke*, müellifin 1297/1880 yılında gerçekleştirdiği hac yolculuğunu aktarmaktadır. İkinci metinse Nâsırüddin Şah'ın eşlerinden Sekine Sultan'a ait *Rûznâme-i Sefer-i Atabât ve Mekke* adlı eserdir. Sekine Sultan eserini 1317/1899 yılında yazmıştır. Bu iki kadın müellifin metinleri Müslüman kadınlar tarafından yazılmış nadir eserlerdendir. Kadın müellifler eserlerini çoğunlukla günlük olarak yolculuk esnasında zaman zaman samimi ve özel de sayılabilecek bir üslupla telif etmiş, çıktıkları yolculuklarını kaleme alarak muhtemelen hiç tahayyül edemeyecekleri araştırma ve incelemelere konu olmuşlardır. Kaçarlar Döneminden iki İranlı kadın müellifin anlatılarından, kadın portresi hakkında mülahazalar edinmek mümkün olduğu gibi özellikle Osmanlı tasarrufundaki Atabât şehirleri, Hicaz bölgesi ve hac güzergâhına dair birincil izlenimler edinmek de mümkündür.

Bu çalışmada iki müellif ve eserlerine değinilecek ve bunun akabinde müelliflerin günlük rutinlerine veya başlarından geçen olaylara dair anlatılarının tarih disiplini için malzeme teşkil edişi örneklerle incelenecektir. Müelliflerin seyahatnâme telif edişteki amaçlarıyla bu seyahatnâmelerin edebiyat ve tarih alanlarının kesişiminde ifa ettikleri fonksiyon değerlendirilecektir. Ayrıca

müelliflerin kadın olması hasebiyle kadın söyleminin de tahliline imkan sağlayan metinler bu saikle de ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyahatnâme, Mihrimah Hanım, Sekine Sultan

BALKAN TARİHİ YAZIMINDA KURGU, GERÇEĞE NASIL HÜKMEDER? BAİ GANYO'DAN İVO ANDRİÇ'E BİR ELEŞTİRİ

Galip Çağ
(Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarihi Bölümü, galipcag@gmail.com)

Balkanların Osmanlı hâkimiyetinden çıkışı ile başlayan, bölgede yeni ulus devletlerin inşası süreci yeni bir mazi inşasını da beraberinde getirdi. Bu süreç özellikle edebi anlatılarda kendini gösteren analojiler, abartılar, yanıltmalar ve kurgusal fragmanlarla giderek güçlü bir suni gerçeklik de yarattı. Bölgedeki Türk/İslam/Osmanlı mazisiyle olan hesaplaşmanın bu yolla sağlandığı ve mikro kimliklerin bu vesile ile yaratılan ötekiler karşısında güçlendiği de yapılan araştırmalarla giderek açıklığa kavuştu.

Balkanlarda yaklaşık yüzyıldır süren yukarıdaki yeniden inşa süreci ve bahse konu eserlerin sundukları ile birlikte bugün artık Balkan tarihine dair anlatılarda kurgusal kabuller tarihsel gerçekliklerin yerine geçmeye başladı. Türkiye'de konuya dair çalışmalarda konunun bu veçhesi yeteri kadar irdelenmez iken özellikle 20. yüzyıl ortalarından itibaren Balkan coğrafyasında kaleme alınan birçok eser vesilesi ile konu giderek derin bir sorun haline geldi. Bu noktada Aleko Konstantinov'un 1800 sonlarında yarattığı anti kahraman/tez *Bai Ganyo* tipinden II. Dünya Savaşı sırasında Belgrad'da İvo Andriç'in kaleme aldığı *Drina Köprüsü*'ne kadar ki süreçte yaratılan etki, bizde yeteri kadar olmasa da batıda ciddi manada incelendi. Yazık ki bugün artık bölgeye dair bu anlatıların, akademik verilerle destekli objektif araştırmalara nazaran çok daha tesirli propagandist tortu ve kabullere sebebiyet verdiği açıktır. Ki bölgenin Osmanlı sonrasında yeni kurgulayıcısı olarak devreye giren Batılı aklın bunu destekleyen tavrının da buradaki katkısı ayrıca tartışmaya açıktır.

Bu çalışma yukarıda kısmen değinilen, kurgulanmış bir coğrafyada kurgunun/edebiyatın tarihsel gerçekliğin önüne geçişini örneklerle anlatmaya gayret ederken belki de Balkanlara yönelik çalışmaların bu yönüne dair bir yeni farkındalık süreci ortaya koymaya çalışacaktır. Özellikle bölgedeki vaka anlatıları (Örn. I. Kosova Savaşı) ile edebi ürün ve tiplemelerden verilen örnek ve analizler ile konunun bugün geldiği noktaya vurgular yapılacaktır. Başlıkta seçilen iki örnek konuya dair iki sınır noktasını teşkil etmese de bilinirlik manasında üzerinde en fazla durulması gereken misaller olarak düşünülebilir. Bu noktada başta Bozidar

Jezernik ve Maria Todorova olmak üzere konuya dair ürünler veren araştırmacıların da katkıları önemlidir. Umut edilir ki Balkanlar gibi kaotik bir coğrafyaya dair bakış ve geliştirilecek politikalar bağlamında, sunulacak örnekler, halen manipüle edilen bölge zihnine dair bakışı geliştirmeye de katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar; Edebiyat; Öteki; Tarih

ORDU'DAKİ OSMANLI CAMİLERİNİN KİTABELERİNDE TARİH DÜŞÜRME GELENEĞİ

Gökhan Demir
(Dr., Ordu Sosyal Bilimler Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, gokhandemir28@gmail.com)

Edebiyat ve tarih arasındaki ilişki insanlığın varlığıyla eş değerdir. İnsanın süregelen yıllar boyunca bulunduğu mekânda yaşadığı olaylar tarih bilimi tarafından kayıt altına alınmıştır. Bunun yanında edebiyat ise geçmişte ve içinde bulunduğumuz anda yaşanan bu olayların sosyal, siyasal ve kültürel izlerini aktarmada bir ayna görevini üstlenmiş; geleceğin okunmasına da katkı sağlamıştır. Dolayısıyla tarih ve edebiyat kullandıkları malzeme ve insani etkileşimleri aktarmada bir bilgi sarmalı vazifesi görmüşlerdir. Her iki alan da bir bütünün parçası olarak yeri geldiğinde bir diğerine kaynaklık etmiştir.

Kadim edebiyat diye adlandırdığımız Klasik (Eski) Türk Edebiyatı içerisinde kullanılan sanatların en önemlilerinden biri de "tarih düşürme", bir başka deyişle "tarih yazma, tarih söyleme" diye adlandırılan edebi sanattır. Bu sanat, harflerin rakamsal karşılıkları demek olan Ebced hesabına dayanır.

Ebced, eski dönemlerde geliştirilmiş bir formüldür. Bu formülün geliştirilmesinde alfabedeki harflerin akılda tutulmasını kolaylaştırmak önemli bir etken olmuştur. Bu formül lugatte bir anlamı olmayan kelimelerinin ilki "ebced" şeklinde okunduğu için bu adla anılmıştır. Bu formülde yer alan kelimeler şunlardır: ebced (أبجد), hevvez (هوز), huttî (حطي), kelemen (كلمن), sa'fes (سعفص), karaşet (قرشت), sehaz (ثخذ), dazağ (ضظغ) -veya Türkçedeki haliyle dazığlen (ضظغلًا)-.

Tarih düşürme geleneği ilk olarak Fars edebiyatında ortaya çıkmıştır. Daha sonra İslam kültürünün karşılıklı etkileşimiyle Fars edebiyatından Türk edebiyatına, Türk edebiyatından da Arap edebiyatına geçmiştir. Belagat kitaplarında bedî' sanatları arasında yer alan bu gelenek başlangıçta öğrenme ve ezberleme kolaylığı için kullanılmıştır. Fakat sonraları geçirdiği gelişimle birlikte şairliğin gereklerinden biri sayılarak bu alanda sanat gösterme aracı durumuna gelmiştir.

Ana hatlarıyla söylenecek olursa tarih düşürme sanatının söyleniş bakımından "Lafzen tarih, Manen tarih, Lafzen ve Manen tarih"; hesaplanması bakımından "Tam tarih, Ta'miyeli tarih, Dütâ tarih"; harflerin kullanılışı

bakımından "Mevcut bütün harflerle söylenenler, Mu'cem tarih, Mühmel tarih, Mu'cem ve Mühmel tarih" gibi farklı biçimleri bulunmaktadır.

Bizim çalışmamızda yukarıda ifade edilmeye çalışılan bilgiler doğrultusunda Ordu ilinin Altınordu ilçesinde, Osmanlı'dan günümüze ulaşan üç caminin (Atik İbrahim Paşa (Orta) Camii, Hamidiye (Hükümet) Camii, Aziziye (Yalı) Camii) kitabeleri üzerinde durulmuştur. Daha önce bazı çalışmalarda bu camilerin tarihi geçmişi ve yapı planı üzerinde çeşitli tespitler yapılmıştır. Ancak araştırmalarımız sonucunda camilerin kitabeleri üzerinde tarihin izini süren herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışmayla Ordu ilinin Osmanlı'dan günümüze ulaşan kültürel miraslarının en güzel örneklerinden olan bu üç caminin kitabesindeki tarih yazımı ve edebiyat ilişkisine dikkat çekilmek istenmiştir. Böylece sözün tarihi ile tarihin sözünün kesiştiği noktada hissedilen eksikliğin giderilmesine katkı sunulacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı; Tarih Düşürme Sanatı/Geleneği; Ordu, Osmanlı, Cami, Kitabe

ASKERİ ÖRNEKLERLE HATIRAT VE GÜNLÜK TÜRLERİNİN KURGUSAL VE GERÇEKLİK BAĞLAMLARINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Gülçin Tuğba Nurdan
(Dr., Atılım Üniversitesi (Yarı Zamanlı), gulcintugbanurdan@gmail.com)

Bu çalışmada hatırat ve günlük örneklerinden yola çıkarak edebiyat ve tarihin ne kadar birbirine bağlı iki beşeri dal olduğunu örneklendirilmeye çalışılmıştır. Bu örneklendirmeler askeri edebiyat üzerinden yapılarak da olayın gerçeklik ve kurgu yönünü de tartışmaya açıldı. Çalışmamızda ilk olarak değinmemiz gereken konu şüphesiz ki kavramların tanımlarıdır. Birbiriyle iç içe geçmiş bir tür olarak tanımlayabileceğimiz hatırat ve günlük türleri son derece öznel, şahsi anlatılardır. Tamamen bireyin anılarına ve doğal olarak bireyin gerçekliğine, yani bir noktada onun kurgusuna bağlıdır. Elbette sadece sanatsal kaygılarla yazılan örnekleri de mevcut olduğundan son derece objektif metinler de bulunmaktadır. Fakat genel olarak baktığımız zaman metinlerin bireyin hayatına dair birçok ipucunu okura vermesi bakımından sübjektif anlatılardır demek mümkündür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde edebî yönü ağır basan bu türlerin, tarihe kaynaklık etmesi bakımından da önemi yadsınamaz.

Hatırat ve günlük türünün temel olarak yazılış amaçlarına baktığımız zaman anıların unutulmamasını istemek; dünyada kalıcı izler bırakmak; sanatsal, siyasal kaygılar ile fikirleri paylaşmak gibi birçok farklı güdülenme ile yazılabilmektedir. Her iki türün okura en büyük katkısı ise, anıların ve olayların geçtiği tarihi sosyal, siyasal ve günlük hayatların doğrudan gözler önüne serilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada *Bolvadinli Mehmet Sinan Bey'in Harp Hatıraları* ve *Savaşın ve Esaretin Günlüğü* adlı iki askeri yönü ağır basan kurgu örneklerine yer verilmiştir. Okumaların sonucunda günlük türünün tarih anlatılarına bir nebze daha yakın olduğu, hatıratın ise edebî yönünün daha baskın olduğunu söyleyebiliriz. Elbette günlük genellikle günü gününe, sık aralıklarla yazılan bir tür olduğundan ve hatırat türünün de üzerinden vakit geçtikten sonra yazılan bir tür olduğundan dolayı hatıralarda kurgusal yön daha baskın olabilmektedir. Her iki tür için de gerçekliğin son derece önemli olduğunu ise unutmamak gerekmektedir. Fakat burada asıl önemli olan nokta gerçekliğin metnin gerçekliği olduğudur. Yani, anlatılan olaylarda tamamen yazarın gerçeklik algısına bir okur olarak inanmak zorundayız.

Fakat her iki tür de okura tarihi bilgiler vermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bu örnekler hem edebî kaynaklara hem de tarihi kaynaklara önemli birer veri olarak gösterilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hatırat, Günlük, Edebiyat, Tarih, Gerçeklik

TARİH MECMUALARINDA OSMANLILARIN KIBRIS'A DÜZENLEDİĞİ SEFER VE ADA'NIN FETHİNE DAİR DÜŞÜRÜLEN NOTLAR

Gürkan Gümüşatam
(Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ggumusatam@ciu.edu.tr)

Gülden Sarı Kanlıay
(Dr. Öğr. Gör., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gsari@ciu.edu.tr)

Tarihi hadiselerin kayıt altına alınmasında öneme haiz olan fetihnâme veyahut gazavatnâmeler, geçmişe ait bilgilerin derlenmesinde önemli kayıtlardan biridir. Bu kayıtların okunması ve değerlendirilmesi ile geçmişe ait somut bilgiler elde edilir. Fetihnâmeler/gazavâtnameler, tarihin eksik bırakılan yerlerini tamamladığı gibi ayrıntılı olarak ele alınmayan pek çok olayın da teferruatlarını aktaran önemli kaynaklardır.

Sultan II. Selim zamanında Venediklilere karşı yürütülen Malta kuşatması, Kıbrıs'ın fethi ile sürer. Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz kuvvetleri olan Donanma-yı Hümâyûn'un komutanı Lala Mustafa Paşa'nın 1570 yılında gerçekleştirdiği sefer ile Kıbrıs 1571 yılında Osmanlı topraklarına dahil edilir. Tarihte bu fetih Osmanlı-Venedik Savaşı adı ile de bilinmektedir. Sefer sonucu Venediklilerin hakimiyetindeki ada Osmanlı topraklarına dahil edilir ve imparatorluk sınırları dahilinde ayrı bir eyalet statüsünde Eyalet-i Kıbrıs adıyla varlığını sürdürür.

Kıbrıs'ın Osmanlı egemenliğine girmesi, imparatorluğun Akdeniz'in egemenliğinin yarısını ele geçirmesi bakımından önemli bir olaydır. Fethin gerçekleştirilmesinin ardından çeşitli tarih mecmualarında bu fethin nasıl yapıldığına dair bilgiler verilir, tarih düşürülür.

Fetih sonrası Kıbrıs'ta Osmanlı hükümranlığı başlar. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar ada Osmanlı İmparatorluğu toprakları arasında kalır. Kıbrıs, Osmanlı hâkimiyeti altında kaldığı süre boyunca burada mülkî nizamın yanı sıra arazi teşkilâtı, askerî teşkilat, eğitim teşkilâtı kurulmuş; eserler inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde yapılmış olan eserler arasında kaleler, camiler, tekkeler, hanlar, türbeler, çeşme ve su kemerleri, medreseler, kütüphaneler ve vakıflar

bulunmaktadır. Fetih sadece siyâsî bir çerçeve içinde değerlendirilmemiş, kültürel bakımdan da büyük gayretler gösterilmiştir.

Bildiride Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethine dair tarihi vesikalar taranarak fetih nedeni, nasıl gerçekleştirildiği, sosyal zümrelerin bu fetihe bakışı ve varsa fetih sonrası kayıt altına alınan bilgiler derlenerek adanın iskânına kadar geçen tarihi malzeme ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

Meselenin ortaya konması için öncelikle Osmanlı döneminde Kıbrıs'ın fethine dair yazılan tarih mecmuaları taranarak Ada'nın fethine dair düşürülen notlar derlenecek, konu hakkında bilgi veren birincil elden kaynaklar gözden geçirilecektir. Fethin gerçekleştirilme nedeni tarih yazıcılığının nazarından gösterilecek, fethin gerçekleştirilmesinin sosyal tabakalar arasında nasıl karşılandığı ve sosyal hayata yansımasına dair değerlendirmeler yapılacaktır. Böylece tarihçilerin nazarından Kıbrıs'ın tarihten sosyo-kültürel yaşama süren örüntüsü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kıbrıs, Fetih, Tarih, Fetihnâme, Gazavatnâme

MUSAVVER SERVET-İ FÜNÛN SALNÂMELERİNDE EDEBİYATA VE TARİHE DÜŞÜLEN NOTLAR

Hakan Soydaş
(Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, hknsyds@gmail.com)

Edebiyat tarihi araştırmacıları tarihî gelişmeleri eksene alarak, yazar ve şairlerin ortaya koydukları eserleri farklı cephelerden değerlendirip onların devirleri içindeki önemlerini tayin etmeye çalışırlar. Parçadan bütüne doğru hareket eden bu analitik yaklaşım, mevcudatı bir kül olarak görebilmek ve tasnif edebilmek için kimi kaynaklara ihtiyaç duyar. İhtiyacı hissedilen bu kaynaklar arasında yer alan bibliyografyalar ve antolojiler önemli eserlerdir. Tarih araştırmacılarının yararlandıkları vilayet salnamelerine mukabil edebiyat dergilerinin yayınlamış oldukları salnâmeler de yayınlandıkları yıl içinde edebiyata ve tarihe taalluk eden eserleri yer yer bir bibliyografya ve antoloji tarzında kaydederler.

Yayın hayatına bir bilim dergisi olarak başlayan *Servet-i Fünûn*, kendi ismiyle anılan bir edebî topluluğun teşekkülüyle birlikte edebiyat tarihimizde imtiyazlı bir yere sahip olmuştur. Ortak dostlukların ve duyuş özelliklerinin tesiriyle hâsıl olan birliktelik, Recaizâde Mahmud Ekrem'in teşvikkâr tavrı ve Ahmed İhsan Tokgöz'ün serbest girişimci ruhuyla birlikte *Servet-i Fünûn*'u edebiyat sahasındaki yenileşme hareketinin merkezi hâline getir. *Servet-i Fünûn* ciltlerinin sonunda dergideki yazarların hangi sayıda ne yazmış olduğunu gösteren fihristler yayınlanmıştır. Araştırmacılar açısından bu fihristler son derece faydalı olmuştur. Derginin edebiyat tarihi araştırmacıları için sunduğu bir diğer kaynak ise yayınladığı salnamelerdir.

Salnameler iki devre hâlinde; 1892 – 1896 yılları arasında *Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn* ismiyle beş cilt, 1910–1913 arasında ise *Musavver Salnâme-i Servet-i Fünûn* ismiyle dört cilt olmak üzere toplamda dokuz cilt hâlinde yayınlanırlar. Salnâmelerin ilk devredeki ciltlerinde yazar olarak Ahmet İhsan Tokgöz'in ismi kayıtlıdır. İkinci devrede yayınlanan birinci ve ikinci ciltlerin yazarı olarak İsmail Subhi ve Mehmed Fuad, üçüncü ve dördüncü ciltlerin yazarı olarak ise yalnızca İsmail Subhi kaydedilir. Bu çalışmayla birlikte *Servet-i Fünûn* dergisinin yayınlamış

olduğu salnameler tanıtılacak, salnamelerdeki mevcut tarihî ve edebî kayıtlar tasnif edilip, edebiyat tarihine dair yönleriyle değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, *Servet-i Fünûn*, Edebiyat Tarihi, Salnâmeler.

OSMANLI SAVAŞ İLANLARINDA KULLANILAN ÜSLUPTA DEĞİŞİM

Hamit KARASU
(Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, hkarasuh@gmail.com)

Altı yüzyıldan uzun süre varlığını devam ettiren Osmanlı Devleti'nin tarihi biz tarihçiler tarafından genelde Tanzimat öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılarak incelenmekte ve Tanzimat öncesi dönemde yaşanan değişim ve dönüşüm genelde göz ardı edilmektedir. Buna rağmen, son yıllarda yapılan bazı çalışmaların odak noktası Osmanlı devlet yapısı, yönetim anlayışı ve kurumlarında yaşanan değişim olmuştur. Dahası bu çalışmalar, uzun süre ayakta kalmayı başarmış olan bu siyasal yapının yeni şartlara uyum sağlayarak hayatta kalmak için gösterdiği çaba ve bu çabanın sonucunda geçirdiği evrime büyük bir vurgu yaptıkları görülmektedir.

Yukarıda belirtilen konularda yaşanan değişimin bir benzerinin Osmanlı Devleti'nin kullandığı dil ve terminolojide ve buna bağlı olarak savaş ilanı halka duyurulduğu zaman hitap tarzında da gerçekleşmiştir. Zira Osmanlı Devletinin yüzyıllar içerisinde savaşı desteklemekte kullandığı yöntemlere bakıldığı zaman daha önce orduyu oluşturan tımarlı sipahi ve yeniçeri birlikleri yerine daha çok halk arasından asker toplamayı tercih ettiği ve halk desteğine her savaşta önceki savaşlara kıyasla daha fazla ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin reayayı savaş ikna etme, reayanın desteğini uzun süre sağlama ve onun nazarında meşruiyet zeminini kaybetmemek için halka hitap ederken yeni ve farklı bir üslup kullanmayı tercih ettiği görülmektedir.

Yukarıda belirtilen değişimin yüzyıllar içerisinde tespiti için XVI. yüzyılda 1596, XVII. yüzyılda 1664 ve XVIII. yüzyılda 1788 senelerindeki Avusturya seferleri örneklem olarak seçilmişlerdir. Her ne kadar, her savaşın farklı bir karakteri ve zorluğu olmasına ve bundan dolayı hem Osmanlı Devleti'nin hem de rakibinin her savaş için yaptığı yığınak farklılık göstermesine rağmen, örneklem olarak seçilen bu üç savaşın Avusturya'ya karşı yapılmış olması bu savaşların tercihinde belirleyicidir. Böylece, en azından coğrafi olarak Osmanlı ordusunun harekât sahası ve rakibi sabit tutulmuştur. Bu şekilde daha tutarlı sonuçların elde edilmesi amaçlanmıştır.

Yukarıda belirtilen seferlere dair mühime defterlerine kaydedilmiş olan belgelerin özellikle halka daha fazla hitap edilen fermanların taranmasıyla söz konusu değişime dair elde edilen bilgiler bu bildirinin konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Savaş, Savaş İlanı, Üslup

MOĞOL-JAPON SAVAŞININ JAPON EDEBİYATINA YANSIMALARI

Huriye ŞEN
(Dr., Tarih, huriyesen18@hotmail.com)

Tarih ve edebiyat kendine özgü ayrı birer bilim dalıdır. Ancak tarihte yaşanmış olayların, tarihi kişilerin edebi eserlere konu olmasının yanında, edebi eserlerin tarihi kaynaklar arasında değerlendirilmesi bu iki bilim dalının ortak kaynaklardan beslenen keskin sınırlarla ayrılamayan disiplinler olmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda iki bilim dalının iç içe olduğunu gösteren örneklerden biri XIII. yüzyılda Moğollar ve Japonlar arasında yaşanan savaşın şiirlere, efsanelere, hikâyelere konu olmasıdır.

Moğol İmparatorluğunun sınırlarının Uzakdoğu'ya kadar ulaşmasıyla birlikte özellikle Kubilay döneminde Uzakdoğu faaliyetleri ön plana çıkmıştır. Japonya, Çin'in tamamına hâkim olmak isteyen Kubilay'ın dikkatini çekmiştir. Güney Çin'in en büyük ticaret ortağı olduğundan Japonya'nın hâkimiyet altına alınması önemliydi. Japonya'ya elçiler gönderilerek savaşmadan bağlılık bildirmeleri talep edilmiş; ancak tüm ısrarlara rağmen Japonya, elçileri cevapsız bırakmıştır. Diplomatik girişimlerin başarısız olması neticesinde 1274 ve 1281 yıllarında Kubilay'ın birlikleri Japonya'ya iki saldırı gerçekleştirmiştir. Hava şartlarının etkili olduğu iki saldırının sonucunda Kubilay'ın birlikleri yenilgiye uğramıştır. Japonya'yı istila etmek isteyen ilk Asyalı lider olan Kubilay'ın bu başarısız girişimleri Moğolların doğudaki ilerleyişini durdurmakla kalmamış aynı zamanda Moğolların doğu sınırını belirlemiştir. Buna karşılık Japonya'da, tarihi boyunca karşılaşacağı sayılı saldırıların ilkini oluşturan bu iki istila girişiminin hava şartları nedeniyle başarısız olması sonucunda kendilerinin ve ülkelerinin Tanrı tarafından korunduğuna dair bir inanç hâkim olmuştur. Moğol saldırıları öncesinde klanlar arası mücadelenin hâkim olduğu ve siyasi birliğin olmadığı Japonya'da Moğol tehdidine karşı birlik çağrısı yapılarak ilk kez birlikte hareket edilmiştir. Böylece bu saldırılar Japonların ulusal birlik ve ulusal kimlik üretmesinin temel nedeni olmuştur.

Her iki taraf içinde önemli sonuçlar doğuran bu savaşlar edebi eserlere konu olmuştur. Japonya kapalılık dönemi yaşadığı yaklaşık iki yüzyıl boyunca Moğol istilasına dair ifadelere yasaklama getirmiştir. Ancak XIX. yüzyıl ortalarında dış dünyaya açılmaya mecbur kaldığı Meiji döneminde Japonya'da

yaşanılan siyasi olaylar nedeniyle halkta milli birlik ve bilinci yeniden uyandırmak için gündeme getirilmiştir. Tarihi araştırmalarının yanı sıra Moğol istilasını anlatan şiirler, resimli hikâyeler, romanlar kaleme alınmıştır. Çalışmamızda Moğolların Japonya'yı istila girişimini konu edinen Rai San'yo (頼山陽)nun "Moğollar Geliyor (蒙古來)" şiiri başta olmak üzere, Kenshi Nagai'in (永井 建子) kaleme alıp bestelediği "Moğol İstilası Şarkısı (Ghenko no Uta 元寇 の歌) ve 1293 yılında çizdirilen,bu istila girişimini resimlerle hikâye tarzında anlatan "Moğol İstilası Parşomenleri (Moko Shurai Ekotoba)"ne yer verilecektir. Çalışmamızda eserler hakkında bilgi verilip tarihi olay-eser karşılaştırması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Moğol istilası, Moğollar, Japonya, Japon Edebiyatı, Tarihi Şiir

OKÇUZÂDE MEHMED ŞÂHÎ VE MÜNŞEATI: *MÜNŞEÂTÜ'L-İNŞÂ*

İlknur Özer
(Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, ilknurozerr@gmail.com)

Osmanlı bürokrasisi, makamında mukîm olan idarecinin ilk olarak ilmî sonrasında da edebî seviyesine itibar etmekteydi. Osmanlı'nın en parlak yılları olan XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında yetişmiş; önemli eserler vermiş olan Okçuzâde Mehmed Şâhî mühim bir devlet adamı olmanın yanında klasik Türk edebiyatı tarihi için de önemli bir isimdir. Medrese tahsilinin ardından Dîvân-ı Hümâyun kâtipliği ile resmî görevine başlamış, Damad İbrahim Paşa'nın baştezkirecisi ve sır kâtibi olmuş, reisülküttaplık ve nişancılık gibi görevlerde bulunmuştur. Meslek hayatı, dönemin baskın isimlerinden Hoca Sadeddin Efendi'nin oğulları dolayısıyla defalarca sekteye uğramış ve uzun azillerle sürmüştür. Söz konusu vasıfları yanında bir şair, münşî, âlim ve hattat olan Okçuzâde çok yönlü bir Osmanlı entelektüel kişiliğini anlamak adına bize önemli bir numûnedir.

Mehmed Şâhî'nin konumuz olan *Münşe'âtü'l-İnşâ* adını verdiği münşeâtı, Osmanlı nesir edebiyatı tarihinin zirve dönemi eserlerindendir. İnşâ diye tabir edilen süslü nesir sahasının bir ürünü olan bu eser, aynı zamanda siyasî ve sosyal tarih açısından da bir kaynak metin konumundadır. Eserin yurt içi ve yurt dışındaki ulaşılabilen tüm nüshaları incelenmiş ve bu inceleme sonucu doksan altı adet mektup tespit edilebilmiştir. Bu mektupların bir kısmı Dîvân-ı Hümâyûn mektubu olduğu gibi akran ve ehibbâya gönderilmiş olanlar da bulunmaktadır. Mukayeseli bir okuma neticesinde ortaya konan metnin dil ve üslup özellikleri, kaynakları ve buradan yola çıkarak Okçuzâde'nin edebiyat, ilim ve tarih gibi alanlardaki ehliyeti incelenmiştir. Ayrıca kaynaklardan Okçuzâde'nin münşeâtı olarak zikredilen tüm nüshaların tek esere ait olduğu anlaşılsa da yapılan incelemeler sonucunda *Kitâb-ı İnşâ-yı Okçuzâde* adı altında başka bir derleme münşeâtın da bulunduğu tespit edilmiştir. Bu münşeatın, bizzat Okçuzâde'nin telifi olmamasının yanında muhteva olarak Münşeâtü'l-İnşâ ile aynı olmadığı ve aynı ismi taşıyan münşeâtların da muhteva olarak farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Çalışma esnasında Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin edebî ve tarihî kişiliğinin yanı sıra siyasi sahada oynadığı aktif rol ile edebî olduğu kadar tarihî bir belge

niteliği taşıyan *Münşeâtü'l-İnşâ* ele alınmıştır. Ayrıca konu ile ilgili yeni tespitler ile literatürde daha önceden gözden kaçmış ve yanlış nakledilmiş bilgiler tashih edilmiştir. Bu bildiri *Okçuzâde Mehmed Şâhî ve Münşe'âtı: Münşe'âtü'l-İnşâ' (İnceleme-Metin)* başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okçuzâde; Münşeat; İnşâ

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA İDEOLOJİ VE EDEBİYAT: AKKAD KRALLARININ KAHRAMANLIK MİTLERİ

Kübra Karaköz
(Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi, kkaraoz@ankara.edu.tr)

Mitoloji, insan zihninin ilk deneyimlerini, epistemolojik açıdan ilk kavramlarını kuşaklar arasında taşıyan ve aktaran bir aracıdır. Toplum tarafından, kutsal olarak nitelendirilen figürlerle ilişki kuran bir düzen oluşturduğuna inanıldığı için mitler, aynı zamanda toplumların ideolojik normlarıdır. Kozmogoni içerikli olay örgülerinde, evren tanrılar tarafından yaratılan ve tesis edilen bir yerdir. Bu dizayn, yalnızca koyulan imgelerle dolu yaşamsal bir form olarak kalmaz aynı zamanda toplumun varoluş nedenleri açıklayan kilit bir öneme sahiptir. Sosyo-kültürel açıdan insan yaşantısının ve uyması gereken kuralların belli bir biçimde finanse edildiği mitler, tarih boyunca siyasi gücün ve yapının etkisi altında kalmıştır. Bu düzene göre, ölümsüz yaratıcı tanrılar ve kahramanların yeryüzündeki temsilcileri krallardır. Krallar, mutlak tanrıların kendilerine bahşettiği ölçüde güce sahiptir. Bu güç onların inisiyatifindedir. Yani dönem krallarının ideolojisi ve perspektifleri, sosyo-kültürel ve siyasi kültürel öğelerle beraber kralların söylencelerinde, mitlerde yer almaktadır.

Mitlerin kökeninde tarih boyunca devam eden bir gelişim olsa da kimi mitler belli siyasi kültür çerçevesinde bilinçli bir şekilde ideolojik perspektifte yazılmıştır. Eski Mezopotamya'da kralların doğum, krallık ve kahramanlık öykülerini içeren "*narü*" metinleri, bu grup içerisinde değerlendirilmektedir. Narü, genellikle MÖ II. binyılın ilk yarısından itibaren başlayarak, toplumda etki bırakmış güçlü ve ünlü kralların hakkında, çivi yazılı tabletler üzerinde yer alan metinlerle oluşturulan edebiyat türüdür. İlk olarak stellere yazılan metinler, sonraki dönemlerde tabletlere aktarılmıştır. Farklı kültürlere ve coğrafi bölgelere dağılan hikâyeler zaman içerisinde eklemeler ve çıkarımlarla günümüze kadar gelmiştir. Narü ilk olarak, Babiller tarafından adlandırılmıştır. Kelime, Akkad dilinde stel anlamına gelmektedir. Kelime anlamı daha sonradan kurgusal ideolojik krali mitleri kapsayan edebiyat türünde yer alan birçok mit bulunmaktadır.

Birçok kral, hegemonyasını sağlamlaştırmak, iktidarlığını kuvvetlendirmek için tanrılar arasında bağlantı kurmak ve yarı ilahi bir form ile egemenliği altındaki toplumları ve kentleri kontrol etmek amacıyla bu yönteme başvurmuştur. Bu

mitler içerisinde en önemlilerinden biri, Akkad Kralı Sargon'a aittir. Akkad Kralı Sargon (MÖ 2335-2279) ile başlayan dönem, politik iktidara ilişkin karakterize edilen formu, sosyal ve dini hayatı etkilemiştir. Kendisini konu alan metinler, Akkad Hanedanlığı'nın tarih sahnesinden silinmesinin ardından bile farklı coğrafyalarda farklı dillerde yer edinmeye devam etmiştir. Kayıt altına alındığı dönemlerde mite yeni motifler eklenmiştir. Kendisiyle başlayan gelenek ardılı Akkad krallarının bir kısmı tarafından da kullanılmıştır. Böylelikle ideolojik bir yaklaşımla başlayan tür, kralların iktidar sürecinde bilinçli bir şekilde başvurdukları bir yöntem olmuştur. Daha sonraki dönem bir edebi gelenek haline gelerek, Mezopotamya tarihi açısından önemli bir yer elde etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Akkad Kralı, Sargon.

YAŞANAN VE YAZILAN TARİH AZERBAYCAN ROMANINDA (EYÜP ABBASOV'UN *ZANGAZUR* TARİHİ ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME)

Lütviyye Asgerzade
(Prof. Dr. AzerbaycanMilli Bilimler Akademisi, Edebiyat Enstitü
asgerzadelutviyye@yahoo.com.tr)

Her bir halkın tarihi, mutlaka o halkın sözlü ve yazılı edebiyatında yankısın bulur. Bazen bir manide bir tarihi olay hatırlanır. Ancak tarih, tür itibarile tarihi romanlarda daha geniş ve kapsamlı bir şekilde yansıtılır. Eyüp Abbasov`un *Zangazur* romanında olduğu gibi. 1905 yılında Zangazur ilçesine bağlı Şeki köyünde Ermeni-Müslüman savaşı sırasında doğan yazar, romanda yankı bulan olaylara bizzat şahitlik etmiştir.

Sonralar Eyüp Abasov, yazarı olduğu iki ciltlik *Zangazur* romanında tarihi gerçeklikleri olduğu gibi yazıar. Romanın ilk cildi 1956'da, ikinci cildi 1957'de yayınlanır. Romanın yayınlanmasıyla birlikte yazara yönelik saldırılar başlar. Sovyet döneminde "halklar dostluğu"nu dillerinde slogan eden bazı yazarlar Eyyub Abbasov hakkında şikayet mektupları yazar. Guya Eyyub Abbasov'un *Zangazur* romanı Azerbaycan-Ermeni-dostluğuna gölge düşürüyor. Halbuki, *Zangazur*'da yazılanlar yaşanan tarihdir. Türklere yaptıkları unudulan, topraklarımızda yaşayan, en iyi makamlarda çalışan Ermeniler durumdan hoşlanmaz. *Zangazur* romanı Ermenistan'da yasaklanarak kütüphanelerden kaldırılır (kütüphaneden kaldırılan kitaplar yakılıyordu). Romanın Ermenistan'da yasaklanması, gerçeklerin gizledilmesine ve tarihin tahrif edilmesine dayanır. Ermeniler, yazarı Bakü'de takip eder, Yazarlar Birliğine şikayet mektupları yazarlar. Rus, Ermeni yandaşları olan bazı yazarlar Eyüp`ü gerçeklikleri yazdığı için kınar. Romanın yayınlanmasından az sonra yazar, 52 yaşında çalışmaya giderken aniden kalpten ölür. Ölümü gizemlidir. Yazar da, roman da öyle bir unutdurulur ki, sanki ne böyle bir yazar olmuş, ne de *Zangazur* adlı roman yazılmış.

Geçen yüzyılda Ermeni çetelerinin Azerbaycanlılara karşı defalarca gerçekleştirdiği katliamları yansıtan kitaptan ve Eyüp Abbasov adlı yazardan genç neslin haberi yok. Ama olmalı, *Zangazur* sıradan bir kitap değil, yaşanmış tarihimizdir. Oğuz yurdu Zangazur`un nasıl işgal edilmesinin kronikidir.

Bildirimizde, çalışmaları nedeniyle zulme uğrayan ve şüpheli bir şekilde hayatını kaybeden, adı unutulan Eyüp Abbasov'dan ve Ermenistan'da yasaklanan, kütüphanelerden kaldırılan *Zangazur* adlı tarihi romanından bahsedeceğiz. Azerbaycan tarih ilminin babası sayılan Abaskulu Aga Bakıhanov, "Tarih, konuşmayan konuşmacıdır." der. Bakıhanov`un tabirince dersek "Konuşmayan konuşmacı"yı konuşacağız.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan Tarihi, Azerbaycan Romanı, Eyyub Abbasov, *Zangazur* Romanı, Yaşanan ve Yazılan Tarih

BİYOGRAFİNİN FARKLI YÜZLERİ: TARİHSEL BİYOGRAFİ YAZIMINDA YENİ YAKLAŞIM VE USUL TEKLİFLERİ

Mehmet Yılmaz Akbulut
(Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Tarih Bölümü, myakbulut@29mayis.edu.tr)

Yaklaşık son bir asırdır baskın olan *Annales* ekolünün bir devamı niteliğindeki yapısalcı yaklaşımlar, bireyi doğrudan tarihsel fail olarak kabul etmemiş ve biyografileri edebiyat sahasına itmiştir, böylece modern dönem Osmanlı tarihçiliğinde biyografi yazımı ikincil bir öneme sahip olmuştur. Tarihçiler biyografiyi tarihsel yapı ve olayların tasvirinde kullanmış, ancak biyografinin merkezinde yer alması gereken birey, bu tarihsel yapı ve olayların gölgesinde kalmıştır. Dolayısıyla tarihin akışında bireyin etkinliği ve olaylara yön verebilme gücü, mevcut biyografilerin temel iddiası olamamıştır. Avrupa tarihçiliğinde de pek farklı olmayan bu durum son yirmi yıl içinde giderek değişmektedir. Bu değişim, yalnızca toplumun en üst seviyelerindeki padişah biyografilerinde değil, aynı zamanda toplumun herhangi kesiminden bir bireyi sosyal tarih ve mikro tarih bakış açılarıyla fail olarak sunma gayesinde olan Osmanlı tarihçileri için yeni arayışlara yol açar. Erken-modern Osmanlılarının tarihsel biyografileri, bireyin tarihteki rolü hakkında bize ne söyleyebilir? Biyografilerde bireyler nasıl tarihsel yapıların gölgesinde kalmadan ele alınabilir?

Osmanlı tarihçiliğinde XIX. yüzyılda kuvvetlenen *terceme-i hal* geleneği günümüze kadar çeşitli evrimler geçirerek gelmiştir. Bu gelenek Osmanlı tarihçiliği için ciddi bir kaynak avantajı sunuyor olsa da biyografi türünün zayıflamasına da yol açmıştır. Zira modern bir biyografi bir bireyi tüm toplumdan ayrıştırma, onun yaşam öyküsünün "farklılıklarını" konu etmek isterken, mevcut gelenek bireyi aynîleştirir. Biyografi giderek standart bir kimlik tanımına dönüşmüş, konu edilen şahıslar toplumsal yapının neresinden gelirse gelsin, bireysel farklılıklarını kaybederek, büyük bir tarihsel yapının örnek figürü haline gelmişlerdir. Bu daralan biyografi perspektifinden çıkmak için özellikle erken modern Osmanlılar hakkında yazılacak biyografilerde takip edilecek üç yöntem ve yaklaşım bu bildiride sunulacaktır:

a) Erken-modern Osmanlıların biyografilerinde prosopografik gruplamalar yapılmalıdır. Örneğin bir gümrük emini hakkında yazılacak biyografi temel yapısında o çağın gümrük meselelerini değil, o çağın tüm emin figürlerini

incelemelidir. Eminlik bireyin giyebileceği bir kıyafettir ve bu çeşitli insanlarda benzer olabilir, gümrük kanunları ya da yapıları bireyler hakkında fikir vermez. b) Biyografisi yazılacak kişiyi genel toplumsal ya da siyasal atmosferle irtibatını sağlayacak tarihsel bir yapı ya da yapısal değişim bulunmalıdır. Biyografik kurgu bu değişimin etrafında değil, doğrultusunda kurgulanmalıdır. Bir bireyin yaşam öyküsü toplumsal bir değişim hikâyesi ile manalı hale gelebilir. c) Edebi kaynaklar daha yoğun kullanılmalıdır. Nesir tarih metinlerinin yanında nazım tarihler, methiyeler gibi kaynaklar yaşam öyküsünün küçük ipuçları olarak telakki edilmeli, hayat anlatısının parçaları olmalıdır. Bu bildiride bu üç öneri hakkında çeşitli kaynak örnekleri sunulacak, son dönemde yapılan biyografi çalışmaları bu itibarla değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel Biyografi, Osmanlı Biyografileri, Edebi Biyografiler, Tarih Yazımı, Biyografi Yazımı

EFSANE BİR BARBAROS HAYREDDİN PAŞA ROMANI MI?

Meriç Kurtuluş
(Dr. Öğretim Üyesi, Haliç Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
merickurtulus@halic.edu.tr)

Tarihi roman geçmişte meydana gelmiş olayların gerçekçi bir olay örgüsü içinde anlatıldığı bir roman türüdür. Bu roman türünde geçmişte meydana gelmiş olaylar tarihte yaşamış kişilerin veya tamamen yazar tarafından üretilmiş kişilerin yaşayış biçimleri, diyalogları ve karakter özellikleriyle birlikte tasvir edilir ve olayların arka planını oluşturan mekânın o dönemin gerçekliğini yansıtacak şekilde tasarlanmasına özen gösterilir. 16. yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı İmparatorluğu adına Avrupa devletlerinin deniz kuvvetleriyle mücadele etmiş deniz komutanlarının, özellikle Barbaros Hayreddin Paşa'nın deniz savaşları Cumhuriyet dönemi Türk romanında sıklıkla işlenen bir popüler tarih konusu olarak tercih edilmektedir. Yalnızca Barbaros Hayreddin Paşa'nın değil, Turgut Reis'in ve Uluç Reis'in de yaşamöykülerini ve deniz savaşlarında kazandıkları zaferleri macera unsurlarını öne çıkararak işleyen romanlar yazılmıştır. Kimliği ve hayatı hakkında şu ana dek yeterli bilgi edinilememiş nesir yazarı Seyyid Muradî'nin kaleme aldığı *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı anlatısı Barbaros Hayreddin Paşa'nın biyografisini romanlaştıran yazarlar için önemli bir kaynak olmuştur. Hatta Ertuğrul Düzdağ ve Yılmaz Öztuna tarafından bu eser günümüz Türkçesine sadeleştirilerek yayımlanmış, eserin günümüz okurları tarafından ilgiyle okunduğu anlaşılmıştır. İskender Pala'nın 2013 yılında yayımladığı *Efsane* romanında Seyyid Muradî'nin gazavâtnâmesine göndermelerde bulunduğu, tarihi romanlaştırırken bu metinden kaynak olarak yararlandığı açıktır. Ancak İskender Pala'nın "Bir 'Barbaros' Romanı" alt başlığıyla yayımladığı bu eser *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'yla birlikte kıyaslanarak okunduğunda Barbaros Hayreddin Paşa'dan ziyade Seyyid Muradî'nin ve yazar tarafından üretilmiş kadın kahraman Billure'nin roman kahramanları olarak daha fazla ön plana çıktığı, yazarın tarihle kurmacanın usta bir şekilde kesişmesini sağlayan ve bu sebeple diğer "Barbaros" romanlarından ayrılan son derece özgün bir roman yazdığı görülmektedir. Bu bildiride *Efsane: Bir "Barbaros" Romanı* bir popüler tarih romanı olarak değerlendirilecek ve Pala'nın 16. yüzyılda Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri ve

sosyal yapıyla ilgili alternatif bir anlatı sunan romanı Yeni Tarihselcilik kuramıyla birlikte incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Popüler Tarihi Roman, Yeni Tarihselcilik, Metinlerarasılık, Barbaros Hayreddin

SİMAVNE KADISI OĞLU ŞEYH BEDREDDİN DESTANI'NA YENİ TARİHSELCİ BİR BAKIŞ: FARKLI ŞEYH BEDREDDİN PORTRELERİ

Mert Tutucu
(Yüksek Lisans Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, merttutucu94@gmail.com)

1980'li yıllarda ABD'de gerçekleştirilen edebiyat çalışmalarında etkili olmaya başlayan yeni tarihselci eleştiri yöntemi daha sonra İngiltere'de gelişimine devam etmiş ve 1990'lı yıllarla birlikte edebiyat eleştirisi üzerindeki etkisini arttırmıştır. Yeni tarihselci eleştiri edebi metinlerin salt biçimsel yöntemlerle incelenemeyeceği, her metnin kendi tarihsel ve sosyal bağlamı içinde değerlendirilmesi gerektiği inancına dayanır. Geleneksel tarihselci bakış açısıyla tarihsel bağlama vurgu yapması bakımından benzeşen yeni tarihselci eleştiri, tarihi objektif bir değerlendirme sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan tartışılmaz bir hakikat olarak görmemesi yönünden ise geleneksel tarihselci bakış açısından ayrılır. Daha açık bir ifadeyle geleneksel tarihselci anlayış tarihin kendisine vurgu yaparken, yeni tarihselci eleştiri tarihin tarihselliğine göndermede bulunur. Yeni tarihselcilere göre tarihî metinler, yazıldığı anda mevcut olan iktidar ilişkilerinin, sosyal yapıların, kültürel alışverişlerin, araştırmacının veya tarih yazıcısının ideolojisinin, inançlarının ve değerlerinin bir ürünüdür. Bu yüzden tarih sanıldığının aksine nedenselliğe dayanmaz ve linear bir tarzda işlemez. Bütün tarihsel metinler siyasal ve sosyal yapıların bir bileşkesi ve tarih yazıcısının bir yorumudur. Yeni tarihselci görüşün önemli kuramcılarından olan Hyden White da tarihsel metinlerde olayların belirli bir anlatısal düzen ve olay örgüsü gözetilerek aktarılmasından yola çıkarak tarihi metinlerin kurmaca olduğunu ileri sürer. Böylece tarih tartışılmaz, kesin bir olgular toplamı olmaktan çıkarak metinsel bir yapıya kavuşur. Bu noktadan yola çıkarsak tarihî karakterlerin de tarihsel metinler içinde birer kurmaca karaktere dönüştüğünü söyleyebiliriz. Hatta bu kurmaca karakterlerin metinden metine farklılık gösteren özellikler taşıdığını da bu söyleme ilave edebiliriz. Tarihçilerin aynı tarihi karakteri farklı şekillerde ortaya koymalarının en büyük sebebi ideolojidir ki tarihçinin inançları ve değerleri de bu ideolojinin birer parçasıdır. O halde tarihî metinlerden beslenen her edebi metin yazarının kendi ideolojisine uygun bir tarihî olay veya kişilik seçtiği söylenebilir. Tarihî kişilikler farklı tarihî metinlerde farklı kurmaca karakterler haline gelirken, ortaya edebi bir metin koyacak yazarlar ise bu farklılık içinden

kendi ideolojilerine uygun portreyi seçerler. Söz konusu durumun görülebileceği edebi metinlerden birisi de Nâzım Hikmet tarafından kaleme alınan *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* adlı eserdir.

Anadolu tarihinin en özgün figürlerinden biri olan Şeyh Bedreddin hakkında geçmişten bugüne değin süregelen çeşitli ihtilaflar bulunmaktadır. Şeyh Bedreddin'i ve onun ismiyle anılan halk hareketini konu edinen tarihi metinlere bakıldığında üç farklı Şeyh Bedreddin portresi ile karşılaşılır. Bunlardan ilki geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığının öne sürdüğü asi Şeyh Bedreddin portresidir. Ana akım tarih yazıcılığının dışında kalan tarihî metinlerde karşımıza çıkan bir diğer portre ise mağdur-mutasavvıf Şeyh Bedreddin'dir. Abdülbaki Gölpınarlı'nın çalışmaları ise bu iki portreyi birleştirerek yeni bir Şeyh Bedreddin imgesi ortaya koyar: Asi-mutasavvıf Şeyh Bedreddin. Nâzım Hikmet ise ilk olarak 1936'da yayımlanan *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* adlı eseri için geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığının öne sürdüğü asi Şeyh Bedreddin portresini seçer ve bu portreyi kendi ideolojik tutumuna göre yeniden kurgular. Nâzım Hikmet Şeyh Bedreddin'i saptırılmış tarih nesnesi olarak kurgularken Şeyh Bedreddin'den komünalist bir önder yaratır.

Bu çalışmada farklı tarihî metinlerde ortaya konulan Şeyh Bedreddin portrelerine odaklanılacak, Nâzım Hikmet'in hangi ideolojik tasavvurlarla komünalist bir Şeyh Bedreddin portresi tasarladığı irdelenecek ve bu kurgunun çelişkileri ortaya konularak söz konusu esere yeni tarihselci bir bakış açısıyla yaklaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Tarihselci Eleştiri; Nâzım Hikmet; *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*

EDEBİYAT TARİHİ ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK ARŞİV BELGELERİ (HÜSEYİN RÂCÎ EFENDİ, TARSUSLU CÛDÎ-ZÂDE MEHMED TEVFÎK VE SÜLEYMANİYELİ MEHMED RE'FET ÖRNEKLERİ)

Mesut Algül
(Öğr. Gör. Dr., Hakkari Üniversitesi, Türk Dili Bölüm Başkanlığı, 47mstalg@gmail.com)

Bahir Selçuk
(Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahirselcuk@firat.edu.tr)

Edebiyat tarihi araştırmalarında arşiv belgeleri ülkemizde göz ardı edilmiş önemli bir kaynak türüdür. Bu hususta her ne kadar son zamanlarda giderek artan bir eğilim söz konusu olsa da sahip olunan zenginlik ve çeşitliliğin ortaya çıkarılmasında maalesef yeterli değildir. Bununla birlikte edebiyat tarihi ve arşiv kaynakları ile ilgili yapılan önemli çalışmalardan birisinin İsmail E. Erünsal tarafından gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Edebiyat tarihi ile ilgili çalışmasında arşiv kaynaklarına başvuru noktasında eksikliklere değinen Erünsal, On dokuzuncu asır sonlarında başlayan Eski Türk Edebiyatı tarihi araştırmalarında bir şairin hayat hikâyesinin yazılışında takip edilen yolu eleştirmektedir. Ona göre, araştırmacıların kullandıkları kaynakların çoğu, tezkirelere dayanmaktadır ve genellikle birbirinin tekrarıdır. Bu yüzden edebiyat tarihi çalışmalarında kullanılan kaynakları çeşitlendirmek ve klasik yolun dışında bir alternatif aramak zaruret haline gelmiştir. Bu noktada arşivler ilk akla gelmesi gereken kaynaktır.

İlk örneklerine Erünsal'ın çalışmasında rastladığımız metot dâhilinde bu çalışmamızda Hüseyin Râcî Efendi, Tarsuslu Cûdî-zâde Mehmed Tevfik ve Süleymaniyeli Mehmed Re'fet özelinde birincil kaynak olarak kabul edilen tezkireler ve arşiv kaynaklarından elde edilen bilgiler mukayese edilerek ele aldığımız örneklerimiz çerçevesinde arşiv kaynaklarının edebiyat tarihi açısından öneminin ortaya konulması ve kaynak değeri meselesine katkı sunulması hedeflenmektedir.

Çalışmada ilk olarak arşiv kaynaklarının önemi ve üç sanatçının örnek olarak seçilmesinin nedenleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra spesifik bir örnek olarak Hüseyin Râcî Efendi ve gerçek bir hayat hikâyesinden oluşan Bulgar bir kızın ihtida serüveninin aktarıldığı *Bedrika* isimli mesnevisi ele alınacaktır.

Özellikle bu olaya dair elde edilen arşiv kaynaklarının alışkın olduğumuz edebiyat tarihi ve tezkirelerde yer almayan pek çok bilgiyi gözler önüne serdiğine şahitlik edilecektir. Yine mezkûr eserle ilgili belgeler eserin gerçeklik ve kurgu bağlamında değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Süleymaniyeli Mehmed Re'fet hakkında da arşivlerden elde edilen belgeler değerlendirilecektir. Çalışmamızda istifade edeceğimiz arşiv belgelerinden biri de Sicill-i Ahval kayıtlardır. Kaynaklarda kendisiyle ilgili çok az bilgi bulunan Tarsuslu Cûdî-zâde Mehmed Tevfik ile ilgili elde edilen sicill-i ahvâl belgesi sayesinde bu sanatçının şahsiyeti ve sanatıyla ilgili önemli bilgiler ele alınacaktır. Ezcümle önemli gördüğümüz üç örnek kişi ve ele aldıkları bazı olaylar özelinde arşiv kaynaklarının edebiyat tarihi araştırmalarındaki önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu vesileyle aslında giderek genişleyen bir mecraya da katkı sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Râcî Efendi; Tarsuslu Cûdî-zâde Mehmed Tevfîk; Süleymaniyeli Mehmed Re'fet; Edebiyat tarihi; Arşiv Belgesi.

TARİH VE HİKÂYE ARASINDA: ŞEHNAMECİ SEYYİD LOKMAN'IN DÜNYA TARİHİ OLAN *ZÜBDETÜ'T-TEVĀRĪḪ*'İNİ EDEBÎ BİR METİN OLARAK OKUMAK

Muhammet Emin Yüksel
(Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı ABD, muhammedeminyuksel996@gmail.com)

Ali Emre Özyıldırım
(Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aeozyildirim@yahoo.com)

Osmanlı yazınında Firdevsî'nin (ö. 1020?) İran mitleri ve tarihini birlikte kurgulayarak ortaya çıkardığı büyük eseri *Şehname*'yi esas alan -aynı veya farklı isimlerle- tercüme ve telif eser yazımına oldukça rağbet edildiği görülür. Osmanlı hanedanı topraksal büyümesinin yanında yeni bir medeniyet kurduğunun bilincinde olarak saltanatının meşruiyetini kurgularken tarih yazımı sahasında kadim geleneklere bağlı bir metodu izliyor ve edebiyatı bunun için bir araç olarak kullanıyordu. Osmanlıların Ahmedî'nin mesnevi formundaki *İskendername*'si içinde "Tevarih-i Al-i Osman" başlıklı bir bölüm açmasıyla başlayan bu edebiyat vasıtasıyla "tarih" içinde kendine yer bulma gayretini Mehmed II ve Bayezid II saltanatlarında imparatorluğun zaferlerle dolu ilerleyişini kayda geçiren şehnameler yazılması takip eder. İranlı aslına öykünerek hatta onun dilinde Farsça şehname yazma işi için Süleyman I saltanatında sarayda sırf bir meslek sınıfı oluşmuş ve ilk defa Ârifî Fethullah Çelebi'nin (ö. 1562?) yazdığı epik şiirlere ödenek ayırılmasıyla başlayan süreçte Osmanlı hanedanının tarihini *Şehname*'yi esas alarak yazma işi Çelebi'ye verilerek şehnamecilik kurumu tesis edilmişti. Öyle ki yazılan şehnamelerin süslenmesi, resimlendirilmesi ve yazıya geçirilmesi işlerini şehnameci gözetiminde sürdüren bir ekip için sarayda tahsis edilmiş bir bina olduğunu Aşık Çelebi haber verir. Ârifî'nin ölümünden sonra Eflatûn-ı Şirvânî'nin yerine geldiği şehnamecilik müessesesi Eflatûn'un da ölümüyle 1569 senesinde serkatip Seyyid Lokman'a devreder.

Bu çalışma, 1569-1595 yılları arasında Osmanlı sarayının resmi şehnamecisi bulunan Seyyid Lokman b. Seyyid Hüseyin el-Âşûrî el-Hüseynî el-Urmevî tarafından 1583 yılında Sultan Murad III'a sunulan *Zübdetü't-Tevarih* adlı mensur ve muhtasar dünya tarihini edebî bir metin olarak incelemektedir. Bir

şehnamecinin telifi olmasına karşın şehnameler gibi Farsça veya mesnevi formunda değil Türkçe ve nesir olan söz konusu eserin dili ve üslûbundaki unsurlar onu bir dünya tarihi olmasının yanında edebî bir metin kılmaktadır. Kendi içinde ana olarak Osmanlı öncesi ve Osmanlı ailesi olmak üzere iki bölümden oluşan eser muhteva bakımından dört parçada değerlendirilebilir: birinci bölüm, kâinatın, dünyanın ve insanın yaratılışını; ikinci bölüm peygamberler çağını; üçüncü bölüm İslam tarihini; son bölüm Osman I'dan Murad III'a kadar olan padişahları konu edinir. İslâmî açıdan klasik bir dünya tarihi özeti olan *Zübdetü't-Tevarih* edebî üslup açısından bu bölümler arasında dikkate değer ayırımlar barındırır. Birinci parçada nakilci geleneğe bütünüyle uyularak rivayetler râvîleri ve kaynakları bildirilerek verilirken cümle yapıları Arapça sentaksına uygun olarak devriktir ve literal tercümenin sebep olduğu daha sanatsız bir anlatım vardır. Peygamberlerin yaşamlarını konu alan ikinci parçada siyerlerde rastlanan kıssa anlatma gayesi dolayısıyla tahkiye ön plandadır. Üçüncü parçada edebî olmaktan oldukça uzak ve yalnızca tarihî bilgi vermeyi amaçlayan kısa cümleler bulunur. Osmanlı ailesini ve zaferlerini anlatan dördüncü parça ise eserin kalanına nispetle bütünüyle başka bir kalemden çıkmış gibidir; son derece epik bir anlatım tarzının benimsendiği parçada uzun uzadıya giden cümlelere, dörtlü-beşli terkiplere rastlanır, metne söz sanatları ve seci hakimdir. Murad III'a (TİEM 1973), veziriazam Siyavuş Paşa'ya (TSMK Hazine 1321) ve Darüssaade ağası Habeşî Mehemmed Ağa'ya (CBL T 414) sunulan musavver (minyatürlü) üç nüshasından hareketle eserin tenkitli neşrini içerecek hazırlanmakta olan yüksek lisans tezimiz, *Zübdetü't-Tevarih*'in nesir edebiyatımızın neresinde durduğuna ve edebî değerlendirmesine dair daha kapsamlı bir inceleme ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Edebiyat, Osmanlı, Söz Sanatları, Seci, Nesir, Seyyid Lokman, *Zübdetü't-Tevarih*.

HADİSLERDEN HADİSELERE: MEHMED ÂRİF BEY'İN *BİNBİR HADİS* ŞERHİ

Muhammet Sani Adıgüzel
(Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
msadiguzel@fsm.edu.tr)

Tanzimat bir kaynak değiştirme ameliyesidir. Tanzimat'la birlikte Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklar yerini Fransızca, İngilizce ve Almanca kaynaklara bırakmaya başlamıştır. Bu kaynak değişimi bir Tanzimat aydını olan Mehmed Ârif Bey'i (1845-1897) *Binbir Hadis* şerhini yazmaya sevk etmiştir. Mehmed Ârif Bey yerli kaynakların yerine yabancı kaynakların kullanılmasından duyduğu rahatsızlık dolayısıyla bu eseri yazmaya karar vermiştir. Elbette bu kararın uygulamaya geçmesinde, "Binbir Hadis" kitabı için esas olarak alınan, Suyutî'nin *Câmi'ü's-Sagir*'indeki "Ümmetimden her kim kırk hadis ezberlerse…" diye başlayan hadis-i şerifin de büyük etkisi olmuştur. Ancak en büyük etkiyi, devrinin eli kalem tutanları tarafından "Bulunduğunuz hâle göre idare edilirsiniz." hadis-i şerifi yerine Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu* adlı eserinden "Her millet lâyık olduğu hükûmeti bulur." sözünü kaynak olarak gösterilmesi yapmıştır.

Mısır Fevkalade Başkâtibi iken yakalandığı bir hastalık sebebiyle tedavi için geldiği İstanbul'da vefat eden Mehmed Ârif Bey'in biri *Binbir Hadis*, diğeri *Başımıza Gelenler* olmak üzere iki eseri vardır. Her ikisi de, vefatından sonra, son görev yeri olan Mısır'da basılmıştır: *Binbir Hadis* (1901) ve *Başımıza Gelenler* (1903). Mehmed Ârif Bey her iki eserinde de hatıralarına yer vermiştir. Daha çok görev yaptığı yerlerle ilgili olan bu hatıralarda Mısır önemli bir yer teşkil etmektedir. Onun hadislerin ışığında hadiseleri, büyük ölçüde kendi başından geçenleri yorumladığı *Binbir Hadis* şerhinde ağırlık noktasını Mısır'ın oluşturduğu görülmektedir.

Mehmed Ârif Bey'in hadisler ışığında hadiseleri yorumlamalarına bakılırsa, hadiselerin kendi asrından seçtiği hadiseler olduğu veçhile, Mehmed Akif Ersoy'un "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslamı" anlayışıyla hareket ettiği, daha doğrusu bu anlayışı hadislere uyguladığı söylenebilir. Bu çalışmada, lüzumu hâlinde, Mehmed Ârif Bey'in *Binbir Hadis* şerhi gibi, Suyûtî'nin *Câmi'ü's-Sagir*'inden seçtiği "Binbir Hadis"i, on sekiz

başlık altında değerlendiren Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Hz. Muhammed ve Hadisleri" eserine de göndermede bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Ârif Bey, *Binbir Hadis*, Hadis şerhi.

ÜSÂME İBN MÜNKIZ'IN GÖZÜYLE HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDAKİ MUHAREBE SANATI VE TAKTİKLERİ

Murat Öztürk
(Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, e-mail: ozturkmk@istanbul.edu.tr)

27 Cemâziyelâhir 488'de (4 Temmuz 1095) Şeyzer'de doğan Üsâme İbn Münkız, babası ve daha sonra amcası Ebü'l-Asâkir Sultan tarafından iyi bir asker, idareci ve edip olarak yetiştirildi. Doğumundan dört yıl sonra Kudüs şehri Haçlı istilasına uğradığı için çocukluğundan îtibâren Haçlılarla yapılan savaşları yakından tâkip etme ve onları tanıma imkânı buldu. İbn Münkız 524'te (1130) Şeyzer'den ayrılıp Dımaşk'a gitti ve bir süre Haçlılarla muharebe ettikten sonra Musul Atabegi İmâdüddin Zengî'nin (ö. 541/1146) hizmetine girdi. Haçlı ve Bizans kuvvetlerinin 533'te (1138-1139) müşterek bir şekilde Şeyzer'i muhâsara etmeleri üzerine onlara karşı düzenlenen askerî harekâta katıldı. Haçlılarla vuku bulan savaşlar hâricinde barış görüşmelerine de katılarak büyük yararlılıklar gösterdi. 539 (1144-1145) yılında Fâtımîlerin başşehri Kahire'ye gitti ve burada gerek halife gerekse vezirler nezdinde büyük itibar gördü. Mısır'da 10 yıl kalan İbn Münkız, siyasi mücadeleler ve saray entrikaları sebebiyle tekrar Dımaşk'a dönüp Nûreddin Mahmud Zengî'nin hizmetine girdi (549/1154). Bu sırada 4.000 cilt tuttuğu söylenen kitaplarının zayi olduğu rivayet edilmektedir. 552'de (1157) meydana gelen deprem sırasında Şeyzer'in sahipsiz kaldığını gören Nûreddin'in şehri ele geçirmesinden sonra İbn Münkız, muhtemelen oranın emîrliğinde hak iddia etmesinden dolayı onunla ihtilâfa düştü ve Dımaşk'tan ayrılarak Hısnıkeyfâ Artuklu Emîri'nin yanına gitti. Burada 570 (1174-1175) yılına kadar Artukluların hizmetinde huzurlu bir hayat yaşayan İbn Münkız, edebiyat ve tarihe dair bazı eserlerini yazma fırsatı buldu. Nûreddin Mahmud'un 569 (1174) yılında vefatından sonra Münkızî Âilesi'yle dost olan Selâhaddin Eyyûbî'nin Suriye'ye gelmesi üzerine Hısnıkeyfâ'dan Dımaşk'a döndü. İbn Münkız'a büyük saygı gösteren Eyyûbî Sultanı, kendisine maaş bağladığı gibi ev ve arâzi verdi. Uzun yıllardan sonra sâkin ve huzurlu bir hayata kavuşan İbn Münkız 23 Ramazan 584'te (15 Kasım 1188) Dımaşk'ta vefat etti.

Üsâme İbn Münkız'ın *Kitâbü'l-İ'tibâr* isimli kitabı günümüze ulaşan en meşhur eseridir. O güne kadar İslâm dünyasında ediplerin kendi biyografilerini yazma geleneği mevcut olmadığı hâlde, edebî nesrin en güzel örneklerinden biri olan mezkûr çalışma yazarın gençlik ve olgunluk dönemindeki hâtıralarını ihtiva

etmektedir. Eser, bir asilzâdenin nasıl yetiştirildiğini göstermesi bakımından dikkat çekici olduğu gibi o dönemin kültürel, siyasi, içtimai ve iktisadi hayatı, Haçlılar ve Müslümanlar arasındaki ilişkiler, ahlâk anlayışları, avlanma usulleri, muhârebelerde kullanılan araç gereçler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Üsâme İbn Münkız anlattıklarının birçoğuna şâhit olmuş ve bizzat olayların içinde yaşamış bir yazardır.

"Kudüs'ü kurtarma" sloganıyla Türkleri Anadolu'dan atmak ve bütün Ortadoğu'yu ele geçirmek düşüncesiyle başlattığı ve 1096 yılından 1291'e kadar devam eden Haçlı Seferleri, Hıristiyanların Doğu'daki son merkezi olan Akkâ'dan çıkarılmasına kadar süren yaklaşık 200 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Başka toplumları kendi hâkimiyeti altına alma, mal ve zenginliklerine el koyma, sömürme yönündeki faaliyetler, yani hak ve bâtılın mücadelesi her dönem var olmuştur. Bu bildiride yazarın *Kitâbü'l-İ'tibâr* adlı eserinde Ortaçağı karakterize eden ve dünya tarihinin seyrine yön veren Haçlılara karşı yürütülen mücadele ve savaşlar, bu sırada gerçekleşen muharebelerde uygulanan taktikler ve kullanılan silâhlar bildiri kapsamında değerlendirilecektir. Yazarın, Haçlılarla bizâtihi savaşlara katılması ve tecrübelerine eserinde yer vermesi yapıtına eşsiz bir değer kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üsâme İbn Münkız, *Kitâbü'l-İ'tibâr*, Haçlılar, Savaş, Taktik.

BÖYLE İŞİTDÜM MÜVERRİHDEN BUNI: ŞAİR VE TARİHÎ BİLGİ HAKKINDA BİR TARTIŞMA

Nazım Taşan
(Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ntasan@pau.edu.tr)

Kimi zaman efsaneleştirerek kimi zaman da aslına sadık kalarak sonraki nesillere aktarılan hükümdar, savaş ve savaşçı hikâyeleri yalnız Türk edebiyatının değil dünya edebiyatlarının da başlıca konularından olmuştur. Tarihi olay ve kişilerin edebî evrene taşınması; onların kurgulanmasını, yeniden yorumlanmasını ve gerçekle aralarındaki bağın zedelenmesini beraberinde getirir. Yaşanan olayın, anlatılan olaya dönüşmesi; geçip gidenin, kalıcı olan yazıya aktarımı, doğası itibarıyla bir başkalaşma ve değişimi zorunlu kılar. Resmi kayıtlar için de geçerli olan sözkonusu değişim, edebî sahada daha belirgin bir surette gerçekleşir. Tarihî bilgi, şair için en nihayetinde bir malzemedir. O, bu malzemeyle ortaya çıkaracağı yapıtta bilgiyi aslına uygun kullanabileceği gibi ona başka bir hüviyet de kazandırabilir. Dahası edebi eserden bir yönüyle beklenen de ikincisidir. Gerçeklerin, şairin elinde alacağı yeni biçim, onu edebileştirir. Şair, kadim hükümdarlar hakkında söylerken ister medihde bulunsun isterse onlara yergi oklarını fırlatsın mübalağadan faydalanmak durumunda kalacaktır. Geçmişte yaşamış kahramanları kendi yaşadığı çağa aktaran şair, onları yerelleştirmek mecburiyetindedir. Müslüman bir topluma putperest bir örnek sunması herhalde makul olmayacaktır. Hamiye sunacağı eserde içinde bulunduğu coğrafyayı ve siyasi ilişkileri gözetmek ihtiyacı hissedecektir. Birçok etken şairin eserini kaleme alırken yapacağı tercihlere yön verir. Eserde tarihî bilginin nasıl kullanılacağı, onun yazılış gayesiyle de doğrudan ilgilidir. Bazen şair, lirizmden sıyrılıp olan ve biteni, olduğu gibi yahut işittiği gibi, manzum bir biçimde kaleme almayı tercih edebilir. Bazen de tarihi kişileri, sembolik bir hikâye kurgusu içerisinde bir düşünceyi temsil etmesi için kullanabilir. Tarihin başka evrelerinde yaşamış kişileri aynı zaman diliminde ve aynı yerde buluşturup hiç gerçekleşmemiş bir olayın tarafları haline dahi getirebilir. Şair, eserini kaleme alırken neyi hedefliyorsa; o doğrultuda, gerçeği eğip bükme yoluna gider. Bunu yaparken ise eserinin inandırıcılıktan uzak olduğunun düşünülmesini istemez. Anlattığı şeyin okuyucu tarafından kabul görmesi için müverrihleri kaynak göstermekten geri durmaz. Zira, her ne kadar bir tarih kitabı yazmadığını, maksadının okuyucuya nasihat etmek olduğunu söylese de uydurma şeyler anlatan bir kıssacı gibi görünmeyi

kabul etmez. Şairin bütün bu seçimleri, onun iyi eser yazmak için verdiği uğraş doğrultusunda aldığı kararlardan ibarettir. Tarihî bilgi için bir edebi esere başvururken öncelikle onun neyi ne için yaptığını anlamak elzem görünmektedir. Tebliğde; Ahmedî'nin İskendernâme isimli mesnevîsi üzerinden şairin tarihi bilgiye yaklaşımı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih; Şair; Mesnevi; Ahmedi; *İskendername*

A'MÂK-I HAYÂL'DEN *AYNADAKİ YALAN*A ZİHNİYET SORGULAMASI

Nilüfer Aka Erdem
(Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nilüfer.akaerdem@hbv.edu.tr)

Edebi metin tarih ilişkisi tarihsel olayların yazınsal alanın şartlarına uygun olarak dönüştürülmesinin yanında metnin içerik ve yapı unsurlarının da belirlenmesinde bağlayıcıdır. Dönemin birey ve toplumla dolaysız ilişkisinin edebi metindeki yansıması, tahkiyeli türlerde kurgunun en önemli unsuru şahıs kadrosunda ortaya çıkar. Kurgusal metnin karakterleri, yazıldığı dönemin zihniyetini, değerler sistemini, bakış açısını, ruhunu, yaşamsal pratiklerini ve kaygılarını temsil eder. Bu bağlamda II. Meşrutiyet döneminin önemli düşünce adamlarından Filibeli Ahmed Hilmi'nin 1910 yılında yayımlanan *A'mâk-ı Hayâl* adlı eseri ile Necip Fazıl Kısakürek'in 1980 yılında yayımlanan *Aynadaki Yalan* adlı eserinin içerik unsurları, başkişiler Naci ve Raci'nin gelişim serüveni bakımından benzerdir. İki yazarın dönemlerinde pozitivist ve materyalist görüşe karşıtlıkları eserlerdeki karakterlerin olgunlaşma aşamalarına yansımıştır. Modernleşmenin fikir temelini oluşturan pozitivizm eleştirisinin iki edebi metindeki görünümünün II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e değiştiği dikkat çekmektedir. *A'mâk'ı Hayâl*'de sadece hayal dünyasında olan mücadelenin *Aynadaki Yalan*'da artık aksiyona dönüştüğü görülür. *A'mâk'ı Hayâl*'de başkişinin hayalin derinliklerinde yaşadığı nefis mücadelesi *Aynadaki Yalan*'da bizzat hayatın içinde hayatı kuşatan bir şekle bürünür. İki karakterin yaşadığı varoluşsal sorgulamanın zaman ve anlatı bağlamındaki dönüşümü, kurgusal metindeki yapı ve içerik unsurlarını nasıl etkilediğinin göstergesidir. Her dönemin edebi metin oluşturma yönelimleri metinsel varoluşu da belirleyecektir. Bu anlamda geleneksel anlatıdan romana geçiş aşamasında kaleme alınan *A'mâk'ı Hayâl* ile modern roman örneklerinin verildiği dönemde yazılan *Aynadaki Yalan* romanı yazarlarının benzerlik arz eden entelektüel ve fikri duruşu, dönemin edebi tür yöneliminde yansıtılır. Batı düşünce sisteminin temelini oluşturan maddeci görüşe karşıt olan iki yazarın eserleri içerik bağlamında tasavvufi anlayışı, mistisizmi savunmaktadır. Avrupa modernitesinin Osmanlı toplumunda karşılığını bulduğu modernleşme hareketlerinin zihniyet noktasında yarattığı krizin çözümü tasavvufta aranmaktadır. Dolayısıyla iki romanda ele alınan medeniyet problemi meselesi iki eser arasında geçen yetmiş yıllık sürede metinsel bağlamda hangi seyirde ilerlediği

edebi metin zihniyet ilişkisinin önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada iki eserin içerik ve yapı unsurları, başkişilerin dönüşümü, benzerlikleri ve farklılıkları dikkate alınarak dönem-eser-zihniyet ilişkisi bağlamında analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *A'mâk-ı Hayâl*, *Aynadaki Yalan*, Filibeli Ahmed Hilmi, Necip Fazıl Kısakürek, Tasavvuf

SULTAN ABDÜLAZİZ'İN VEFATININ TÜRKÜLERE YANSIMASI

Nursel Işık
(Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü, nurseldemirdenn@gmail.com)

Osmanlı Devleti'nin son dönemini oluşturan Dağılma Dönemi, çok önemli siyasî ve tarihî olayların vuku bulduğu bir zamandır. Bu dönemin padişahlarından olan Sultan Abdülaziz, söz konusu dönemin çok konuşulan isimlerindendir. 19.yüzyılın ikinci yarısında hüküm süren Abdülaziz, ölüm şekliyle uzun yıllar tarihle ilgili tartışmalara konu olmuştur. Askerî bir darbe sonucu tahttan indirilen Abdülaziz, olayın birkaç gün sonrasında bilekleri kesilmiş halde odasında bulunmuş ve kısa süre sonra vefat etmiştir. Ölümünün intihar mı suikast mı olduğu halen tartışılmaya devam edilen Abdülaziz'in ardından çeşitli risalelerde ve tarih kaynaklarında, bu olayın aydınlatılmaya çalışıldığı görülür. Sultan Abdülaziz'in ölümü ve ölüm şekli, yerli ve yabancı basında da yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin geçirdiği zor günlerin bir belirtisi olan bu olayın halk üzerinde de tesirleri görülmüştür. Kolektif hafızada yerini alan bu olay, nesilden nesle aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Sultan Abdülaziz'in ölümüyle ilgili tartışmalar devam ededursun, halkın bu konuyla ilgili kabulü, tavrı, bakış açısı sözlü edebiyat ürünü olan türküler yoluyla günümüze kadar gelmiştir. "Sultan Aziz" olarak halkın edebî ürünlerinde yerini bulan Abdülaziz'in ölümü çeşitli türkülere konu olmuştur. Sultanın ağzından çıkmış gibi söylenen türküler, Sultan Aziz'in doğrudan adının geçtiği ya da dolaylı olarak anlatıldığı türkü metinleri, olayın halk içinde önemli bir etki bıraktığını gösterir.

Halk üzerinde önemli tesirleri olan olayların nesilden nesle aktarımını sağlayan tarihî konulu türküler/tarihî türküler, halkın gerçekliği ve tarihine ışık tutan sözlü edebiyat ürünleridir. Makalede; tarihî olayların halk üzerindeki etkilerinin kanıtı olan tarihî türküler çerçevesinde "Beni Tahttan İndirdiler" mısraıyla başlayan türkü ve "Sultan Aziz" vb. ifadelerin bulunduğu bazı türkü metinleri, halkbiliminin alt dallarından olan halk edebiyatı ile tarih bilimi açısından ele alınmıştır. Makalede söz konusu türkü metinleri öncelikle halkbilimi açısından; yapı, işlev ve müzikal boyutu açısından incelenmiştir. Ardından Sultan Abdülaziz'in saltanatı, tahttan indirilmesi ve ölümü ile ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra tarih disiplini kaynaklarının yardımıyla metinlerde geçen kişi, mekân adları ve olaylar analiz edilmeye çalışılmıştır. Halkın ortak hafızasının, değerlerinin

aktarımının geleneksel bir ürünü olan tarihî türkülerin, tarih bilimi kaynakları arasındaki yerinin vurgulanması gerekliliği de çalışmanın bir diğer yönünü oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Tarih, Tarihi Türkü, Sözlü Tarih, Sultan Abdülaziz.

11 VE 12. YÜZYIL FARS EDEBİYATI ESERLERİNİN SELÇUKLU TARİHÇİLİĞİ İÇİN ÖNEMİ: *VİS İLE RAMİN*, *ÇEHAR MAKALE* VE *HAMSE* ÖRNEĞİ

Okan Küsgün
(Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, okanksgn@gmail.com)

Zeki Velidi Togan'ın ifadesiyle tarih ilmini kapsamlı bir şekilde tarif etmek zordur. Bu yüzden de tarih ilminin farklı kişilerce yapılmış çeşitli tanımları mevcuttur. Bu tanımlarda ise en önemli yeri "kaynak" ifadesi kaplar. Kaynaklarda ise tarihi olayın yaşandığı devre ait olan yani birincil kaynaklar oldukça önemli yer tutar. Birincil kaynakları elde etme yöntemlerinden birisi de tarihe yardımcı olan ilim dallarından faydalanmaktır. Tarihe yardımcı bu ilim dalları içerisinde ise edebiyat belki de en önemlisidir. Bildirimizin konusu gereği Selçuklu dönemini ele alacak olursak, bu dönemde Edebiyat ve Tarih disiplini arasındaki etkileşim oldukça kuvvetlidir. Horasan'da kurulup İran coğrafyasının tamamına hâkim olan Selçuklular, bu coğrafyada büyük bir kültürel miras ile karşılaştılar. Bu sebeple de 11 ve 12. Yüzyıl Fars edebiyatına ait eserlerde kendilerine yer buldular. İşte çalışmamızın konusunu da bu yüzyıllarda yazılmış ve içerisinde Selçuklular ile ilgili bilgileri barındıran *Vis ile Ramin, Çehar Makale ve Hamse* isimli eserler oluşturmaktadır.

Fahreddin Es'ad Gürgani, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde yaşamış İranlı şairlerdendir. Tuğrul Bey ile birlikte İsfahan kuşatmasında bulunmuş ve şehrin Selçuklular tarafından elde edilmesiyle birlikte buraya atanan Ebü'l Feth Muzaffer'in himayesini görmüştür. Pehlevi dilinde mensur olarak yazılmış *Vis ü Ramin (Vis ile Ramin)* isimli eseri manzum şekilde Farsça yazmıştır. Gürgani tarafından yazılan ve 8905 beyitten oluşan bu edebi eser, sade bir dil ile Vis ile Ramin arasında yaşanan bir yasak aşkı anlatmaktadır. Bu eserin Selçuklu tarihçiliği açısından önemini ise Gürgani'nin, Tuğrul Bey'e olan yakınlığı oluşturmaktadır. Gürgani, *Vis ile Ramin*'in girişinde "Tuğrul Bey'e Övgü" ve "İsfahan Kuşatması" başlıklı bölümlere yer vermiştir. Bu bölümlerde ise Tuğrul Bey'in karakteri ve Selçukluların daha sonra başkent olarak tercih edecekleri İsfahan'ı, hangi şartlar altında ele geçirdikleri anlatılmaktadır.

Asıl adı *Mecma'u'n-Nevadir* olan ve dört bölümden meydana gelmesinden ötürü de *Çehar Makale (Dört Makale)* olarak anılan ve bir nevi hatırat türünde olan

eser Nizâm-i Arûzi Semerkandi tarafından kaleme alınmıştır. Eserin konusunu bir hükümdar için gerekli olan dört meslekte yani kâtip, şair, müneccim ve tabipte bulunması gerek özellikler oluşturmaktadır. Bu dört meslekten her birisi, bir makalenin konusunu oluşturmaktadır. Semerkandi'nin başından geçen olayları da anlattığı bu eseri, Selçukluların sosyal ve ilmi hayatı hakkında bizlere dikkate değer bilgiler vermektedir. Bu bakımdan da eser, Selçuklu tarihçiliği için önemli bir ana kaynaktır.

Firdevsi'nin destansı şiir türünü zirveye taşıyıp aynı zamanda da manzum aşk hikâyelerinin en büyük ismi unvanını alan Nizami Gencevi'nin günümüze kadar ulaşan tek eseri *Hamse*'sidir. Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu olan Gencevi'nin eseri yaklaşık 35 bin beyitten ve isminden de anlaşılacağı üzere 5 mesneviden oluşmaktadır. Bu önemli esere Selçuklu Tarihçiliği açısından dikkat çeken isimlerden birisi Sergey Grigoreviç Agacanov olmuştur. Agacanov *Oğuzlar* isimli eserinde, Sultan Sencer'e bir Selçuklu yerel idarecisini şikayet eden yaşlı bir kadından söz etmektedir. Agacanov, bu bilgiye referans olarak ise Gencevi'nin *Hamse*'sini vermektedir.

Bu çalışmanın amacı *Vis ile Ramin*, *Çehar Makale* ve *Hamse* isimli eserler hakkında daha geniş bilgi verip bu eserlerin Selçuklu tarihçiliği için arz ettiği önemi aktarıp, eserlerde geçen Selçuklular ile ilgili bilgileri ifade etmektir. Böylece de edebiyat ve tarih disiplinleri arasındaki etkileşime Fars edebiyatından bir örnek verilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, *Vis ile Ramin*, *Çehar Makale, Hamse*, Fahreddin Es'ad Gürgani, Nizâm-i Arûzi Semerkandi, Nizami Gencevi.

İBRAHİM NECMİ DİLMEN'İN *TÂRÎH-İ EDEBİYYÂT DERSLERİ (I. CİLT)* ADLI KİTABINDA KLASİK TÜRK ŞAİRLERİ HAKKINDA YAPTIĞI DEĞERLENDİRMELER

Orhan Kaplan
(Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, okaplan@sakarya.edu.tr)

Fuad Köprülü ve Şehabettin Süleyman'ın 1914'te ortaklaşa yazdıkları Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı adlı eserinden sonra bilimsel yöntemlere uygun ilk edebiyat tarihlerinden biri İbrahim Necmi Dilmen'in 1922 yılında kaleme aldığı *Târîh-i Edebiyyat Dersleri*'dir. Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde ders kitabı olarak okutulmak amacıyla kaleme alınan eserin ilk cildinde klasik Türk edebiyatının gelişimi yüzyıllara göre ele alınmış ve şairlerin biyografileri, eserleri ve edebî kişilikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerin sunuluş biçimlerine bakıldığında Fuad Köprülü ile başlayan modern edebiyat tarihçiliğimizin yöntemlerinin çoğu zaman uygulandığı görülmektedir. Şair hayatlarının ve eserlerinin anlatıldığı bölümler somut bilgiler üzerinden yazılmış ve birinci kaynaklardan derlenen bilgiler belli bir sistematik içinde verilmiştir. Şairlerin edebî kişiliklerinin yorumlandığı ve şair hakkında genel değerlendirmelerin yapıldığı bölümlerde ise bilimsel tespitlerle beraber İbrahim Necmi Bey'in şahsi kanaatlerini de görmek mümkündür. Yazar bu bölümlerde şairlerin edebiyat tarihimizdeki yeri, önemi ve etkileri hakkında değerlendirmeler yaparken şair hakkındaki kanaatlerine de yer vermektedir. Bir kısım şairler övgü dolu sözlerle yüceltilirken bazı şairlere de ciddi tenkitler yöneltilmiştir. Sözgelimi Ahmedî, lisanındaki kabalığa ek olarak fazladan yaptığı gösteriş ve özenti sebebiyle çağdaşları nezdinde değersiz; Nizâmî, Ahmed Paşa'nın başarılı bir taklitçisinden fazla bir özellik gösteremeyen biridir. Edebî kişiliği hakkında olumlu görüş bildirilen Zâtî serseri tabiatlı, iri ve çirkin, ayyaş ve sağır bir adam olarak tarif edilmiştir. Bu tarz tariflerde tezkirelerin de etkisinden bahsetmek mümkündür. Hakkında olumlu kanaat bildirilen şairlere kitapta geniş yer ayrılmıştır. Bazı şairler tanıtıldıktan sonra "Nâbî Mektebi", "Nedîm Mektebi" "Nef'î Mektebi" şeklinde ayrı başlıklar açılarak bu şairlerin dil ve edebiyata getirdiği yenilikler detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Edebiyat tarihi kitaplarının daha sonra yapılan çalışmalara kaynaklık ettiği ve şairler hakkında ortak kanaatlerin oluşmasında belirleyici rol oynadığı

düşünüldüğünde bu kitaplardaki yorum ve değerlendirmelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu kitapların aynı zamanda yazıldığı dönemin düşünce dünyasını yansıtan özelliği de vardır. Bu çalışmada, XX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir edebiyat tarihçisinin gözünden klasik Türk şairlerinin nasıl görüldüğü ve değerlendirildiği üzerinde durulmuş, özellikle şairler hakkında yapılan yorum ve hüküm bildiren cümleler tespit edilerek günümüz Türkçesi'ne aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Necmi, Edebiyat Tarihi; Klasik Türk Şairi.

16. YÜZYIL BATI EDEBİYATI *DENEMELER*İNDE TARİH ANLATIMI: MONTAİGNE VE BACON ÖRNEKLERİ

Osman Cengiz
(Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniv., Tarih Böl., osmancengiz@pau.edu.tr)

"[Marcus Brutus] Vurulduğu zaman sözde: "Beni yendin, Nazaretli" (İsa), ya da: "Gözün aydın, Nazaretli," demişmiş. Demiş olsaydı, orduda yanında bulunmuş, ölümü sırasında her yaptığını her söylediğini izlemiş olan benim tanık tarihçiler unutmazlardı bunu ve buna benzer başka uydurmaları". (Montaigne, *Denemeler*, 221). *"Tarih insanı bilge kılar, şiir iç-zenginliği, matematik titizlik, doğal bilimler derinlik, mantık ile söz söyleme sanatı ise tartışma yeteneği kazandırır"* (Bacon, *Denemeler*, 136).

Bu çalışmada, 16. yüzyıl Batı Edebiyatında ortaya çıkan bir tür olan "deneme" yazılarının, tarih yazımını kendi zaviyesinden nasıl inşa ettiğini Michel de Montaigne ve Francis Bacon üzerinden inceleyeceğiz. Her iki eserin de o zaman için yeni bir tür olan *Deneme*'nin ana konusunu tarih malzemesiyle daha estetik ve gerekçeli sunduğu görülmektedir. Burada tarihi hadiseler, bir meşruiyet aracı ve sanat malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle metnin ana konusunu vurgulamak ve okuyucuyu düşündürmek için en çok Roma ve Türk tarihinin kullanıldığı *Denemeler*'de *Kitab-ı Mukaddes* de yeterince atıf almaktadır. Zira kutsal metinler de edebiyata konu olacak yeterli tarih dokusu bulunmaktadır.

Francis Bacon'a göre tarih insanı bilge kılmaktadır. Bununla birlikte buradaki *tarih* kavramı ile geçmişin top yekûn tecrübelerinin mi yoksa edebiyatçının kendine göre seçtiklerinin mi kastedildiği açık değildir. Bacon'ın "Türklerin bir çöküş içinde olduğu" fikri yazarın gerçekten inandığı bir iddia gibi gözükse de edebî bir zevk veya İngiliz kraliyeti için metnin içine sıkıştırılmış bir göz kırpma da olabilir. Montaigne'e bakarsak tarihî olaya tanıklık eden bir tarihçi, orada söylenmiş bütün sözleri kayda geçirmek zorundadır. Acaba gerçekten böyle mi olmuştur? Ya da tarihî olaya zaman veya mekân bakımından yakın olan kaynak ve yazar, mutlaka uzak olanlardan daha mı güvenilirdir? Tarih aktarımları ve ona dair notların, "öykü anlatımı" veya edebî tür içinde konuyu zenginleştiren/anlamlandıran "estetik işçilik" olduğu söylenebilir. Buna göre karşımıza çıkan metnin, edebî mi yoksa tarihsel bir metin mi olduğu belki de okuyucuya bırakılmıştır. Yine de yapılan işin bilimsel bir faaliyet değil sanatsal bir etkinlik olduğu, tarihsel metnin kanıttan retoriğe evrilmesiyle ortaya çıkacağı söylenebilir. İlk zamanlardan beri edebiyat, daha zengin ve alımlı olmak için

tarihe; tarih de daha dinlenebilir ve dillerde yaygın bulunmak için edebiyata muhtaç olagelmiştir. Nitekim Batı'da edebiyat ve tarih İyonyalı ozan Homeros'tan beri birlikte anılmıştır.

Montaigne, Sultan II. Mehmed'in Papa İkinci Pius'a Türklerin de İtalyanlar gibi Troyalıların soyundan geldiği görüşünü yazdığını aktarırken bunu bir edebiyatçı olarak nakletmiş olsa da üzerine yaptığı tarihe dair yorumlar elbette onun tarihçi kimliğine ait olacaktır. Bir edebî metin için tarihsel bilgi, nesnellikten ziyade metinde iş görme ve maksada hizmet etme özelliği ile orada yer alır. Zira yazarın ona yer verme gayesi, okuyucunun anlam dünyasını çeşitlendirmektir. Bununla birlikte tarihsel bilgiler verildikçe yazar farkında olmasa da bir tarih yazımı ve anlatımı inşa etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazımı, Batı Edebiyatı, Deneme, Montaigne, Bacon.

MİTHAT CEMAL KUNTAY'IN "TARİH KÖŞELERİNDE" BAŞLIKLI YAZILARINDA EDEBİYAT, TARİH VE İDEOLOJİ

Özge Şahin
(Dr. Öğr. Üyesi / MSGSÜ Türk Dili ve Edebiyatı, ozge.sahin@msgsu.edu.tr)

Şiir, roman, oyun, biyografi türlerinde eserler veren Mithat Cemal, edebiyat dünyasında adını II. Meşrutiyet'ten sonraki yıllarda yayımladığı şiirlerle duyurur. Daha çok kahramanlık, yurt sevgisi gibi ulusal duyguları dile getirdiği epik-lirik şiirlerle ün kazanır. Şiirlerinde yakın dostu Mehmet Âkif ve Yahya Kemal'in etkileri görülür. Tek romanı *Üç İstanbul*'da, bir bölümünü yakın çevresinden seçtiği kahramanlarla II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke dönemleri İstanbul'unu, toplumun hemen hemen her yönüyle düşüşünü, her türlü zaaflarını büyük bir başarıyla yansıtır. Bu romanda Mithat Cemal'in kurmaca bir türde tarihi olayları yer yer milliyetçi reflekslerle fakat çoğunlukla vakaların gerçekliğine sâdık kalarak yansıtması öne çıkar.

Ali Suavi, Namık Kemal ve Mehmet Âkif'le ilgili monografi kitaplarıyla da dikkat çeken Mithat Cemal Kuntay'ın özellikle gazetelerde kalmış, henüz kitaplaşmamış çok sayıda yazısı bulunmaktadır. Bu bildiride; Mithat Cemal Kuntay'ın 1943-1956 yılları arasında *Son Posta* gazetesindeki "Tarih Köşelerinde" başlıklı, ulaşılabilen yaklaşık dört yüz (400) yazısında bir edebiyatçının tarihi olaylara bakışı ideolojik açıdan değerlendirilecektir.

Mithat Cemal on üç yıl boyunca kesintisiz sürdürdüğü yazılarında çoğunlukla Osmanlı tarihinin son dönem önemli olay ve şahıslarını aktarır. Kuntay bu yazılarında meşrutiyet paşalarının yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamlı yıllarına dair bilgiler, şair padişahlar, sarayda gündelik hayata dair detaylar ve daha sonra kapsamlı biyografisini de yazacağı Namık Kemal başta olmak üzere Tevfik Fikret gibi vatan şairlerini de anlatır. Bu bildirinin amacı Mithat Cemal Kuntay'ın *Son Posta* gazetesindeki "Tarih Köşelerinde" başlıklı yazıları aracılığıyla Cumhuriyet sonrasında Osmanlı'yı anlatma biçimi, yazılarına konu ettiği kişilerin neyi temsil ettiği, bu temsiliyeti 1950'li yılların ortalarına kadar sürdürme çabasını değerlendirmektir. *Üç İstanbul* romanıyla üç farklı dönemin İstanbul'unu gösteren Mithat Cemal Kuntay, aynı

yöntemi kurmaca dışı yazılarında da uygular. Ayrıca bu yazılarda tarih disiplinine teorik kimi katkılar sunduğu, popüler tarihçi kimliğini aşan, bilgi ve belgeye dayalı somut verilerle nasıl hareket ettiği gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Edebiyat, İdeoloji, Osmanlı, Cumhuriyet.

GEÇMİŞE DÖNÜK TOPLUMSAL CİNSİYET OKUMALARINDA BAŞVURU KAYNAĞI OLARAK POPÜLER TÜRK-İSLAM EDEBİYATI ESERLERİ: *MUHAMMEDİYYE* ÖRNEĞİ

Peyman Ünügür Tekin
(Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami ilimler Fakültesi, punugur@ybu.edu.tr)

Tarih boyunca toplumsal cinsiyet kalıplarını inşa etmek amacıyla araçsallaştırılan din, ataerkinin norm haline getirilmesinde kullanılmıştır. Böylelikle belli zaman ve değer yargılarının sınırlarına hapsedilen dinî kabul ve pratiklerin, değişen zaman ve gelişmelerin ışığında yeniden anlaşılması ve yorumlanmasının kapıları kapatılmaktadır. Nitekim kadınla ilgili hükümlerin ortaya çıktığı tarihsel ve kültürel zeminin ihmali neticesinde söz konusu hükümler mutlaklaştırılmış, bunun da ötesinde İslam'ın ilk devirlerinde kadınların elde ettikleri haklar, zamanla İslam adına ellerinden alınmaya çalışılmıştır. Sosyal hayata katılım, eğitim gibi iki temel hak bunlar arasındadır.

İslam peygamberi zamanında hemen her alanda etkin olan kadınlar, zaman içerisinde bilhassa uydurma hadisler yoluyla gündelik hayat ve siyaset gibi birçok alandan dışlanmıştır. Kadınların evden çıkarılmamaları, onlara okuma-yazma öğretilmemesi gerektiğiyle ilgili hatta onları doğrudan aşağılayan birçok söz uydurularak hadisleştirilmiştir. Birçoğu Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarından alınan bu tür rivayetlerin uydurma olduğu İslam düşünürlerince tespit edilip bunlar belirli kitaplarda toplansa da söz konusu rivayetler, Müslümanların kadın algısını etkilemeye olmaya devam etmiştir. Bu etkinin devam etmesine neden olan unsurlardan birisi de, halkın İslam anlayışının oluşmasında önemli rol oynayan popüler Türk-İslam edebiyatı eserleridir. Hadis rivayetlerini, sıhhatine dikkat etmeden hikâyeleştiren bu eserler, halkın din anlayışının, kaynağı ataerkil kültür olan bu tarz rivayetler doğrultusunda şekillenmesine sebep olmuştur. Söz konusu eserlerin en meşhurlarından biri, Osmanlı döneminde halkın İslam algısını biçimlendirmede önemli rol oynadığı kabul edilen Yazıcıoğlu Mehmed'e (ö. 855/1451) ait *Muhammediyye*'dir. Eser, müellifi tarafından *Megâribu'z-zaman* adlı yine kendisine ait Arapça eserden tercüme edilmiş ve manzum formda düzenlenmiştir. Halkın rağbetine mazhar olarak şöhret kazanan eser, tıpkı Süleyman Çelebi'nin (ö. 825/1422) *Mevlid*'i gibi bestelenerek özel günlerde Muhammediyehanlar tarafından okunmuştur.

İslam dininin temel kaynaklarıyla doğrudan muhatap olamayan halkın din anlayışının teşekkülünde son derece etkili olan *Muhammediyye*'nin, birçok konuda olduğu gibi toplumdaki kadın algısını şekillendirmede de rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bilhassa Âdem ile Havva kıssası hakkındaki uydurma rivayetlere dayanarak olumsuz bir kadın imajı çizen eserin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin halk tarafından kanıksanmasına, benzeri birçok eserle birlikte hizmet ettiği söylenebilir. Bu doğrultuda çalışmada Muhammediyye'deki olumsuz kadın imajı oluşumuna etki eden içerik mercek altına alınacaktır. Bu içeriğin uydurma hadislerle ilişkisinin ortaya konmasında uydurma hadis literatürüne müracaat edilecektir. Muhammediyye'den hareketle hangi uydurma hadise atıfta bulunulduğunun tespit edilemediği durumlarda, eserin Arapça orijinaline başvurularak tercümesine yansımayan doğrudan bir atfın bulunup bulunmadığı kontrol edilecektir. Bu çalışmayla ayrıca, tarihin bir dönemindeki toplumsal algıları kavrayabilmek için edebiyat eserlerinden yararlanmanın imkân ve gerekliliğinin altı çizilecektir. Bu bağlamda Türk İslam edebiyatının halk üzerinde derin tesirler bırakan popüler eserlerinin, geçmişe dönük toplumsal cinsiyet okumalarında göz önünde bulundurulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih; Toplumsal Cinsiyet; Din; Türk-İslam Edebiyatı; Muhammediyye

TÂRİHÎ VESÎKALARLA BÂTINÎ FAÂLİYETLERİNİN KURGULANMASINA DÂİR BİR ÖRNEK: *CENNET FEDAİLERİ*

Pınar Kaya Tan
(Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Tarih Bölümü, pinarkaya@klu.edu.tr)

Ömer Rıza Doğrul (ö. 1952) dînî-İslâmî hususlara dâir kaleme almış olduğu yazıları, yayınları ve tercüme çalışmaları ile tanınan müellif, gazeteci, politikacı ve mütercimdir. Çok sayıda araştırmayı telif etmiş ve Tükçeye kazandırmış ayrıca devrinin fikrî, ilmî, edebî hayatına etki etmiş olan Ömer Rıza Doğrul'un 1944 yılında yayımlanan meşhur eseri *Cennet Fedaileri: İslâm Tarihinde Gizli ve Yıkıcı Teşekküller*'dir. Çağdaş vesikalarla izah edilmiş uzun bir giriş kısmından sonra târihîn kurgularla edebîleştirilmiş hâlinden müteşekkil olan eser, dönemin belgeleri ışığında Nizârî İsmâilîlerin (Bâtınîlerin) faaliyetlerini roman biçiminde okuyucuya sunan önemli örneklerden biri olmuştur.

Nizârî İsmâilîler (Bâtınîler) başlangıçta büyük bir gizlilikle yürüttükleri etkili telkin ve propaganda yoluyla destekçilerini her geçen gün artırmışlar ve zamanla şiddetli bir şekilde mevcut sosyal ve siyasi düzeni çökertmeyi hedefleyen faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yıkıcı aktivitelerini yoğun olarak gerçekleştirdikleri Selçuklu Devleti bünyesindeki idarecilerden kendileriyle mücadele edenleri tehdit etme ya da katletme yolunu seçerek Ortaçağ İslâm coğrafyasında terör havası yaratmışlardır.

Bu bildiride incelenecek olan eserin girişini oluşturan ilk kısmında tarihî kaynaklardan istifâde edilerek Karmatîler ve Bâtınîlerin ortaya çıkışları ve İslâm dünyasını sarsan teşebbüslerine dâir önemli bilgiler yer almaktadır. Bu kısımda müellif ayrıca propagandacıların taraftar toplamaları, inanç esasları ve kendileriyle mücadele edenlere karşı gerçekleştirdikleri şiddetli saldırıları hakkında hem Batılı hem İslâm kaynaklarından sıkça yararlanmıştır. Eserin Hasan Sabbâh'ın (ö. 518/1124) ve devamında Suriye'deki Bâtınî faaliyetlerine liderlik eden Râşidüddin Sinan'ın (ö. 589/1193) fedâilerden kurulu teşkîlâtına ağırlık veren roman bölümünde ise Selçuklulardan Abbâsî Hilâfeti'ne, Haçlı Seferlerinden, Eyyûbî hanedanına kadar Ortaçağ'a dair pek çok kilit unsur hakkında malumatı kurgularla okuyucuya vermektedir. Hatta Ömer Rıza Doğrul tarafından eserin tarihî roman kısmı hazırlanırken Batı Edebiyatı'ndan istifade edildiği, vakalar anlatılırken Doğu'daki kıymetli kaynaklara, Doğu Edebiyatı'na ve İslâm tarihine müracaat

edildiği bizâtihi vurgulanmıştır. Bu çalışmada eser, tarihî boyutlarıyla incelenecek ve bilhassa romandaki bilgiler mevcut kaynaklardaki ve araştırmalardaki veriler ile mukayese edilerek irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Rıza Doğrul, Bâtınîler, Hasan Sabbâh, Fedâi, Roman.

KEMAL TAHİR VE TANPINAR'DA "ENSTİTÜ" SORUNU: İLK DÖNEM CUMHURİYET KURUMSALLAŞMASININ POLİTİK ELEŞTİRİSİ

Ramazan Kandemir Enser
(Öğr. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, renser@sakarya.edu.tr)

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması sonrasında kurulan Yeni Cumhuriyet, Batı uygarlığını rehber edinerek kendisine yeni bir yol haritası çizmiştir. Yeni Cumhuriyetin yönetici kadroları, bu doğrultuda Osmanlı'nın geleneksel kurumları yerine, hızlı bir modernleşme hamlesi içine girerek yeni bir kurumsallaşmaya gitmiştir. Hızlı bir toplumsal dönüşüm öngörüldüğü için bu yeni kurumlar tesis edilirken de toplumun gerçek ihtiyaçlarıyla ilgili derinlikli analizler yapılmadan kimi Batılı doktrin ve düşünceler doğrultusunda yukarıdan aşağıya uygulanan bir kurumsallaşmaya gidilmiştir. Bu ise hem yönetimsel hem de toplumsal anlamda bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türk toplumunun yaşamış olduğu bu değişime bağlı olarak ortaya çıkan sorunlara pek çok aydın gibi Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kemal Tahir de uzak kalmamıştır. Geçmiş ile tüm bağların koparılarak tamamen Batıcı bir toplum yaratmanın yanlış olduğunu düşünen Tanpınar, bu düşüncesini hem fikri yazılarında savunmuş hem de estetik planda edebi eserlerinde uygulamaya çalışmıştır. Tanpınar; roman, hikâye, deneme ve şiirlerinde Doğu-Batı uygarlığı sorununu, tarihsel boyutlarına da eğilmekle birlikte daha ziyade bireyin iç dünyasında yaşamış olduğu bir kimlik bunalımı açısından ele almıştır. Tanpınar, diğer romanlarından ayrışan bir özelliğe sahip olan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde ise kimlik sorununu daha toplumsal bir zemine taşıyarak Cumhuriyet kurumsallaşmasının sağlam temellere dayanmayışını ve gerçek toplumsal fonksiyonlardan yoksun oluşunu, bir alegori olarak "enstitü" üzerinden ele alır. Bu eserin yazılmasından kısa bir süre sonra ise Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek* adlı eserinde doğrudan Köy Enstitülerini mercek altına almıştır. Kemal Tahir bu eserinde, diğer romanlarında olduğu gibi tarihî-sosyolojik şartları göz önünde bulundurarak dönemin eğitim sistemine odaklanır ve o dönemde konuşulması bir tabu olan Köy Enstitüleri'nin çok yönlü bir eleştirisini yapar.

Bu çalışmada, birbirinden farklı olmakla birlikte Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ile Kemal Tahir'in *Bozkırdaki Çekirdek*

romanlarındaki "Enstitü"ler üzerinden Tek Parti dönemi Cumhuriyet kurumsallaşmasına yaklaşımları, bunların benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulacaktır. Bu sayede, Türk romanının bu iki önemli yazarının Cumhuriyet dönemi öncesi Türk tarihine ve Batılılaşma olgusuna bakışları da karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Köy Enstitüleri, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Bozkırdaki Çekirdek.*

SANSÜRE UĞRAYAN *SAİME*'NİN EDEBİYAT VE TARİHE BIRAKTIKLARI

Reyhan Tutumlu
(Öğr. Gör. Dr., Sabancı Üniversitesi, Diller Okulu, rtutumlu@sabanciuniv.edu)

Yaşadığı dönemin etkili edebiyatçılarından olan ve "üstat" olarak anılan Recaizade Mahmut Ekrem'in (1847-1914) kaleme aldığı, 30 Kânunuevvel 1895-21 Kânunusani 1896 (14 tefrika) tarihleri arasında *İkdam* gazetesinde tefrika edilen *Saime* romanı İstibdat Dönemi'nin baskı ortamında sansüre uğrar ve yarım kalır. Recaizade Mahmut Ekrem, gazeteye tam olarak teslim ettiği bu romanı yaklaşık olarak üç yıl sonra yeniden tefrika etmeyi dener. Fakat 14 Teşrinisani 1898-31 Kânunuevvel 1898 (39 tefrika) tarihleri arasında *İkdam* gazetesinde tefrika edilen roman yine sansüre uğrar. Recaizade Mahmut Ekrem, 39. tefrikayı "Hitam/Son" yazarak tamamlamış gibi görünse de hem romanın gidişatı hem de tanıklıklar romanın sansüre uğradığını kanıtlar. *Saime*'nin farklı zamanlarda tefrika edilen bu iki metnini karşılaştırdığımızda romanın sonlarına doğru Recaizade Mahmut Ekrem'in edebî anlayışıyla ilgili yorumlar yapabileceğimiz önemli değişiklikler yapıldığı gözlemlenir.

Saime'nin ilk yayın yılı 30 Kânunuevvel 1895 olmasına rağmen Recaizade Mahmut Ekrem, romanın başında Ahmet Mithat Efendi'ye ithafen yazdığı notta 7 Teşrinisani 1305 (19 Kasım1889) tarihini atar. Bu tarih, yazarın *Araba Sevdası*'na yazdığı önsözden öncedir (16 Teşrinisani 1305 / 28 Kasım 1889). Dolayısıyla bu romanın *Araba Sevdası*'ndan önce veya hemen hemen aynı tarihlerde kaleme alındığı söylenebilir. Bu bildiride *Saime* romanının yayımlanma hikâyesi özetlendikten sonra sansür gerçekçesi üzerinde durulacaktır. Bunun yanı sıra *Araba Sevdası*'ndan önce yazılan *Saime* romanının realist bir roman olduğu örneklerle açıklanacaktır. Ayrıca romanın farklı zamanlarda yayımlanan bu tefrikaları arasındaki farklılıklar ortaya konulduktan sonra yapılan değişikliklerin romanı daha "realist" kıldığı belirtilecektir.

Saime'deki karakterlerin kişilik oluşumları ve onların davranışlarının altında yatan nedenlerin ayrıntılı olarak verilmesi, zaman-mekân koordinatlarının oluşumu ve tutarlılığı *Saime*'nin "realist" bir roman olduğunu ispatlar niteliktedir. Ayrıca Saime'nin büyükannesinin ölümünün ve sonrasındaki cenazenin ve Binnaz Hanım'la Sadık Efendi'nin düğününün ayrıntılı anlatımı da "gerçeklik" algısını arttırır. İstanbul'un Eminönü, Fatih, Eyüp semtlerinde geçen roman

mahalle kültürüne, o dönemdeki geleneklere ilişkin ayrıntılarla örülmüştür. Moda ve giyim kuşam konusundaki betimlemeler de "realist" anlatımının bir parçasıdır. Romanın sansüre uğramasındaki en önemli etken olan Binnaz'ın annesi Fettan Hanım'la Mahbube Hanım arasındaki lezbiyen ilişkinin anlatımında da Recaizade Mahmut Ekrem'in realizm anlayışının etkisi görülür. Realist bir roman olması dolayısıyla *Saime*, Osmanlı gündelik yaşamına ve edebiyat-tarih ilişkisine dair önemli veriler sunar.

Anahtar Kelimeler: Recaizade Mahmut Ekrem; *Saime*; Realizm; Sansür

1980 SONRASI TÜRK ŞAİRLERİNDEN HÜSEYİN ATLANSOY VE İHSAN DENİZ'İN ŞİİRLERİNDE MEDENİYET GÖSTERGELERİ BAĞLAMINDA ŞİİR VE MEDENİYET İLİŞKİSİ

Sema Noyan
(Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, Gazetecilik, semanoyan@karabuk.edu.tr)

Sanat bir milletin kültür ve medeniyetinin en temel göstergelerinden biridir. Sanatın en yaygın türlerinden biri olan şiir ise, ait olduğu toplumun kültür ve medeniyetinin bir yansıma alanı olarak kabul edilebilir. Bu kapsamda Hilmi Yavuz'un "şairler medeniyeti" nitelemesi, kültürümüzde şiire verilen öneme şiir ve medeniyet ilişkisine dâir dikkate değer bir ifadedir. Yavuz, modern çağda medeniyetin yine şairler eliyle inşa edilebileceğini savunur. Yahya Kemal de bir şiirinde yer alan "Sönmez seher-i haşre kadar şi'r-i kadim/Bir meşaledir devredilir elden ele" dizeleriyle gelenek ve medeniyetin bir unsuru olan şiirin sonsuza kadar devam edeceğini hatırlatır. Bizim şiirimiz ise en olgun ve güçlü sentezini yaklaşık altı yüz yıl devam eden ve 19.yüzyılın sonlarına doğru gücünü ve varlığını yitiren Divan şiiriyle vermiş ve kendini Türk-İslâm medeniyetinin bütün unsurlarını bünyesinde taşıyan bir şiir olarak kabul ettirmiştir.

19.yüzyılın sonlarından itibaren Batı şiirinin etkisinde gelişen modern şiirin Türk-İslâm medeniyetiyle bağının ne ölçüde devam ettiği ise araştırılmaya muhtaç bir konudur. Bu bağlamda söz konusu araştırmaya bir başlangıç olması amacıyla çalışmada, gelenek ve modernizmden beslenen 1980 sonrası Türk şiirinin temsilcilerinden Hüseyin Atlansoy (1962)'un ve geleneği bir kimlik olarak devam ettiren İhsan Deniz (1960)'in şiirleri üzerinden modern şiirde medeniyet ve şiir ilişkisi ortaya konulacaktır.

Hüseyin Atlansoy'un şiirlerinde Batı medeniyeti unsurlarına kimi zaman eleştirel ya da "öteki" bakış açısıyla kimi zaman da benimseyici/kabullenici bir tavırla yer vermesi Tanzimat döneminden itibaren yaşanan kimlik bocalamasının da bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Atlansoy'un şiirinin diğer kurucu öğelerinden sayılan metafizik, din ve gelenek konuları ise şairin eski şiirle bağlantısını ortaya koyan unsurlardır. İhsan Deniz, şiirle mutlak hakikat arasında bağ kurması, ilhamdan beslenen, estetik yönü güçlü hakikî ya da ideal şiirin peşinde olmasıyla eski şiire yakındır. Çalışmada, modern şiirin iki temsilcisinin

şiirlerinde ortak medeniyet göstergeleri bağlamında karşılaştırmalı bir inceleme yapılarak modern şiirle medeniyet bağlantısı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Medeniyet, Modern Şiir, Hüseyin Atlansoy, İhsan Deniz

AKA GÜNDÜZ'ÜN BİLİNMEYEN BİR FENNÎ EDEBİYAT TEFRİKASI: *T:5000*

Serap Şimşek Padar
(Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümü, serapsimsek17@gmail.com, ssimsek@ttk.gov.tr)

Osmanlı'da ve erken cumhuriyet döneminde bilimkurgu türünün karşılığı olarak kullanılan fennî edebiyatın, Türk edebiyatında sınırlı sayıda bilinen örneğiyle, dönem yazarlarından pek azının ilgisini çektiği anlaşılmaktadır. İçinde bulunulan dönemin siyasi ve ekonomik zorluklarının, modernleşme tartışmalarının fennîleştirildiği deneysel çalışmalar olarak nitelendirilen bu metinlerde bilimin, endüstrileşme ve teknolojinin topluma nasıl bir etkisi olacağı tartışılmaktadır.

Haber Akşam Postası Gazetesi'nde 1934-1935 yılları arasında 5 ay süre ile tefrika edilen *T: 5000*, Aka Gündüz'ün daha önce kitaplaştırılmamış bir romanıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışına neden olay olarak gösterilen Sırp milliyetçisi Prençip'in Avusturya-Macaristan veliahtı Ferdinand'ı öldürmesine yeni bir açıyla bakarak savaş karşıtı bir söylem geliştirir. Olayların geçtiği yerler ve tarihler tamamen kurgusalken, yalnızca Prençip'in varlığı tarihsel bir gerçektir. İlk bölümde vatanseverlik, kahramanlık, savaşın korkunç koşulları temaları arasında, romanın ana karakteri ESOES'in ölümsüzlük ilacını bilimsel çalışmalarla keşfetmesi hikâyesi anlatılır. Günümüzden 50 bin yıl sonra kurulacak bir uygarlıkla karşılaşan ana karakter ve diğer ölümsüzlük ilacını almış kişiler, yeni yaşamın, teknolojinin, kültürün ve eğlencelerin ayrıntılarını çözmeye çalışırken Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk'ten izler buldukları bir ütopyada kendilerini bulurlar. Sonunda bir distopyaya dönüşen roman, fenni edebiyat geleneğinin devamı olarak, yazarın bir rüyadan uyanmasıyla biter.

Aka Gündüz'ün Ankara milletvekilliği yaptığı dönemde yayınlanan tefrikanın yer aldığı gazete sayılarında İtalya'nın Habeşistan'ı işgal haberleri de yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmaya başlandığı 1934 yılı sonlarında, Türkiye iki büyük savaşının yaralarını henüz sarıyorken, *T: 5000*

tefrikası üzerinden Aka Gündüz'ün yaklaşımı ve yeni durum karşısında bir tavır olarak ortaya çıkan "savaş karşıtlığı", değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fennî Edebiyat, Bilimkurgu, Ütopya, Savaş Karşıtlığı

DESTANIN İÇİNDEKİ TARİH: *DİGENES AKRİTES DESTANI*

Sultan Gürsoy
(Doktora Öğrencisi, Mersin Üniv., Tarih, griyagmur_14@hotmail.com)

Digenes Akrites Destanı VII. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar Anadolu'nun doğusunda yaşanan Bizans – Müslüman Arap mücadelesinin iç yüzünü anlatır. Bu mücadeleyi sadece askeri bir mücadele olarak görmemiz gerektiğini burada yani sınırda yaşayan insanların kendilerine özgü bir kültür oluşturduklarından bahseder. Bizans-Müslüman Arap mücadelesini ele alırken sadece askeri anlamda değil bu yeni oluşumla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgular.

Destan Anadolu'dan günümüze ulaşan tek Bizans destanıdır. Digenes Akrites Destanı Ortaçağ ait ve ulusal bir kimliğe sahip olan destanlardan farklıdır. Destan, Bizans'ın sınır komşusuyla olan ilişkisi dışında iç sorunlarına da değinmektedir. Mesela Digenes Akrites'i Hristiyan haydutlarla savaşırken görmekteyiz. Destanın bir diğer önemli özelliği ise Bizans İmparatorluğunun VII. yüzyıldan itibaren hem ekonomik hem de askeri hayatının temelini oluşturan *thema*lardaki günlük yaşamı bize sunmasıdır. Savaş olmadığı dönemlerde sınırlarda yaşayan insanların birbirleriyle olan iletişimlerini, oluşturdukları ortak kültürü görmekteyiz. Aynı zamanda destan, merkezi yönetim ile sınır halkının arasındaki ilişkinin nasıl olduğu ile ilgili örneklerde sunmaktadır. Bu destan bize, genel hatlarıyla bilgi sahibi olduğumuz bir konu hakkında daha detaylı bilgilere sahip olmamızı sağlamaktadır. Destandaki bilgiler tarihi belgelerle de desteklenerek dönem hakkında daha ayrıntılı bilgilere sahip olmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Thema, Anadolu

TARİH YAZIMINDA ORYANTALİST VE OKSİDENTALİST SÖYLEM: *VEBA GECELERİ*

Şeyma Bakkaloğlu
(Öğretim Görevlisi, Yalova Üniversitesi, Rektörlük Ortak Dersler Bölümü
seyma.bakkaloglu@yalova.edu.tr)

Oryantalizm, Edward W. Said ve onun eleştiri çizgisini devam ettiren eleştirmenler tarafından; akademik bir disiplin, bir düşünce üslûbu ve tüzel bir kurum olarak üç temel düzlemde ele alınır. Bu bağlamda oryantalizm, Batı'nın Doğu'yla ilgili çalışmalarının tümüne verilen addır. Ancak Said'in, oryantalizmi Foucault'dan ilhamla bilgi-söylem-iktidar ilişkisiyle temellendirmesi onun aynı zamanda hegemonya unsuru olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Bu tanıma göre oryantalizm, Batılıların Doğulular hakkındaki yanlış, yetersiz ve çarpık algılamalarına dayanır. Oryantalist söylem ise bu algılamaların metinler aracılığıyla hiyerarşi ilişkilerinin tesisinde kullanılmasıdır. Said'e göre oryantalist söylem ile Batı Doğu'yu "Öteki" olarak kurar ve bu yolla onu aşağılar: Merkez Batı'dır ve Doğu kendi iyiliği için modern Batı usulüyle eğitilmelidir (Said, 2021: 95).

Oksidentalizm ise oryantalizmle kıyaslandığında daha yeni bir kavramdır. Bu yüzden oryantalizm kadar açık bir anlama sahip değildir. Kimi çerçevelerde Batı karşıtlığı; kimilerinde ise Batılı olmayan ama modern bir ulus yaratmayı hedefleyen siyasî bir program olarak ele alınır (Arlı, 2018: 64). Ancak her durumda oksidentalist söylem Batı-dışı sayılanın sunma tarzına dayanır. Buna göre Batı Doğu'nun modernliğe geçişteki referans noktasıdır. Fakat aynı zamanda kültürün korunabilmesi amacıyla Doğu tarafından uzak durulması gereken bir mekân olarak da görülür. Batı karşısında Öteki sayılan Doğu'nun, kendi Doğululuktan kaçma ve Batılı olma serüvenini yansıtır. Ancak bu serüvende Doğu kendi içinde de farklı Doğulular ve Batılılar üretir. Buna bağlı olarak da kendi içindeki ötekileri susturmaya yönelik bir politika izler (Ahıska, 2018: 98).

Orhan Pamuk'un tarihî roman olarak adlandırdığı *Veba Geceleri* bize hem oryantalist hem de oksidentalist söylemin örneklerini görebileceğimiz bir imkân sunar. Üstkurmaca tekniğiyle yazmış olduğu romanda Pamuk, Osmanlı Devleti'ne bağlı olan ve yarısını Müslüman halkın, diğer yarısını ise Hristiyan halkın oluşturduğu hayalî Minger Adası'nda 1901 yılında ortaya çıkan veba salgınının adadaki etkilerini anlatır. Roman, Mingerli bir tarihçi olan Mine Mingerli'nin yazmış olduğu bir kitaptır. Pamuk ise üstkurmaca tekniğiyle zaman

zaman araya girer. Bu yüzden de giriş bölümünde *hem bir tarihi roman hem de roman biçiminde yazılmış bir tarih* (2021, s.11) kitabı olduğu uyarısı yapılır. Ne var ki kurmacanın kurmacası olması *Veba Geceleri* ile Türkiye tarihi arasında benzerlik kurmamıza engel değildir. Bu bağlamda romanı Türkiye alegorisi olarak düşündüğümüzde; veba salgınının başlangıç ve bitiş sürecinin aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yıkılış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerini kapsadığını söyleyebiliriz. Romanın olay unsurunu ise daha çok, ulus devletin kuruluş sürecinde Müslüman-Hristiyan ve asker-şeyh karşıtlıkları üzerinden verilen toplumsal gerilimler oluşturur. Bu karşıtlıklar da romanı Doğu-Batı çatışması; buna bağlı olarak da oryantalizm ve oksidentalizm kavramları ile ilişkilendirerek okuma imkânı verir. Romanda özellikle Müslüman ve Hristiyan toplumlar ile askerlerin ve şeyhlerin salgınla olan mücadeleleri anlatılırken oryantalist söylemin; Ada'nın Osmanlı Devleti'nden kopup ulus devlet olma sürecinde Batı ile olan ilişkisi ve kendi içinde ürettiği "Öteki"ler bağlamında da oksidentalist söylemin varlığı açığa çıkar.

Bu çalışmada tarihî bir roman olan *Veba Geceleri* Osmanlı ve Türkiye tarihi ile olan benzerliği ışığında ele alınacaktır. Bu sayede romanda verilen tarihî olay ve şahsiyetlerle ilgili bilgilerin sunumunda bazen örtük bazen açık bir şekilde görülen oryantalist ve oksidentalist söylem değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Oksidentalizm, *Veba Geceleri.*

SÜRELİ YAYINLARDA CİHAT-I EKBER'E DAVET MANZUMELERİ

Tuğba Özen
(Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Osmanlı Türkçesi ve İslamî Türk Edebiyatı Anabilim Dalı tubasaritasozen@gmail.com)

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasının ardından, Sultan Mehmed Reşad, halife unvanını kullanarak İslam âlemini cihada davet etmiştir. Padişah Mehmed Reşad, Erkan-ı Harbiye Reisi Enver Paşa, Şeyhülislâm Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi imzalarını taşıyan ve Müslüman âlemini Allah yolunda savaşmaya çağıran mektuplar aracılığıyla Osmanlı Devleti, hilafet makamının olanaklarından yararlanmak istemiştir. Müminlerin emiri konumundaki Osmanlı padişahının bu çağrısına İslâm dünyasının icabet etmesi beklenmiştir.

14 Kasım 1914'te "cihat-ı ekber"in ilanı, dönemin süreli yayınlarında geniş yer edinmiş bir hadisedir. Devrin gazete ve dergilerinde savaşın başından itibaren cihat vurgusu yapılırken, Osmanlı padişahının aleni daveti üzerine "Allah yolunda gaza" fikri daha ziyade gündemde tutulmuştur. Bu tutum dergi ve gazetelerde yayınlanan manzumelere de sirayet etmiştir. Bilhassa *Ceride-i Sufiyye*, *Beyanü'l-Hak*, *Sebilü'r-Reşad* dergileri Müslümanları gazaya çağıran manzumeler yayımlamıştır. Söz konusu manzumelerde küffar olarak nitelendirilen İtilaf Devletleriyle savaşmak Allah'ın emri olarak görülmüş, bu uğurda can vermenin faziletleri üzerinde durulmuştur. Ancak aynı safta savaştığımız, başta Almanya olmak üzere gayr-i Müslim devletlerin ya dinî mensubiyetleri göz ardı edilmiş yahut onlar güçleri, çalışkanlıkları gibi hususiyetleriyle övülmüşlerdir. Böylece siyasî, dinî ve askerî bir emir olarak nitelendirilebilecek "cihat-ı ekber"in ilanı edebî boyuta taşınmıştır. Şiir, imkânları ve tesir gücünden istifade edilmek suretiyle bir propaganda aracına dönüştürülmüştür. Kimi zaman na't, münacât, tevhit gibi nazım türlerinin içerisinde kimi zaman da bu konuya hasredilmiş müstakil manzumelerle İslam ordusunun zaferi için nusret beklentisi dile getirilerek Allah'a dua edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında *Ceride-i Sufiyye*, *Beyanü'l-Hak*, *Sebilü'r-Reşad, Donanma Mecmuası, İslam Mecmuası, Tanin, Harp Mecmuası, Türk Yurdu* dergileri taranarak adı geçen dergilerdeki I. Dünya Savaşı hakkındaki manzumeler incelenecektir. Böylece Sultan Mehmed Reşad'ın halife unvanıyla İtilaf Devletleri'ne karşı cihat ilan etmesinin ardından dönemin süreli yayınlarındaki manzumeler kıyaslanarak

şiirin savaş edebiyatı içerisindeki konumu irdelenecektir. Çalışmanın sonucunda farklı ideolojik kutupların sözcüsü konumundaki süreli yayınların I. Dünya Savaşı'nı ve cihat kavramını ele alış biçimleri açıklanacaktır. Tespit edilen manzumeler ışığında, "cihat-ı ekber"in ilanında siyaset, din ve edebiyatın kesişimi okunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cihat-I Ekber; Süreli Yayınlar; Manzume; I. Dünya Savaşı

EDEBİYAT TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA ARŞİV KAYNAKLARININ KULLANIMI: "MABEYN-İ HÜMAYUN" ÖRNEĞİ

Umut Soysal
(Uzman, TC. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı neyzenumut@gmail.com)

Padişahlık makamını temsil eden güçlü imajı sebebiyle Mabeyn-ı Hümayun'a yani saltanatın özel kalemine, çok farklı konu ve temalarda hemen her gün onlarca ariza ulaşmaktaydı. Çoğu bir sayfayı geçmemekle birlikte bazı devlet adamları, yöneticiler ve bürokratların, özel müteşebbislerin veyahut sarayla diyalog kurmak isteyen her din ve milletten tebeanın çeşitli dilek ve taleplerini içeren bu arizalar, 1840'lardan başlayarak 1920'lerin başında saltanatın kaldırılmasına kadar geçen süre içerisinde giderek büyük bir tarihsel koleksiyona dönüşmüşlerdir. Bu evraklar arasında maaş ve iş talepleri, ülkenin farklı coğrafyalarında yaşanan gündelik olayların kısa özetleri, atama yükselme, görevden azil kayıtları, vergi sistemi ve maliye ile ilgili pek çok işlem bulunmaktadır. Yine yeni yıl, Ramazan, Kurban bayramı, cülus töreni, önemli askeri başarılar, sünnet, düğün, kandil gibi gelişmeler de yine manzum ve mensur evraklar olarak Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'ne yansımıştır.

Bugün Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde MB. Fon kodu altında Dosya Usulü Envanter şeklinde tasnifli 926 dosya içerisinde saklanan ve yaklaşık 140.000 civarında gömlekten oluşan mezkur koleksiyonun içindeki evrak sayısı, tahminen 140-160.000 civarındadır. Mabeyn koleksiyonu ayrıca saraya sunulan edebi içerikli manzum metinleri de bulundurması münasebetiyle 19. yüzyıl edebiyat tarihi araştırmaları için farklı ve özel bir öneme sahiptir. Bu bildiride Mabeyn-i Hümayun koleksiyonunun edebiyat tarihi araştırmalarında kullanılabilirliği üzerine tarafımızca hazırlanmakta olan doktora tezinden hareketle bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat Tarihi; Osmanlı Arşivi; Mabeyn-i Hümayun.

YENİ TARİHSELCİLİĞİN '*RESİMLİ DÜNYA*'SI

Yasemin Ulutürk Sakarya
(Dr.Öğr.Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, yasemin.uluturk@sbu.edu.tr)

Postmodernizm, 1980'li yıllarda Türk edebiyatına giren, günümüzde varlığını özellikle roman türünde yoğun olarak hissettiren bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Postmodern roman olarak tanımlanan bu türün tarihe olan ilgisi ise aynı yılların başında, bir eleştiri akımı olarak baş gösteren Yeni Tarihselcilik kuramı ile artarak sürer. Bu kurama göre dil, yazı ve metinler sürekli devinim hâlindedir ve metinler kendi tarihî bağlamları içerisinde değerlendirilirken epistemolojik güvenirliklerini büyük oranda kaybederek eleştiriye açık hâle gelirler.

Postmodern romanda tarihte görülen eksiklik ve kopukluklara müdahale eden yazar, metinsel bir oyun oynayarak tarihi dilin oluşturduğu yazınsal bir metin olarak kabul eder ve eserini, tarihe bir anlatı olarak yaklaşan Yeni Tarihselcilerin bakış açılarına yoğunlaşarak değerlendirirken; tarihi, dil ve yazının bir araya gelmesinden müteşekkil, yoruma açık bir kavram olarak kendi bağlamı içerisinde ele alır. Aynı zamanda Yeni Tarihselciliğin söylemini ve tarihe dair sorunsallığını analitik bir tavır ile eserine nakşeden yazar, geçmişe dair zengin olaylar manzumesini birden çok anlam ile eserine işleyerek tarihî olguları kurgulaştırır. Tarihin metinselliği, metnin tarihselliğini doğuran bu yaklaşım, nesnel olduğu varsayılan metinlerin aslında çoğul anlamlara açık olduklarını göstermektedir. Böylece postmodern roman Yeni Tarihselcilik kuramı ile tarihe farklı bir bakış açısından bakmayı, muallakta olan noktaları yorumlamayı ve belgeler ile kanıtlanan resmî tarihteki noksanlıkları yeniden yazmayı deneyerek kendince yeni bir kurgu-tarih ortaya çıkarmaktadır. Postmodern romanın tarihe dair söz konusu yaklaşımı ise tarihin metinselliğinin sorgulanabilir bir boyuta taşınmasına, tarih disiplininin başlı başına bir sorunsal hâline gelmesine sebep olmaktadır.

Bu bağlamda ele alınabilecek postmodern tarih romanlarından biri Nedim Gürsel'in *Resimli Dünya* adlı eseridir. 2000 yılında neşredilen eserde, Fatih Sultan Mehmet dönemi tarihî zemin, kurgu kahraman olan ressam Kâmil Uzman'ın yaşadığı dönem ise günümüz zaman dilimi olarak ele alınmıştır. Yazar tarihten yararlanarak kaleme aldığı bu romanında, Osmanlı Devleti'ne ve fetih sonrası İstanbul şehrine dair menfi yaklaşımlarını, Yeni Tarihselcilik akımı bağlamında

şekillendirerek tarihi farklı ve sıra dışı yorumlara açmış; kendi bakış açısını roman kahramanları aracılığıyla okuyucuya sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Postmodern Tarih Romanı, Yeni Tarihselcilik, Nedim Gürsel, *Resimli Dünya.*

EMEK TARİHİ İÇİN EDEBÎ BİR KAYNAK: *CULFA DESTANI* ADLI ERMENİ HARFLİ TÜRKÇE BİR ESER (1899)

Yaşar Tolga Cora
(Dr. Öğretim Üyesi, Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü, tolga.cora@boun.edu.tr)

Emek tarihi çalışmaları gibi toplumun alt kademelerindeki kişilere ve madûnlara odaklanan çalışmaların en önemli sorunlardan biri aktörlerin seslerine yeterince ulaşılamamasıdır. Elimizdeki kaynakların çoğu bu kişiler hakkında dışarıdan bir gözle yazılan ve çoğunlukla da onları sorunsallaştıran devletin yahut konsoloslar gibi yabancı gözlemcilerin ürettiği kayıtlarıdır. Aktörlerin sesini duyma sorununu ise tarihçiler istinkak ve dilekçe gibi kaynakları analiz ederek aşmaya çalışmaktadırlar. Bu tür yaklaşımlar bir ölçüde sorunu azaltmakla beraber çoğunlukla aktörlerin kendileri bu kaynakları yaratmazlar, bir aracı (kâtip, zabıt memuru, mahkeme çalışanı vb.) ile yazıya dökülmüşlerdir ve en önemlisi de dönemin hâkim söylemlerini kullandıkları için tarihçilerin önüne başka sorunlar çıkarabilirler. Emekçilerin kendi ürettikleri kaynaklar çok kısıtlı olduğu ve grev gibi kriz anları dışında da muktedirlerin ilgisini çok çekmedikleri için kendi seslerini duyurmaları kısıtlıdır. Burada Zygmunt Bauman'ın ifadesi ile sosyal bilimlerin siyam ikizi olan edebiyatın sunduğu imkânlar kullanılarak bu eksiklik giderilebilir. Özellikle yazıya dökülmüş sözlü anlatılar sayıları az olmalarına rağmen bu eksikliği bir nebze gidermek ve yeni çalışma alanları açmak potansiyeline sahiplerdir.

Bu sunumda Maraşlı bir Ermeni olan ve kendisi de bir dönem alaca atölyesinde çalışmış olan Krikor Kalustyan'ın *Maraş yahud Germanik* adlı eserinde yer alan *Culfa Destanı* adlı destan formunda yazdığı şiir emek ve sosyal tarihe katkısı açısından ele alınacaktır. Şiir Maraş Ermenilerinin çoğunun konuştuğu yerel Maraş ağzı Türkçesi ve Ermeni alfabesiyle yazıya aktarılmış olup 51 dörtlükten oluşmaktadır. Destanı, Kalustyan 1899 yılı yazında Adana'da bir alaca atölyesinde çalışırken kaleme almıştır.

Ermeni harfli Türkçe metinler tıpkı Rum alfabesiyle yazılmış Türkçe metinler gibi Anadolu'da kültürlerarası ilişki ve etkileşimin en önemli örneklerinden biridir ve bu tür metinler Evangelia Balta'nın dikkat çektiği üzere Osmanlı incelemeleri ve Türkoloji konularında bize farklı yaklaşımlar sunmaktadırlar. Gerek Turgut Kut'un geçmişteki çalışmalarında gerek ise Ayhan Aktar'ın yakın dönemdeki bir çalışmasında gösterdiği üzere halk edebiyatının

türlerinden biri olan destanlar on dokuzuncu yüzyılda üretilmeye ve kullanılmaya devam etmektedirler. *Culfa Destanı* örneğinde inceleneceği üzere bu tür eserler diğer kaynaklarda rastlanması zor olan halkın gündelik yaşantısının detaylarını veren özgün metinlerdir.

Culfa Destanı bize farklı açılardan bilgiler vermektedir. İlk olarak, bu destan hem imparatorlukta hem de Maraş'taki tekstil üretimine dair diğer kaynaklardaki bilgileri bir üreticinin gözünden anlattığı için mevcut kaynakları tamamlayıcı niteliktedir. Bize on dokuzuncu yüzyılın sonunda şehirdeki üretime dair ve kalfaların işçileşme sürecine dair yeni bilgiler sunmaktadır. İkinci olarak, işçilerin bireysel hikâyelerine ulaşmak Sherry Vater'in Şam'daki alaca kalfaları üzerine olan çalışmasında da belirttiği üzere çok zordur. *Culfa Destanı* ise alaca tezgâhında çalışan bir işçinin başta geçim sıkıntısı olmak üzere, aile yaşantısı, tezgâhıyla kurduğu ilişki, dini inanışları ve hayalleri gibi emek tarihi çalışmalarında az incelenen konularda bize yeni fikirler vererek bu eksikliği bir nebze azaltacaktır. Üçüncü ve son olarak, ondokuzuncu yüzyıl Fransa'sında işçi-şairleri inceleyen Jaques Ranciere'in de gösterdiği üzere bu tür metinler öznelik ile özne ile benzer tecrübeleri yaşayan cemaat ve sınıf gibi sosyal gruplar arasında geçişliliklere ve bunlar arasındaki çatışma alanlarını anlamak için de tarihçilere imkânlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emek Tarihi, Destan (Şiir), Culfa (Alaca), Maraş

ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATINDA BELLEK-SONRASI ESTETİĞİ: BARIŞ BIÇAKÇI VE BEHÇET ÇELİK EDEBİYATINDA HAFIZA-DIŞI GEÇMİŞ

Yüce Aydoğan
(Dr. Öğretim Görevlisi, Kadir Has Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, yuce.aydogan@gmail.com)

"Geçmişimizle bağlantı kurmanın tek yolu hatırlamak mıdır? Başka bir eylem yok mu, olamaz mı?" diye sorar Barış Bıçakçı'nın Bizim Büyük Çaresizliğimiz (2004) romanındaki anlatıcı. Geçmişle ve tarihle kurulan ilişkiye dair olası bir yeni imkânı düşünen ve edebiyat içerisinde belleğe yeni bir konum belirlemeye çalışan bu soru çağdaş Türk edebiyatının tekil bir niteliğine gönderme yapar. Halit Ziya'dan Tanpınar'a, Halide Edip'ten Leyla Erbil'e kadar Türk edebiyatının hem edebi hem toplumsal-kültürel bağlamda birincil önemde fiillerinden biridir hatırlamak. Bu yazarlar kurmaca yapıtlarında belleği çoğunlukla gerçekliğin temsiline dair bir sorunsal olarak işlese de bellek geçmişle kurulan ilişkinin temel kipi (modalitesi) olmaya devam etmiştir. Çağdaş Türk edebiyatını bu modern(ist) corpus'lardan ayıran en önemli özellik belleğe dayalı temsil rejimini iptal etmesi ve geçmişi bellek-sonrası tarihsellik kipinde metinselleştirmesidir.

Bu konuşma iki çağdaş yazarın, Barış Bıçakçı'nın (Tarihî Kırıntılar, 2019) ve Behçet Çelik'in (Kaldığımız Yer, 2015) kurmaca eserlerini bellek-sonrası estetiği [postmemorial aesthetic] çerçevesinde incelemektedir. Marianne Hirsch'ün (The Generation of Postmemory, 2012) geçmişle/arşivle temellük edici olmayan [non-appropriating] ilişkilenme hallerini betimleyen "bellek-sonrası" kavramından ve Catherine Malabou'nun (Changing Difference: The Feminine and The Question of Philosophy, 2011) belleğin ve tarihselliğin inşasının "plastik" doğasına dair çağdaş felsefi düşüncesinden hareketle Bıçakçı ve Çelik'in yapıtlarının hem tematik hem biçimsel olarak çağdaş dünyayı ve çağdaş öznellik hallerini bellek merkezli olmayan bir biçimde temsil ettiği öne sürülmektedir. Bıçakçı ve Çelik için geçmiş ve tarih dolaysızca erişilebilecek ve kaydedilebilecek bir arşiv malzemesi değildir; geçmiş zaman kendisini bir özneye/bilince ancak dolaylı imgeler ve plastik bir farklılaşma [differentiation] alanı olarak yazı/edebiyat hareketinin içinde vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bellek-Sonrası; Plastisite; Geçmiş Zamanın Edebi Temsili; Barış Bıçakçı; Behçet Çelik

"ANKARA'DAN NE HABER?"

Zafer Özdemir
(Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, zafer.zozdemir@gmail.com)

Cumhuriyet'in ilanı ile çok partili hayata geçiş süreci arasındaki süre Erken Cumhuriyet kavramı ile karşılanmaktadır. Bu dönem siyasal tarih ile koşut kırılmalar yaşayan edebiyat tarihimiz açısından özgün yönler taşımaktadır. Çalışmamız Erken Cumhuriyet yılları Türk edebiyatının nasıl bir değişim geçirdiğine ve özgün yönlerine odaklanmaktadır.

Erken Cumhuriyet kavramı daha çok siyasi olgular üzerine yoğunlaşmakla birlikte yeni rejimin getirdiği kültür, sanat alanındaki yaklaşım ve durumlar için de kullanılmaktadır. Bu kavramı, edebiyat bağlamında açıklayan imgelerden biri de "Ankara"dır. Ankara, Cumhuriyet ile birlikte başkent olma vasfı dışında Erken Cumhuriyet'in edebiyat, kültür, sanat merkezi olma niteliğini de taşımaktadır. Bununla birlikte Ankara'nın duygular, hayaller, projeler ve projeksiyonlar ile bu merkez olma yönündeki niteliğini imgesel bir alana taşıdığını söylemek mümkündür. Ankara, Erken Cumhuriyet açısından siyasi olduğu kadar kültürel değişimi de ifade eden bir değerdir. Dolayısıyla edebiyat tarihi açısından Ankara'nın bir değer/imge olma yönüyle ele alınması mümkün gözükmektedir.

"Ankara" imgesi, şehir hakkında yazılan edebî eserler, burada neşredilen dergiler, oluşan edebiyat mahfilleri ve yaşayan edebiyatçıları ile yapılan birçok yayın çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Yakup Kadri'nin *Ankara* adlı romanı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'i başta olmak üzere *Meşale, Kadro, Varlık, Ağaç, Mavi, Çağr, Dost* ve *Hisar* gibi daha birçok derginin yayın pratikleri, edebiyat anlayışları ve edipleri "Ankara" imgesini anlamamız için veriler sunmaktadır. Yine Ankara ile özdeşleşmiş isimlerden biri olan Yaşar Nabi Nayır'ın edebî faaliyetlerini de bu minvalde değerlendirmek mümkündür.

Yedi Meşaleciler'den biri olarak anılan *Meşale* ve *Varlık* dergileri ile *Dost Mektuplar* ve *Edebiyat Dünyamız* gibi eserleri ile Yaşar Nabi penceresinden "Ankara" okuması, sosyoloji disiplininin imkânlarından da yararlanılarak, Cumhuriyet sonrasında yeni bir edebiyatın kurulması sürecine ışık tutmaktadır. Harf İnkılabı ve dil sorunlarından, roman, hikâye ve şiir türlerinin gelişimlerine, çeşitli eserlerin basım sürecine kadar yeni edebiyatın izleri "Ankara" imgesinde birleşmektedir.

"Ankara" imgesi etrafındaki yoğunlaşma aynı zamanda, kültür ve edebiyatın kadim merkezi İstanbul karşısında bir konumlanma anlamına da gelmektedir. Ankara, İstanbul'u takip eden bir yer olmaktan çıkarak, İstanbul'daki

edebiyatçılar tarafından takip edilen bir merkez olmaya başlamıştır. Bu açıdan yeni edebiyatın odaklarından Varlık dergisi ve yönetimini üstlenen Yaşar Nabi'ye sık sık Ankara'nın yükselen bir değer olduğunu hatırlatan "Ankara'dan Ne Haber?" sorusunun edebiyatımızda merkez kaymasını işaret edercesine edebiyatçılar tarafından yöneltilmesinin edebiyat tarihimiz açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet; Ankara; Yaşar Nabi Nayır, Edebiyat tarihi.

SAVAŞ EDEBİYATINDA ÇANAKKALE SAVAŞI'NIN ÖTE YÜZÜ: *THE ANZAC BOOK*

Zeliha Öztürk
(Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, zeliha.ozturk@bilecik.edu.tr)

Ulusların savaş dönemlerinde üretmiş olduğu edebi eserler hem savaş sırasında hem de savaş sonrası devirlerde uluslaşma sürecine önemli katkılar sunmaktadır. Tarihin değişmeyen ve yinelenen bir gerçekliği olarak savaş olgusu dünya edebiyatı içerisinde bir savaş edebiyatı kavramından bahsedilmesine neden olmuştur. Tarih boyunca savaşların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan edebi eserler ve içerikler, özellikle 19. Yüzyıl itibariyle işlevinin öneminin daha da fazla anlaşılmasıyla uluslaşma sürecinde doğrudan propaganda amacıyla üretilmiş ve tüketilmiştir. Türk edebiyatında sistemli bir savaş edebiyatının varlığı sürekli tartışılmış, Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerinde birçok cephede vermiş olduğu savaşların edebiyatın içerinde yeterli sayıda yahut beklenen nitelikte eserlerle yansıtılamadığı eleştirileri savaşların olduğu günlerden başlayarak bugüne dek yapılmıştır. Bu hususta Türk edebiyatında en öne çıkan içerik olarak Çanakkale Cephesi'nde yaşananlar gelmiş ve bu cephede kazanılan zaferin Türk ulusunun bir devlet ve millet etrafında birleşmesine ve ardından bir ulus miti yaratılmasına önemli katkısı olmuştur. Bu cephedeki mücadele ve zaferin edebiyata yansıtılması için devrin yönetimi bizzat cepheye bir grup aydını şahit olunanları yazması ve yaşananlar etrafında ortak bir his ve bilinç yaratması için cepheye sevk etmiş olsa da daha devrinden başlamak üzere istenilen edebi eserlerin üretilemediği, savaşın tam manasıyla yansıtılamadığı serzenişleri yankı bulmaya başlamıştır. Aynı cephede taraf olan İngiliz hükümetinin bizzat savaş propaganda bürosuna bağlı çok sayıda yazarı, gözlemlerini yazması, savaşın gerekçelerine inandırması amacıyla cepheye taşıdığı ve bu çabalar sonucu yüzlerce eser çıktığı bilinmektedir. Yine Çanakkale cephesine İngiltere adına sevk edilen Anzak askerinin savaş sırasındaki mücadelelerini aktarmak üzere Avustralya tarafından gönderilen bir savaş muhabiri olan Charles Bean, bir savaş muhabiri olmanın ötesinde verilen mücadelenin bir edebi esere dönüşmesinde önemli katkılar sunmuştur. Bean, cephedeki Anzak askerlerinin mücadelelerini, anılarını ve savaştıkları Türklerle ilgili düşüncelerini, imajlarını derleyerek The Anzac Book adlı bir eser ortaya koymuştur. Şiir, hikâye gibi askeri mücadelenin aktarımına daha elverişli ve kısa sürede tesir eden edebi türlerden çok sayıda örnek bulunan bu eser Çanakkale'de olanları Avustralya'ya çok kısa sürede aktarmış ve söz konusu eser Avustralya'da her evde okunan bir eser haline dönüşmüştür. Anzak

askerinin kahramanlığına ve cesaretine vurgu yapan motiflerle örülen 1916 tarihli eserin Avustralya halkının uluslaşma ve İngiltere'ye karşı bağımsızlığını ilan etme sürecinde öncülük ettiği kabul edilmektedir. Bugün hala basılmakta ve okunmakta olan eser, anavatanlarının kilometrelerce uzağında vermiş oldukları savaşı edebi esere aktarma, buradan bir Avustralyalı prototipi yaratma, buradan bir ulusal destan ve nihayetinde bir ulus yaratma hususunda dikkat çekicidir. Özellikle seçkide ve kurguda antik metinlerin epik motiflerini bilhassa öne çıkarmayı deneyen Bean, The Anzac Book'ta modern zamanlarda hem destan yapmanın hem de savaş edebiyatının ilgi çekici bir örneğini sunmuştur.

Türkler açısından zaferle sonuçlanan fakat edebiyatta yeterince güçlü aktarılmadığı eleştirileriyle karşılanan Çanakkale Savaşı, Anzaklar tarafında yenilgi ve kayıplarla sonuçlanmasına rağmen kahramanlık motifleri ile bezeli olan ve Avustralya'nın uluslaşma ve bağımsızlık sürecine kaynaklık eden *The Anzac Book* adlı eserini yaratmıştır. Çalışmamızda *The Anzac Book* adlı eserin savaş edebiyatı açısından değerlendirilmesi yapılarak Çanakkale Savaşı'nın bir başka cephesinin edebi esere aktarılma süreçleri incelenecek, söz konusu süreçte ele alınan Türk imajı, Çanakkale Savaşı algısı ve bunun uluslaşmaya olan katkısı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *The Anzac Book*, Savaş Edebiyatı, Çanakkale Savaşı, Türk, Oryantalizm.

*CENNETLİK İBRAHİM EFENDİ*NİN KİTABÎ KURGUSU

Zeynep Tek
(Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ztek@ybu.edu.tr)

Cennetlik İbrahim Efendi, Jale Baysal'ın İbrahim Müteferrika'nın biyografisini ele aldığı on iki sahneden müteşekkil oyunudur. Eser, 1992'de kitap olarak yayımlanmadan önce 1986'da TOBAV (Devlet Tiyatroları Opera ve Balesi Çalışanları Vakfı) tarafından düzenlenen yarışmada, oyun dalında birincilik ödülü almıştır. Eseri kurgusal açıdan ilgi çekici kılan özelliklerinden biri, yazar ile biyografik özne arasındaki kitabî bağdır. Türkiye'de kitap tarihine, kütüphanecilik çalışmalarına ömrünü adayan ve İbrahim Müteferrika üzerine akademik araştırmaları bulunan Baysal, Osmanlı Devleti'nde ilk Türk matbaasını kuran İbrahim Müteferrika'nın hayatını kitabî katman içinden kurgular. Bu bağlam içinde Müteferrika'yı yüceltilmiş bir kişi olarak sunarken dinamik karakter inşasını da ihmal etmez. Oyun kişilerinin hep takdir nesnesi olan Müteferrika'nın portresini, safî merakı ve eyleme arzusu ile çizerek akışkan bir biyografi oluşturur. Onun kendilik arayışını ise kitabın alegorik açılımları üzerinden gerçekleştirir. Bu çalışma, eserin diyaloğa geçtiği kitabî kaynakları, kitabî söylemini ve kitap üzerine bina edilen metaforik dünyasını inceler. Böylelikle sadece Müteferrika'nın değil yazarın da kitapla kurduğu meslekî ilişkinin, oyunun kitap merkezli kurgusunu şekillendirdiği göz önüne serilir.

Cennetlik İbrahim Efendi, yaşam öyküsü belirsizliklerle iç içe geçen tarihî bir figürü araştırma kaynaklarıyla ele alır. Tarihsel kaynaklara, biyografinin başat malzemesi olarak anlam atfederken kimi zaman onların kaygan, belirsiz ve imalı sınırlarda olabileceğini sezdirir. Yazar, bu yolla kurduğu biyografinin hiçbir zaman sabitlenemeyeceğini gösterirken yazma eylemini de kurgunun bir parçası hâline getirmiş olur. Tarih kaynaklarına yapılan göndermeler, kronolojik bir çizgi takip eden biyografinin metinlerarasılık ve üstkurmaca gibi tekniklerle iç içe geçmesine olanak verir. Biyografinin kurgusallığına göz kırpan bu teknikler, kimi zaman biyografik kişileri 20. yüzyılın vakalarıyla karşı karşıya bırakırken kimi zaman seyirciyi / okuyucuyu 17. ve 18. yüzyılın olay ve olgularına daha aşina kılar. Ayrıca yazılı kaynaklarla işaret edilen alternatif olasılıklar, metni palimpsest tarih olarak değerlendirme imkânı tanır. Özellikle akademik mahiyetteki atıflar ve alıntılar, oyunun kitabî dilini pekiştirir. Günümüz Türkçesinin standart dilinin ve kurallı cümlelerin genel itibarıyla hâkim olduğu oyun, tutarlı ve bütünlüklü bir olay örgüsü ile karşımıza çıkar. Zira eser, Müteferrika'yı oyunun / oyunların malzemesi kılmak için nesneleştirmez. Yazarın muhayyilesinde olumlu bir

portreye karşılık gelen Müteferrika'nın hayat hikâyesi, bilimsel kaynakların ışığında yeniden kurulur. Tahayyülün imkânları, bilimsel kaynaklar tükendiğinde başlar. Oyunun ve kurgunun haz verici tanıklığı ile birlikte bilginin ve kaynaklarının da alımlandığı bu anlatım biçiminde merkezî kişi Müteferrika olsa da merkezî figür kitap olur. Müteferrika'nın Macaristan'daki ve İstanbul'daki serencamında hayatının tüm dönüm noktaları kitap dolayımındadır. Mevcut kitapların tatmin edemediği öğrenme arzusu, kitaplar yoluyla imtihan edilmeler, kitaplar üzerinden kurulan ilişkiler (dostluklar, sohbetler, müzakereler, elde edilen ihsanlar vs.), yazılan kitaplar ve kitap basım süreçleri bunlardan bazılarıdır. Böylelikle kitaba adanan iki yaşamın (Müteferrika ve Baysal) kaynakları / pratikleri, biyografiyi kitabın sırtına yükleyerek dönüştürüp çoğaltır.

Anahtar Kelimeler: *Cennetlik İbrahim Efendi*; Jale Baysal; İbrahim Müteferrika; Biyografik Oyun; Tarih; Kitap